

**Наргис ҚОСИМОВА, Амрулло КАРИМОВ,
Хилола ФАЙЗУЛЛАЕВА**

ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

ўқув қўлланма

Тошкент
«TURON-IQBOL»
2018

УДК: 070
КБК: 76.01
Ф 85

Муаллифлар жамоаси.

Фотожурналистика [Матн]: ўқув қўлланма / Н.Қосимова
[ва бошқ.]- Тошкент: «TURON-IQBOL», 2018. 136 б.

Ўқув қўлланма олий таълим муассасаларининг журналистика факультетлари талабалари, оммавий ахборот воситалари вакиллари, фотожурналистикага қизиққанларга мўлжалланган.

Масъул мухаррир:
Назира Тошпўлатова – филология фанлари номзоди

Тақризчилар:
Турсунали Қўзиев – Ўзбекистон ФА академиги.
Хуршид Досмухамедов – филология фанлари доктори, доцент.

Мазкур ўқув қўлланма Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети Халқаро журналистика факультети Илмий Кенгашининг 2017 йил 5 апрель 8-сонли қарори билан тасдиқланиб, нашр этишга тавсия қилинди.

Ўқув қўлланма Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта-маҳсус таълим вазирлигининг 2017 йил 28 июндаги 434 сонли буйруғига асосан нашрга тавсия этилди.

© Н.Қосимова, А.Каримов, Х.Файзуллаева. 2018.
ISBN 978-9943-14-595-5 © «TURON-IQBOL», 2018.

『 МУНДАРИЖА 』

КИРИШ	4
1-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ШАКЛЛАНИШИННИГ ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАРИ	
§1.1. Халқаро фотожурналистиканинг ривожи	6
§1.2. Миллий фотожурналистика тарихи.....	12
§ 1.3.Фотожурналистикада оддийликдан машҳурлиkkача.....	28
2-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКАНИНГ ТЕХНОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ	
§2.1. Фотожурналист қуороли: фототехника	36
§2.2. Рақамли фотокамералар.....	38
§2.3. Фотожурналистиканият ташкилий асослари.....	59
3-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖАНРЛАРИ	
§3.1. Фотожурналистиканият ахборот жанрлари	68
§3.2. Фотожурналистиканият бадийй-публицистик жанрлари	70
§3.3. Хориж тажрибасида учрайдиган жанрлар	75
4-БОБ.ЖУРНАЛИСТИКА КОНВЕРГЕНЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ФОТОЖУРНАЛИСТИКА	
§4.1. Интернет журналистикасида фотоматериалларнинг ўрни ...	81
§4.2. Ихтисослашган журналистика турларида фотосуратдан фойдаланиш	87
§4.3. Зиддиятли вазиятларда фотожурналист фаолияти	95
5-БОБ. МЕДИАХУҚУҚ, БОШҚАРУВ ВА ЭТИКА	
§5.1. Бильд-муҳаррир: лавозим, касбий меъёрлар ва талаблар	111
§5.2. Фотожурналист фаолиятига қўйиладиган касбий талаблар.....	116
ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ 130	
ГЛОССАРИЙ 132	

КИРИШ

Фотография – инсоният яратган буюк кашфиётлардан бири. Тарихга бир умр муҳрланган лаҳзалар, сиймолар, қалблар, шаҳарлар, қадрдон кўчалар, яқинлар, оила аъзолари. Инсон фотосуратга тушар экан фотокамера айнан ана шу ҳаётининг оний лаҳзасини, ҳолатини қувонч билан, юздаги табассум билан акс этишини истайди. Кўзлар кулмасада, жилмаяди, ёнидаги қадрдони билан уришиб қолсада уни қучоқлаб, суратга тушишга интилади. Чунки ҳар бир инсон бир умрга эсдалик бўлиб қоладиган фотосуратда ўзгалар уни баҳтиёр кўришни истайди. Сураткаш эса унинг ана шу истагини бажо келтиради. Агарда сураткаш ўз касбининг маҳоратли устаси бўлсанчи? У фотосуратда ҳаётнинг оддий бир лаҳзасини эмас, тарихга муҳрланадиган сонияларнинг акс этаётганини ҳис этиб, инсонни эмас унинг қалбини, табиатнинг гўзал манзарасини эмас тирикликтининг бир бўллагини, жамиятнинг бир кунини эмас унинг ютуқ ва муаммоларини кўрсатишга ҳаракат қиласиди. Оламни фақат фотокамера нигоҳи билан кўради.

Ахборот асирида аудиторияга ахборотни тўлиқ етказишида фотосурат муҳим аҳамият касб этади. Зеро, бугун фотографиясиз оммавий ахборот воситаларни тасаввур этиш қийин. Фотосуратсиз газета, журнал қанчалик кўримсиз, ғарип бўлиб қолишини бир тасаввур қилинг-а? Фотография газета ва журналларни жонлантириди, кўримли, қизиқарли, мазмундор қилди. Фотографиясиз кинони, айниқса ҳужжатли кинони тасаввур этиб бўлмайди. Бадий фильмдаги ролларга, айниқса бош ролларга актёр танлаш жараёнларида бир қанча актёрлар, оддий одамлар фотосиновдан ўтишади. Фотогеник актёрлар режиссёр, бадий кенгаш жамоасидан ролга тасдиқланади.

Фотографиясиз телевидение, унинг жанрлари, айниқса, репортаж, ҳисобот, интервью, сұхбат, тарихий очерк, эсселар кўп нарса йўқотган бўлар эди. Интернетда ҳам фотонинг ўз ўрни, ўз мавқеи бор. Ижтимоий тармоқларда фавқулодда ҳолатлар содир бўлган ҳудудлардан қўйилаётган тезкор фотосуратлар журналистлар учун яхшигина ахборот манбаси бўлиб хизмат қилмоқда. Спорт мусобақаларини ёритиш, уларни бевосита кўрмаган, томоша қилмаган кишиларда аниқ тасаввур пайдо қилишда фотографиянинг ўрни катта. Масалан, енгил атлетиканинг энг тезкор тури – юз метрга югуришда ғолибни аниqlаш учун кўп ҳолларда фотографишидан фойдаланилади. Футбол, хоккей ўйинлари жараёнида голни қайд этиш ниятида дарвоза ортида фотографлар ҳушёр туришади.

Ушбу қўлланма халқаро журналистика соҳасидаги бакалавриатура талабаларига мўлжалланган бўлиб, унда фотожурналистиканинг тарихи, ривожланиш босқичлари, фотожурналист ўз фаолиятида фойдаланаётган рақами техника турлари ва русумлари, суратга олиш технологияси, фотожурналистика жанрлари, босма ва интернет ОАВда фотоиллюстрациялар салмоғи, уларни тайёрлаш ва чоп этиш жараёни, сураткашлик техникиси маҳорат сирлари, фотожурналист касб этикаси ва ушбу назарияни журналистик амалиётда қандай қўллаш мумкинлигини тушунтирилади.

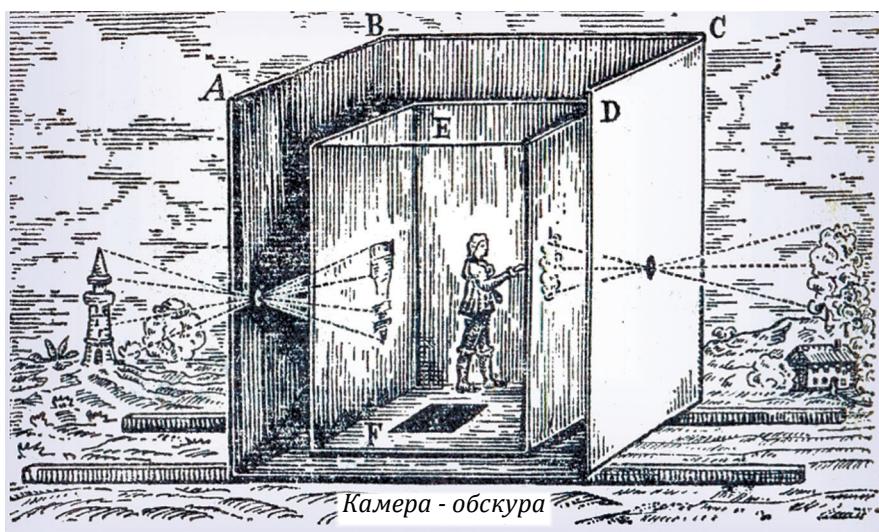
1-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ШАКЛЛАНИШИННИГ ТАРИХИЙ БОСҚИЧЛАРИ

1-§. 1. Халқаро фотожурналистиკанинг ривожи

Фотожурналистика — журналистиканинг ўзига хос тури бўлиб, воқеани баён этишнинг асосий воситаси сифатида фотосуратдан фойдаланади. Фотожурналистика фотографиянинг жанрлари – ҳужжатли фото, бадиий фотодан қўйидаги хусусиятлари билан ажralиб туради:

- **вақт** — суратлар воқеа ривожининг хронологик тартибида аҳамият касб этади;
- **холислик** — фотосуратда воқеалар холисона, қандай содир бўлган бўлса, шундайligича акс этиши назарда тутилади;
- **баён этиш** — фотосуратлар янгиликнинг бошқа элементлари билан биргаликда томошабин ва ўқувчини воқеа мазмунидан хабардор қиласди.

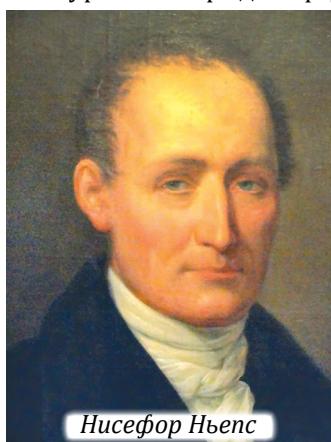
Фотожурналистикинг пайдо бўлиши бевосита фотография тарихи билан боғлиқ. Фотографиянинг кашф этилишида асосий роль ўйнаган французлар Ньепс ва Дагер, инглиз Тальбот номлари тилга олинсада, уларнинг кашфиётига қадар ёруғлик, нур ёрдамида тасвир яратиш соҳасида изланиш, тажрибалар бўлган. Масалан, машҳур рас-

сом Леонардо до Винчи камера-обскура деган асбоб чизмасини яратган. Камера-обскура түйнуги орқали ўтадиган қуёш нурлари экранда муайян тасвар ҳосил қылган. Камера механизмидан ҳозирда ҳам фойдаланилмоқда. Камера-обскурунинг тузилиши қуйидагича: катта қутининг бир томони тешилиб, иккинчи томонига линза ўрнатилади. Орқадаги объект унда ўз аксини топади.

Суратчи икки ўлчамли форматда мазкур ойна устига бир парча қоғоз ёки калькани жойлаштирган ва ушбу усул ёрдамида расмнинг умумий пропорциясига эга бўлган. XIX асрда сайёхлар ўзлари кўрган нарсаларни бир умрга муҳрлаб қолишини истардилар. Мазкур қурилма уларнинг ушбу орзуладарини амалга оширишга имконият яратди¹. Бу асбобни бошқа бир италиялик Жованни Батиста Белла Порта бир қадар мукаммаллаштирган: камера-обскурадан сайёхлар, меъморлар, рассомлар фойдаланишган.

Нурлитаствирни қотиришни узоқвақти излашган. 1725 йилда рускимёгари Бестужев-Рюмин қизиқ ҳолатнинг, яъни темир тузи эритмаси қуёш нурлари таъсирида рангини ўзгартиришини аниқлайди. Орадан икки йил ўтгач, немис олимни Иоганн Шульц ўхшаш тажриба ўтказиб, азотли кумуш бўлган кукунга кесиб олинган ҳарфлар қўяди, кукунни муайян трафарет билан териб чиққач, маълум бир вақт ўтганидан сўнг унда аниқ ёзувлар пайдо бўлганлигини кўради. Бу илк фотограмма- нурли тасвар эди. Афсуски, “расмлар” ёруғда тез ўчиб кетади.

Nicéphore Niépce

Нисефор Ньепс² (1765-1833) 1826 йилда ёруғлик нурлари ёрдамида гравюра нусҳасини олишга, шу билан рекламация техникасига асос солади. Шу йилнинг ўзида Ньепс устахонаси деразасидан камера-обскуруни қўшни иморатларга йўналтиради ва хира бўлса-да нурли расм олишга муваффақ бўлади. Ньепсга ўлимидан кейин унинг тажрибаларини рассом, театр декоратори Луи Жак Манде Дагер (1787-1851) давом эттиради. Даггернинг ғояси симоб буғлари ёрдамида тасвар ҳосил қилиш эди. Дастреб у симоб биохориди билан тажриба ўтказади. Кейин

¹ Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012., -p. 11

² Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012., -p.12

1826 йилда Ньюенс томонидан дунёда биринчи марта олинган гелиографик сурат. Устахона деразаасидан күриниши

жараённи муракаблаштириб, шакар ёхуд хлор қотмасидан фойдаланади. Нихоят, 1837 йили, яъни ўн бир йиллик тажрибадан сўнг симони қиздириб, буғи орқали тасвир ҳосил қилишга эришади. Даггер топган усулни ўз номи билан дагерротипия деб атаган. Янги усулнинг бир камчилиги бор эди, яъни тасвирни кўпайтириб бўлмасди³.

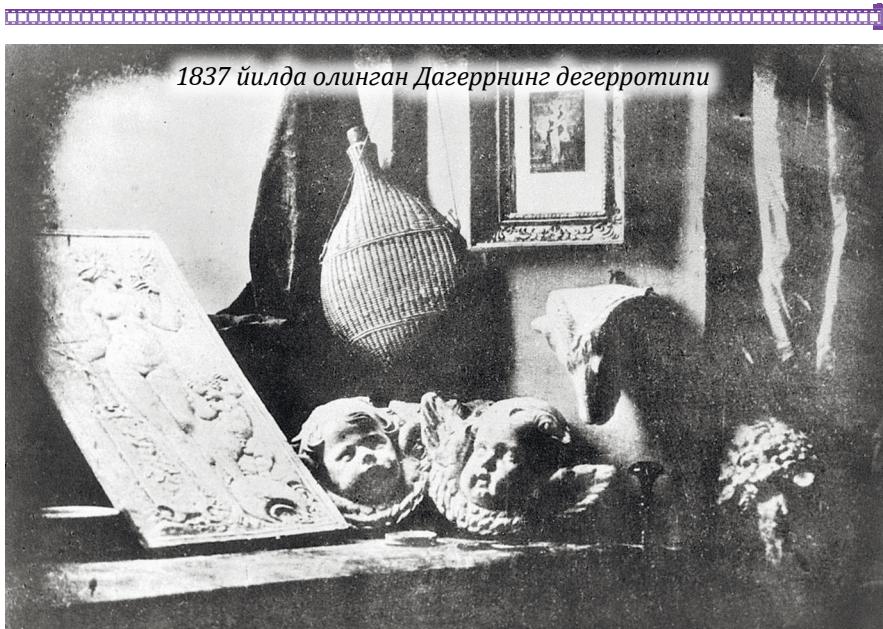
Ушбу камчиликни инглиз олими **Фокс Тальбот** (1800-1877) йўқотишига эришади⁴. Кенг соҳали олим, математика ва кимё, археология ва лингвистика бўйича асарлар муаллифи Тальбот ярим соатлик кўриниш орқали ўз дала боғини суратга олишга муввафоқ бўлади. “Бино ўзини ўзи суратга туширди”- дейди олим. Тальбот ўз кашфиётини “калотипия” яъни, гўзаллик, нафосат деб атайди. Тасвир камера обскуранинг ёруғликка сезгир эритма сингдирилган қофозида пайдо бўлади. Негатив қофоздан ёруғликка сезгир қофоздан позитив тасвир олинади. Айнан калотипия фотографияга асос солди, деб ҳисоблашади.

1839 йил 7 январда таниқли фан тарғиботчиси Доминик Франсуа Араго Париж академиясида нурли тасвир яратилганлигини тантана-вор эълон қиласди. Кейинроқ, 19 августда у дагерротип олиш тамойил-

³ Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012.,

-п. 12

⁴ Ўша ерда. 12.6

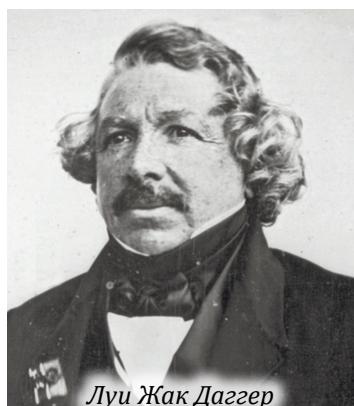

1837 йилда олинган Даггернинг дегерротипи

ларини баён қилиб, уларнинг намуналарини кўрсатади. Луи Даггерни олтин медаль билан тақдирлаб, олти минг франк миқдорида умрбод нафақа тайин қилишади. Нъепс издошларига ҳам нафақа белгилана-ди. Дегерротип портрет жанрининг илк намунаси ҳисобланади⁵.

Айни чоғда янги кашфиётга қарши чиқувчилар ҳам пайдо бўлади. Улар жонли мавжудотларни, айниқса одамларни техника воситасида тасвирга олишни шаккоклик, динни таҳқирлаш, деб ҳисоблашади. Шундай бўлсада Даггерга буюртмачилар кўпайиб борарди. Одамлар мўйқаламда чизилган расмлардан кўра арzon-гаров фотопортретларни устун кўра бошлишди. 1840 йилда Даггернинг ҳамкаслари – Леребур ва Кладолар қирол Людовик Филипни сарой айвонида суратга олишади. Уларнинг омадини матбуот олқишлиади. Танқид ўрнини мақтov эгаллай бошлайди.

Бошқа бир ғайратли фотограф Надар (Феликс Турнашон) ҳаво шари саватида баландга кўтарилиб, Парижни суратга

Луи Жак Даггер

⁵ Ўша ерда. 13 б.

олади. Ўша давр сиёсий ҳажвчиларидан бири Оноре Дамье бу ҳақда ҳазил сурат чизган ва тагига истехъзо билан: “Надар фотографияни юқори санъат дарражасига кўтарди”, деб ёзган эди. Қарангки, ҳажвчи-нинг кесатиғи йиллар ўтиб башорат бўлиб чиқди. Дарҳақиқат, фотографиянинг пайдо бўлиши, нони яримта бўлиб қолишидан чўчиган рассомларни безовта қилиб қўйган эди⁶.

1851 йили фото-техниканинг ривожи ташқарида бемалол суратга тушириш имкони пайдо бўлди. Аммо ҳали фотонинг санъат дарражасигача чиқишига анча вақт бор эди. 1842 йили Карл Стелзнер Гамбург шаҳридаги ёнгинни суратга туширади. Бу ҳўлланган пластиналар ёрдамида амалга оширилади. 1855 йили Роджер Фентон тарихга биринчи ҳарбий фотосуратчи сифатида кирган. У Қрим уруши лавҳаларини тарихда қолдирди. Чикаголик фотосуратчи Александр Хеслер Миннесота кўринишлари, шунингдек Санкт-Энтони-Фолс, Форт Снеллинг ва Минихоҳа Фаллс кўринишларини суратга туширган ва Ўрта Ғарбнинг буюк фотосуратчиси номини қозонган⁷. Бундан безовталанган Э.Дега бошлиқ 25 француз рассомлари 1862 йили ҳукуматга норозилик хати йўллаб, фотографияни рассомчиликка тенглаштиришдан ҳимоя қилишларини сўрашади. Бальзак, Гоголдек ёзувчилар ҳам фотографияни ёқтиришмаган. Шундай бўлсада, фотографлар саъй-ҳаракати, топқирлиги билан адилларни бир икки марта суратга туширишган. Гогольнинг портрети ҳақида таниқли мунаққид В.Стасов шундай ёзган эди: “Ёзувчининг қадди-қомати бениҳоят кўркам. Бошини буриши, кўзлари, қарашлари ҳар биримиз учун қандайдир янги, ҳали кўрилмаган нарса беради. Биз Гоголни ҳеч қачон бу ҳолатда кўрмаган ва тасаввур этмаган эдик”. “Инсоният комедияси” муаллифини ҳам бир мартағина суратга туширишга зўрға кўндиришган экан. Адид дегерротипда ёқаси очиқ кўйлакда, сержун кўкрагини кафти билан тўсиб турган ҳолда, жиддий қиёфада гавдаланган. Бошқа бир француз адиди Эмил Золя эса фотографиянинг чин ишқибози бўлган, суратга тушишни ҳам, суратга туширишини ҳам ёқтириган экан. Қариндош-уруғларида натуралист адид туширган 7000 та сурат сақланиб қолган. Виктор Гюго ҳам фотография ихлосманди бўлган. Унинг номидаги музейда ўзи туширган 120 та сурат мавжуд. Машҳур адилларнинг энди урф бўлаётган фотографияни хуш кўриши ёки ёқтираслиги мухлислар назаридан четда қолмаган, албатта. Россиянда янги ихтирони инкор этгандан кўра қўйлаб-қувватловчилар кўп бўлган: XIX асрда нашр этилган “Будильник”, “Искра”, “Стрекоза”, “Сверчок”, “Осколки”,

⁶ Ўша ерда. 13 б.

⁷ Ross Collins.A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012. P. 14

“Развлечение” ва бошқа журналлар ҳам фотографияга эътибор бериб туришган. 1858 йили Петербургда илк фотографияга оид журнал “Свет и светопись” нашр этилган. Олти йил ўтигач “Фотограф” номли янги журнал пайдо бўлган.

Рус префоссионал фотографиясининг етук намояндаларидан бири С.Л.Левицкий (1819–1898) жаҳонда илк боролтин медаль билан тақдирланган. Фотограф олган ғалати бир сурат – стулда ўтирган Герцен ва қаршисида тик турган... Герцен кўпчиликнинг диққатини ўзига тортган. Ушбу ҳазил суратни қизига совға қилган адаб: “Ольгани имтиҳон қилаётган икки ота ёхуд синовдан кейинги мулоқот. 10 апрель 1865 йил” деб ёзган экан. Ёш Лев Толстойнинг ҳарбий кийимда “Современник” журнали ҳамкорлари – И.Тургенев, А.Островский, И.Гончаров, А.Дружинин, Б.Григоревичлар билан бирга тушган сурати ҳам яхши маълум. Лев Толстойнинг турли йилларда А.П.Чехов, А.М.Горький ва бошқалар билан бирга ҳамда якка ҳолда тушган суратлари бор. Уларнинг адаб аёли С.А.Толстая, ота-бала К. ва В.Буллалар ва бошқалар туширган суратлари китоб, журналларда кўп бор келтирилган. 1900 йили Л.Н.Толстой ва А.П.Чеховни С.А. Толстая олган суратни чор ҳукумати босиб чиқаришни таъзиқлаган. Чор Россия маъмурлари “Осо-иишталикни бузувчилар” деб ҳисоблаган икки адабнинг халқ орасида янада машҳур бўлиб кетишиларини исташмаган, албатта. Сурат, барibir, яширинча хорижга юборилган ва кўп ўтмай почта открыткаси сифатида Россияга қайтиб келган. Россияда С.А.Левицкий, А.И.Деньер, А.О.Карелин, В.Каррик, С.А.Любовиков, М.П.Дмитриев, Н.А.Петров, Англияда Ж.Кэмерон, Г.Рабинсон, Хилл, Францияда Надар, Ньюо, Этьен Каржа, Германияда Р.Дюрокооп, Г.Эрмурт, Н.Першайд, АҚШда А.Сибиғлиц, Г.Стехен, Г.Кэззибир, Эккеймеэр ва бошқалар фотопублицистика, фотосанъъат ривожига салмоқли ҳисса қўшишган.

Фотожурналистика 1880 ва 1897 йилларда жанр сифатида шаклланиб, матбаачиликда қўлланила бошланди ва босма нашрлар ҳаётига кириб келди. Биринчи нашр этилган ярим қоғозли репродуктив янгилик The Daily Graphik (Нью-Йорк) газетасида 1880 йил 4 мартда босиб чиқарилди. Инглиз сураткаши Жейкоб Рийс томонидан олинган бу сурат матбуот тарихида биринчи фото иши сифатида муҳрланди. 1897 йиллардан кейин фотография газета ва журналларнинг бир бўлагига айланди. 1927 йилда кўплаб шов-шувли газеталар (сариқ матбуотларда ҳатто рангли фотосуратлар) чиқа бошлиди. Биринчи фототелеграмма эса 1921 йилда Western Union орқали узатилган. Leyka компанияси фаолиятидаги 35 мм. камера ва 1925–1930 йиллар оралиғида пайдо бўлган “вспишка”лар фотожурналистиканинг олтин

асрини бошлаб берди.

Олтин даврда (1930–1950) гуллаган нашрлардан “Pirture Post”, “Paris Match”, “Life”, “Sports Illustrated” журналлари ва “The Daily Mirror”, “The Dailu Graphik” газеталари айнан фотосуратлар чоп эттириш туфайли улкан аудиторияга эга бўлдилар. Аввалига газета ва журналларда фотографларнинг исм-шарифлари қайд этилмасди. Бунга аввало, муаллифларнинг ўзларида ҳам хоҳиш бўлмаган. Кейинчалик журналларда чоп этилган фотосуратлар тагига муаллифларнинг номлари ҳам ёзила бошланган. Бу борада “Life” журнали доимий равишда етакчилик қилиб, унда чиқаётган фотосуратлар аудитория томонидан илиқ қабул қилина бошланди.

Савол ва топшириқлар:

1. «Фотография» атамаси ва унинг пайдо бўлиши сабабларини аниқланг.
2. Алексей Бестужев ва Иоганн Шульц, Нисефор Ньепс тажрибалири ҳақида нималарни биласиз?
3. Луи Жак Даггерни нега фотография асосчиси саналади?
4. Калотипия нима?
5. С.Левицкийнинг фотографияга қўшган ҳиссаси нимадан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012
2. К истории фотографии в Узбекистане. <http://blog.leicacamera.ru>
3. Нери Грация. Лекции по фотожурналистики, 8 июня, 2003 © Douglas Kirkland

1-§. 2. Миллий фотожурналистика тарихи

Ўзбекистон фотожурналистикасининг тарихи жаҳон фотосанъатининг ажralmas қисми бўлиб, Марказий Осиё, хусусан мамлакатимиз мазкур санъатга қизиққанлар учун ўзига хос полигон вазифасини ўтади, десак муболага бўлмайди. Ажойиб табиати, дунёга машхур тарихий обидалари, маҳаллий аҳолининг такрорланмас миллий ўзлиги, турмуши янги санъат шайдоларини ана шу такрорланмас ҳаётни фотоаппарат объективи орқали таништиришга ундарди. Бу нарсага

жаҳон ҳамжамияти аҳлининг Марказий Осиё тарихи ва маданиятига нисбатан ортиб бораётган қизиқиши ҳам бунга ўз таъсирини ўтказмай қолмади. Тошкент шаҳрининг илк фотосуратлари шахсан Туркистон генерал-губернатори К.П. фон Кауфманнинг буйруғи билан Политехника кўргазмаси учун шарқшунос ва этнограф Александр Кун томонидан 1871-1872 йиллари тузилган “Туркистон альбоми”да чоп этилган эди. Шаҳар фотосуратлари Н.Некорошев, К. Сциборовский, Д.Назаров ва С.Николялар томонидан олинган эди. 1910 йили шаҳарда 20 та фотоателье фаолият юритарди. Уларнинг ичida энг машҳури Тошкент гимназиясининг расм ўқитувчиси Дмитрий Назаров томонидан очилган ателье эди. Д.Назаров ёшлигидан сурат олишга қизиқарди. У олган суратлари ўзига хос ёндашув ва маҳоратни мужассам этади. 1908 йили Франциянинг Марсел шаҳрида ўтказилган Бутунжашон фотокўргазмасида унинг 14 та сурати юқори баҳоланиб, олий мукофот Гран-прига сазовор бўлган эди. Аммо XIX асрнинг охири ва XX асрнинг бошларида Туркистонда суратга тушириш шариат қонунлари томонидан йўл қўйилмас, муллалар бунга қарши тиш тирноғи билан қарши курашишарди. 1889 йили машҳур шоир Фурқат Тошкент сафарида турли хил янгиликлар билан қизиқар экан, Д.Назаров уйида ва фотоательесида бўлади ва ундан фотоаппаратнинг ишлаши ҳақида сўраб-суриштиради ва кейинчалик бу ҳақида “Туркистон вилоятининг газети”да катта мақола чоп этади. Мақоладан сўнг маҳаллий аҳолининг фотографияга бўлган қизиқиши янада ортади. Муллалар эса фотография шариат қонунларига зид эмаслигини тан олишади. Бу эса миллий профессионал фотографиянинг ривожи учун кенг йўл очади. Ўзбекистон Республикаси давлат архивида⁸ Туркистон вилоятининг Сирдарё вилояти бошқарувига Тошкент шаҳрининг фуқароси Шайхонтоҳур тумани Хоузбоғ маҳалласида истиқомат қилувчи Хўжагев Илхомжон Иноғомжоновичдан қуидаги арзнома тақдим этилган эди:

“Менда фотоаппарат бор ва маҳоратимни ошириш мақсадида турли хил кўринишлар ва одамларнинг суратларини оламан. Менинг фаолиятим эски Тошкентнинг маҳаллий аҳолисини шу даражада қизиқтириб қўйдики, менинг олдимга баъзи бир ўзбеклар буюртма билан кела бошлашди. Аммо мен раҳбариятни ўзимга қарши қўйишни истамай, уларга рад жавобини берib келдим. Эндиликда рус фотосуратчиларидан бундай фаолиятни амалга ошириш учун мазкур ишни давом

⁸ Государственный архив Республики Узбекистан. Свидетельство фотографа №739/6249 от 24 апреля 1902 года.

эттиришга бирор бир гувоҳнома беришингизни ўтиниб сўрайман".

Архивдаги ҳужжатлардан маълум бўлишича бундай гувоҳнома тезда сўровчига берилган⁹. Шундай қилиб, эски шаҳарда илк "Илҳомjon миллий фотографияси" пайдо бўлди ҳамда у инқилобдан олдинги даврда каттагина довруқ қозонди. Илҳомjon ўз негативларини кетмакет рақамлаб борган. Ана шу негативларнинг бугунги кунда маълум бўлган энг катта рақами 2454 га тенг.

XIX аср охирида Тошкентда фотография ва нафис санъат турлари ишқибозларининг Туркистон жамияти ташкил топади. 1899 йилнинг 19 сентябридан 26 сентябригача Тошкентда биринчи Туркистон фотография кўргазмаси ўтказилди. Унда Туркистон ҳаётига оид расмлар аҳоли эътиборига ҳавола этилди.

Кўргазмадан сўнг ушбу жамият расман рўйхатга олинади. Мазкур кўргазма ҳатто бугунги меъёрлар билан ўлчаганда ҳам кенг кўламли бўлган. Кўргазмада томошибинлар эътиборига ўн иккита бўлимдан жой олган икки ярим мингдан ортиқ фотосуратлар намойиш этилган.

Экспозицияда туркистонлик, хусусан тошкентлик машҳур фотосурат усталари В. Козловский, Е. Коркин, Ш. Немцевич, М. Смоленскийлар билан бирга ҳаваскор сураткашлар И. Гейер, П. Григорьев, С. Юдин, Г.Сваричевскийлар асарларини томоша қилиш имконияти бор эди.

Кўргазма муносабати билан маҳсус каталог ҳам чоп этилади. Ушбу каталогга зодагонлар, Туркистоннинг оддий аҳли-косиб, ҳунарманд ва савдогарлар суратлари киритилади.

Биринчи Туркистон фотография кўргазмаси ўтказилган вақт "почта открытияларининг олтин асли" деб ном олган давр билан бир мингдан ортиқ открыткалар сақланиб қолган. Ўша пайтлар Тошкент, Сармарқанд ва Бухоро шаҳарларининг суратларини чоп этиш бошланган.

Бугунги кунгача 1898-1918 йилларда чоп этилган ва Туркистон ўлкасининг пойтахти Тошкент шаҳрининг кўринишлари акс этган мингдан ортиқ открыткалар сақланиб қолган. Ўша пайтлар Тошкентда учта открытка чоп этадиган нашриёт фаолият олиб борган. Улардан бирининг эгаси Э. Хлубна иқтидорли фотосуратчи бўлиб, чоп этадиган открыткалари учун суратларни ўзи оларди. 1909-1914 йилларда Э.Хлубнанинг нашриётида автотипия усулида чоп этилган ва Тошкент шаҳри кўринишлари акс этган юздан ортиқ открыткалар Тошкент тарихий фотосуратчилигининг олтин фондидан ўрин олган.

XX асрнинг 20-йилларидан бошлаб Тошкент фотосуратчиларнинг севимли масканларидан бирига айланиб қолади. Кўплаб буюк фотосу-

⁹ Государственный архив Республики Узбекистан. Свидетельство о выдаче разрешения для фотографа Ходжаева Ильхомджана Инагамджановича №741/5424 от 30 апреля 1902 года.

рат усталари фотопортажлар тайёрлаш учун айнан Тошкентни танлашарди. Хусусан, дунё тан олган коллажчи рассомлардан бири Александр Родченко (1891 - 1956) 1934 йилда Ленинград (ҳозирги Санкт Петербург) шаҳрида чоп этилган “Ўзбекистоннинг ўн йиллиги”¹⁰ деб номланган маҳсус совғабоп фотоальбомнинг яратувчиларидан бири бўлган.

2008 йилда Нью-Йорк шаҳридаги “Кристис” аукционида ўтказилган ким ошди савдосида мазкур фотоальбомнинг бир нусхаси ўттиз тўққиз минг тўрт юз долларга сотилгани ҳам унинг қиммати ва аҳамиятини билдириб турибди. Тошкентда туғилиб ўsgан Б. Кудояров (1898-1974) ва Г. Зельма (1906-1984) ўз даврининг энг маҳир фотожурналистлари ҳисобланишган. Уларнинг Тошкент шаҳри кўринишлари акс этган суратлари шаҳар фотойилномасининг олтин фондидан жой олган.

XX асрнинг 20-йиллари ўрталаридан фото санъатда фотожурналистлар олдинги сафга чиқа бошлидилар. Ўша даврда яшаб ижод қилган тошкентлик фотосуратчилар орасида “Правда Востока” газетасининг фотожурналисти Макс Пенсон (1893 - 1959)нинг алоҳида ўрни бор. С. Эйзенштейннинг сўзлари билан айтганда, у “фотоаппарат билан бутун Ўзбекистонни кезиб чиққан, шу боис унинг узоқ йиллар давомида йиққан ноёб архиви мамлакат тарихини саҳифама саҳифа тиклаш имконини беради”¹¹. Макс Пенсонни “Ўзбек мадоннаси” номли фотоэтюди машхур қилган. Ушбу сурат 1938 йилда Парижда ўтказилган Бутунжаҳон кўргазмасида бош соврин – Гран при билан тақдирланган. Ўша йилларда Тошкент матбуотида М. Пенсон билан бирга И.Збарский, Н. Рядов, К. Розиқов, Б. Юсупов сингари фотожурналистлар маҳорат билан ижод қилишган. Тошкент қишлоқ хўжалик машиналари заводи, Тўқимачилик комбинати каби йирик саноат корхоналарининг қурилиши жараёнларидан тайёрланган фотопортажлар газета ва журналлар саҳифаларида кетма-кет чоп этилар, фотокўргазмаларда намойиш қилинарди.

Ўзбек фотожурналистикасининг асосчиларидан бири Худойберган Девонов — 1879 йили Хивада, Қадам Ясовулбошининг миризаси бўлиб хизмат қилувчи Нурмуҳаммад

Худойберган Девонов

¹⁰ Фотоальбом «10 лет Узбекской ССР». Ленинград, 1934 год.

¹¹ Макс Пенсон. Фотограф узбекского авангарда, 1920-1940. Arnoldsche Art Publishers, Германия, 2011 год.

девон ва Рўзика ая хонадонида таваллуд топганди. Отасининг Хива яқинидаги Бадирхон қишлоғида 6 гектар ери, 4 та ҳўкизи ва 2 та оти бор эди. Отаси, кейинчалик Худойберганинг ўзи ҳам саройдаги ишлар билан банд бўлганлиги сабабли, ерини яримчиларга бериб, келадиган фойда эвазига яшашган. Шу туфайли ҳам унда Хива яқинидаги Оқмачит қишлоғидаги меннонит немислардан (Меннонит немислари христиан динининг аннабатизм мазҳабидан ажралиб чиқсан оқим бўлиб, улар диний эътиқодига кўра, қўлига қурол ушлаб урушларда қатнашиш, умуман одам ўлдириш, ҳаётига тажовуз қилишни гуноҳ ҳисоблаганлар. Шу боисдан ҳам уларнинг тақдирига ватанлари— Германия (Пруссия) нинг Марионбург ўлкасини ташлаб, Россияга келишлари ёзилган экан. Чунки, Пруссия ҳукумати XIX аср бошларида урушга тайёрланар экан, меннонитларни ҳам фронтга жалб этишга қарор қилганди. Бу эса меннонитлар эътиқодига зид бўлгани учун, марионбурглик муҳожирлар Россияга келиб яшай бошлишади.

Азалдан Чор империяси амалдорлари сиёсат юргизишда немисларга таянгани учун, меннонит миллатдошларига бу ерда яхши шароит яратиб берилади. Аммо Россиядаги барча эркакларни ҳарбий хизматга жалб этиш тўғрисидаги император фармонидан кейин, меннонитлар у ерни ҳам эътиқодларига кўра ташлаб кетмоқчи бўладилар. Шунда асли келиб чиқиши немис зодагонларига мансуб империянинг Кауфман, Дреш сингари генерали немис-рус оқсуяклари меннонитларга йўта

Худойберди Девонов ўз шогирдлари даврасида

Осиёга боришни таклиф қилишади. Шу тариқа 1883 йилда улар Хива хонлигига келиб ўрнашишади. Хон Феруз меннонитларга биргина шарт—воҳада чўчқа боқмасликнигина ўтиниб сўрайди ва уларни Хива яқинидаги Оқмасчит қишлоғига жойлаштиради. Ана шундан кейин Оқмасчит немислари деган атама ва хонликдаги этник жамоа пайдо бўлади), хусусан фотосуратчи Вильгельм Пеннердан суратга туширишни ўрганишга имконият бўлган.

Агарда бўлажак фотокиночи оддий деҳқон ёки этикдўзнинг фарзанди бўлганида, XIX аср охиридаги тириклик ташвишидан умри ерга ишлов бериш, оёқ кийим ямаш билан ўтиб кетарди.

Ўзига тўқ сарой мирзосининг оиласида туғилган Худойберган аксарият воҳаликлар каби деҳқончиликка эмас, илму фанга, техникага қизиқди. Мактабда таҳсил олди. Шу билан бирга Хивада кийим-кечак билан шуғулланувчи дўкон очиб, савдо билан машғул бўлди. Техникага қизиқиш устунлик қилгач эса, савдогарчиликни йиғишириб, соатсозлик касбини эгаллайди. Бу ўша XIX асрда ҳам катта янгилик бўлиб, фақат хон, унинг баъзи амалдорлари ҳамда Хива хонлигидаги Чор Россияси аскарларида гина соат бор эдики, Девонов уларга соат сотиш, бузилганларни таъмирлаш билан шуғулланди¹².

Вильгельм Пеннердан 1890 йилдан бошлаб фото, 1907 йилдан эса кино сирларини ўрганган Худойберган, оддий авом кишилар ва мутассиб руҳонийларнинг “Шайтон суратчи”, “Афсунгар киночи” дея қарашларига қарамай, тараққиёт маҳсули бўлган мўъжизавий оламга қадам қўйди. Бу борада уни маърифатпарвар Хива хони Феруз қўллаб-қувватлаганини таъкидлаш лозим.

Шу ўринда яна бир нарсани алоҳида таъкидламоқ лозимки, Худойберганинг баҳтига ўша вактда Хоразм ҳукмдори созанди, бастакор ва шоир Ферузхон эди. Агар унинг ўрнида тарих ва тақдир ҳукми билан худди ўтмишда кўп бўлганидек, майшатпараст ёхуд жаҳолатгўй кимса хон бўлганида Худойберганинг ишлари умуман олдга силжимаган, кўпгина тараққийпарварлар сингари ҳатто ўлимга маҳкум ҳам этилган. Шу тариқа XIX аср охири ва XX аср бошларида ўзбек фотокиночилигига Хивада асос солинмаган бўларди. Худойберганинги Феруз саройга ишга олади, ўзи билан бирга Россияга ҳам олиб кетади.

Мутаассиблик авж олган бир пайтда тараққийпарвар хон баъзи шайхулислом ва жаҳолатгўй бандалар Худойбергандага фото билан, киночилик билан шуғулланиш гуноҳ дея зуғум ўтказишган пайтларда, ўзи ибрат бўлиб суратга тушди. Бироқ Ферузхоннинг 1910 йилдаги

¹² Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

ўлимидан сўнг вориси ва ўғли Асфандиёрнинг атрофини жаҳолатгўйлар ўраб олгани, Исломхўжадек тараққийпарвар бош вазирнинг 1913 йилдаги ўлимидан сўнг, Девоновнинг фотокино борасидаги ишларини қўллаб-қувватлайдиган инсонлар қамрови камайди.

Аммо Девонов ҳам тараққийпарвар зиёли бўлгани учун XX аср бошларидаги жадидчиликдек миллий уйғониш ҳаракатига қўшилди. Хоразмлик жадидлар “Ёш хиваликлар” ҳаракатидаги Полёзҳожи Юсупов, Мулла Бекчон Раҳмонов ва Бобоохун Салимов каби зиёлилар билан маслакдошлиқда иш олиб борди. Шу билан бирга хонлик саройида ишини давом эттириб, Хоразм пулларини босадиган зарбхонага мудирлик қилди, Асфандиёрхон, Сайд Абдуллахон ҳамда уларнинг оила аъзоларининг, баъзи сарой амалдорларининг ҳам суратларини ишлади, уларга сураткашликни ўргатди. Чунончи, Асфандиёрхон ҳали шаҳзодалик пайтида Фарруҳ тахаллуси билан ижод қилган шоир географияга ҳам қизиқиб Россия география жамиятининг аъзолигига сайланган иқтидорли инсон бўлгани сабабли, Худойберган Девоновдан фотография сирларини ҳам ўрганганди.

1915 йилга келиб, Хоразмда унинг яратган янгилиги, яъни фото ва киночиликка гарчи мутаассиблар қаршиликкўрсатсада, одамлар кўнишиб бошлашган эди. Шу боис у фото ва кинолавҳалар яратиб, Абулғози, Огоҳий ва Баёнийнинг тарихнавислигини давом этдирган ҳолда, ўз даврида рўй берган воқеа-ҳодисаларни фотокинотасмаларга муҳрлаб, тарихчилик вазифасини ҳам бажарган. Эътиборлиси шундаки, Девонов суратга туширган лавҳалар чиройли композициялар, озода кийинган, кинога тушишга шайланиб турган кишилар эмас, ҳаётнинг тасмадаги аксидир. Энг ҳайратланарлиси, бирорта яратилган лавҳада кишиларнинг объективни сезгани, нигоҳини, юриш-туришини ўзгартиргани, яъни сунъий ҳаракат этгани сезилмайди¹³.

Айниқса, мутаассиблар таъсирида авом одамлар суратга тушмоқлика ҳаракат қилган, қўрқсан онларда, уларни бунга кўндириш қийин эди. Уларнинг муҳитига кириб, бу аппаратлар тараққиёт натижаси эканлигини тушунтиргани, одамларни фотокиноаппаратлар олдида эркин ҳаракат қилишга одатлантира олгани Девоновнинг нафақат оператор ёки сураткаш, балки билимдон режиссёр бўлганини ҳам кўрсатади. Шу билан бирга у одамларни тўплаб, ўзи олган кинолавҳаларни намойиш этиб, киносеанс ҳам ўтказиб турганки, бу кинони XX аср бошларида кенг оммага тарғиб этган тараққийпарварлик ҳам бўлган.

1917 йил апрелида Хивада жадидлар — “Ёш хиваликлар” Асфандиёрхон

¹³ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

диёрхонга давлатни Идораи Маршрутия — яъни парламент орқали бошқаришни талаб қилиб чиқишида. Халқ ҳам жадидларни қўллаб-қувватлгач, Асфандиёр олдинига Кенгаш – парламент тузишга рози бўлади. Бироқ сўнгра мутаассиблар таъсирида ва чор армияси генерали Мирбадалов ёрдамида “Ёш хиваликлар”ни таъқиб қилиб, ҳатто уларни ўлдиришга ҳаракат қилади¹⁴.

Шундан сўнг “Ёш хиваликлар” дан Полёзҳожи Юсупов, Худойберган Девонов ва бошқалар Тошкентга кетиб муҳожирликда яшашга мажбур бўлишади. Девонов тошкентдалик пайтида фотография билан шуғулланиб, кўплаб суратлар ишлади.

1920 йилда хонлик тугатилиб XXP ташкил этилгач, Худойберган Девонов жадид дўстлари билан ёш республиканинг ҳукумат таркибига киради. Молия нозири, тафтиш комиссияси раиси каби лавозимларда ишлади, Ўрта Осиёда биринчи бўлиб Хоразм қоғоз фабрикасини қуришга интилди.

Молия нозири сифатида XXRнинг мато ва қоғоз пуллари билан бирга, чақа-танга пуллар зарб этишни ҳам йўлга қўйди. Шу билан бирга у фото ва киночилар ҳаракатини кенг қамровда давом этдиришга интилиб, республиканинг турли жойларида фототўғараклар очди, мактаб, интернат ва билим юртларида ўқув курслари ташкил этди. Фотокино тарихи, босиб ўтилган жараён, тажрибалари ҳақида мақолалар ёзди.

Айни пайтда эса ўзи шогирдлари билан Хоразмнинг турли жойларидан лавҳалар ишлади, ташкил этилган газеталарга суратлар бериб борди. Кинотеатр очишга ҳам ҳаракат қилди. XXP ҳукумат аъзоси сифатида Х.Девонов сиёсий фаолият ҳам олиб бориб, 1923 йилнинг август-декабр ойларида Москвада халқ хўжалиги кўргазмасини ташкил этишда қатнашди. Кўргазмага нафақат сиёсий арбоб, балки етук кино устаси сифатида ташриф буюриб, “Хива ва хиваликлар”, “Ўрта Осиёнинг меъморий ёдгорликлари” номли кинолавҳалар ишлаб, уларни россияликларга намойиш этди¹⁵.

1924 йилда XXP тугатилгач, у сиёсий фаолиятдан четлашиб, умрини санъатга бағишилади. Шогирдлари билан фотокинолавҳаларни суратга олди. Кейин эса “Узбекистанская правда” газетасининг Хоразмдаги, Москвадаги “Совкино” нинг Ўзбекистондаги маҳсус мухбири бўлиб, суратлар олди, кино ишлаш билан машғул бўлди. Аммо 1928 йилдан шўроларнинг мажбурий равишда авж олдириб юборган колектив-

¹⁴ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxonai/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

¹⁵ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxonai/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

лаштириш сиёсати Худойберган Девонов ҳаётига ҳам таъсир қилди. У бор ери, мол-мulkини ташкил қилинган Хивадаги колхозга топширишга мажбур бўлади. Бу ҳол сабабини у кейинчалик шундай дея тушунтириб ўтган: “Агар 1926–27 йилларда 15 ярим таноб келадиган ер-сувимни давлатга топширмаганимда, мени ўша вақтдаёқ, албатта қулоқ қилган ва бутун хўжалигимни тортиб олган бўлардилар. Мен шу ҳолни эътиборга олган ҳолда шундай қилишга мажбур бўлдим”¹⁶.

Девоновни мол-мulkини колхозга топширига мажбур қилган ҳолат, 1926 йилда ЎзССР МИК Жиноят кодексининг 80-моддасига қўшимча киритган, унда “ер майдонини яширган ёки қишлоқ хўжалик асбоблари сони ҳақида нотўғри маълумот берганлик учун З йилгача муддат билан озодликдан маҳрум этилиб, мол- мулки мусодара қилиниши назарда тутилган эди”¹⁷.

Бундан ташқари ЎзССР Халқ комиссарлари советининг “Меҳнат тўғрисидаги қонунлар кодекси татбиқ этилиши лозим бўлган қулоқ хўжаликларининг белгилари ва шундай хўжаликларни ҳисобга олиш тартиби тўғрисида” 1930 йил 6 апрелда 52-сонли қарори чиққанди.

Мазкур қарорнинг турли бандларида, “Қишлоқ хўжалик ишларида, касб ҳунармандчиликда, корхоналарда мунтазам равишда ёлланма меҳнатдан фойдаланувчи деҳқон хўжаликлари, оиласида меҳнатга яроқли эркаклар ва ўз ерига ишлов бериш учун хўжалик имкониятлари бўла туриб, ўзининг ерини ижарага берувчи ёки унга чорикорлар орқали ишлов берувчи хўжаликлар” қулоқ сифатида жазога тортилиши, ўз юртларидан бадарға этилиши белгилаб қўйилганди.

Девоновлар оиласи эса Хивадаги Бадирхон қишлоғидаги ери ва 4 ҳўқизи, 2 та отини мудом ижаравчиларга бериб келганди. Юқорида чиққан қарорлардан сўнг Девоновлар оиласи бор молу мулкини колхозга топширишга мажбур бўлди. Ана шу воқеалардан сўнг Девоновнинг ҳаёти оғирлашиб, моддий томондан аҳволи қийин бўлиб қолади. Чунки нафақат у, балки отаси ҳам ер, мол-мulkини ижарага бериб, шундан келган фойда ҳисобига яхши яшашган. Девоновнинг ҳам ижод қилиб, фотокиночилик билан машғул бўлишига имкон бўлганди. Коллективлаштиришдан кейин эса аҳволи оғирлашганидан бошқа танишларидан ёрдам сўрашга мажбур бўлади. У 1928 йилда Тошкентга, яъни ер ишлари халқ комиссарлигида ишлаётган Карим Болтаев ёнига янги фотоаппарат олиш учун боради. Бироқ, пули етмагани боис, Карим Болтаевдек ҳамюртидан ёрдам сўрайди. Девонов Фарғона

¹⁶ Умид Bekmuhammad. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxonा/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

¹⁷ “Қизил Ўзбекистон” газетаси, 1926 йил 25 декабрь

водийсига бориб, бораётган жараённи суратга олмоқчи эканлигини айтади. Хуллас, Болтаевнинг берган ёрдамидан сўнг у водийга бориб суратлар ишлайди. Натижада 1928 йилда “Узбекистанская правда” газетаси саҳифаларида Девоновнинг водийдан суратга олган фотолавҳалари чоп этилади. Ўша таҳликали, айни пайтда Девоновга ўхшаш зиёлилар хўрланиб қолган пайтда биринчи фотокинооператорга Акмал Икромов, Файзулла Хўжаев каби республиканинг раҳбарлари аҳволни тушуниб, ёрдам беришган.

Хусусан, 1935 йилнинг сентяброда Акмал Икромов Урганчга келганида Девонов олий мартағали мөҳмон ва яқин таниши бўлган давлат арбобини суратга тушириш учун олдига боради. Ана шунда А.Икромов хоразмлик раҳбарларга қарата, “Буни қаранглар-а”, Девон ота ҳам кексайиб қолипти. Унга нафақа тайинлашни сўраб, округ ижроия комитети номидан хат тайёрланг ва тезроқ Тошкентга юборинг” дейди¹⁸.

Шу сабаб, Девонов тегишли ҳужжатларни тайёрлаб, Тошкентга боради. Бироқ Акмал Икромов йўқлиги туфайли у ҳамюрти, Ўзкомпартияда ишлаётган ижодкор Курбон Берегин билан учрашади. Мазкур саъй-ҳаракатлар сабабли Файзулла Хўжаев имзоси билан Девоновга нафақа тайинлаш тўғрисидаги халқ нозирлари кенгашининг қарори чиқади ва у ойига 300 сўм нафақа оладиган бўлади.

У нафақат Хоразмдан, балки Тошкент ва Фарғона водийсидан ҳам лавҳалар яратиб, 1937 йил августигача давр солномачиси сифатида фаолият кўрсатган. Ўша йилнинг 17 августида унинг олижаноб фаолиятига чек қўйилди. Хонлик даврида зарбхона мудири, сарой амалдори бўлгани, хонларни суратга туширгани, жадидларга қўшилгани, ХХР пайтида нозир бўлиб ишлагани, қисқаси миллий кайфиятдаги зиёли бўлгани учун ноҳақдан “халқ душмани” тамғаси билан ҳибсга олинади.

Мудҳиш 17 августда Девоновлар оиласи Урганчда истиқомат қиласар, қариндоши Гавҳар Юсупова кинооператорни энг сўнгги кўрган инсонлардан бўлиб, бу ҳақда у шундай ҳикоя қилганди: “Кечқурун соат 11 лар чамаси эди. Эшик зулфи қаттиқ шарақлаб ундан қайнотам Ҳасанбой ота, унинг изидан, олдинда бир мелиса, кейиннда яна бир мелиса Девон бува (яъни Худойберган Девонов) кириб келдилар. Девон бува “Буви, суратлар турган жомадонни олиб чиқ” деб синглиси Бибијонга терс айвонда турганича ноҳушгина буюрди. Бу пайтда бир мелиса ҳужжатларни титкилаш, суратларни излаш билан овора эди. Девон буванинг кўзларидан ёш оқар, ийғламсираб “Биби сув бер”, дея

¹⁸ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси. <http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

синглиси олиб келган сувдан ичарди. Девон бувани охирги кўрганимиз шу бўлди”¹⁹.

Девоновнинг Урганч ва Хива шаҳарларидағи уйини тинтуб қилиш пайтида Худойберганга тегишли қўшотар милтиқ, 300 га яқин фотосурат, 120 варақдан иборат ёзишма, 17 та турли-туман ҳужжатлар олиб кетилади.

Девоновнинг маҳбуслик анкетасида, унинг тергов давомида айтган гап-сўзлари келтирилганки, булар орқали ўша даврдаги вазиятни билб олиш мумкин. Маълумки, Девонов Хоразм Халқ Республикасининг молия нозири бўлиб ҳам ишлаган. Жадид дўстлари мустамлакачилик бошқача қўринишда давом этмаслиги ва фожиаларнинг олдини олиш учун Худойберганни Москвага ёш республиканинг муҳтор вакили қилиб тайинлашади. Бироқ, Москванинг XXРдаги вакили Бик Девоновнинг Москвага боришига рухсат бермайди ва Худойберган молиячи сифатида Хивада ишини давом этдираверади. XXРнинг биринчи раҳбари бўлган Полёзҳожи Юсупов ўз хотираларида Бик Девоновни Москвага юборишга норози бўлганини айтиб, “Худойберган Девоновдин бошқа кимни олиб кетсангиз сизга ихтиёр” деган. Ҳа, мустамлакачилар Девоновдан шунчалик чўчирдилар.

Аммо Девоновнинг моҳир дипломатик қобилияти борлигини яхши билган “Ёш хиваликлар” дек жадид маслакдошлари уни 1923 йили Москвада очилажак кўргазмани ташкил этиш комиссияси таркибиға киритиб, Россияга юборишади. У комиссия билан 12 августда Москвага бориб, декабрнинг сўнгги кунларида ишларни яхши йўлга қўйиб, воҳага қайтиб келади.

Уларнинг юртга қайтиши мудҳиш кунларга тўғри келади. Девонов ва XXРнинг зироат нозири Муҳаммад Аминатдинов биргалиқда Хонқага этиб келишганида Хива Жунаидхон томонидан қуршаб олинган, шу боис Москвадан келаётган комиссия бир қанча муддат у ерга бормай Тўрткўлга боришга мажбур бўлади²⁰.

Орадан бир неча кун ўтиб, Жунаидхон шўролар томонидан қаттиқ зарбага учрагач, Хива қамалдан озод этилади. Шундан сўнг у Хивага кириб келади, аммо тезда ҳибсга олинади. Девоновга Жунаидхон билан тил биритириб Хивани қамал қилганларида ёрдам берганлик, унинг фотосуратчиси бўлганликда, Жунаидхон талаби билан айrim саҳналарни суратга олганлик, Москвага борганда мустамлакачилар

¹⁹ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиноносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

²⁰ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиноносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

рухсатисиз Мадраҳим Девонов Германияга пахта сотганида уни тўхтатиб қолмаганликда айблашади. Ваҳоланки, Жунаидхон Хивани қамал қылган пайтда Девонов эндиғина Москвадан Хоразмга келётган, ҳатто Хивага ҳам кираолмаганди. Шундай тўқима айблар қўйилган вазиятда яна уни жадид дўстлари айби йўқлигини исботлаб озод этишади.

1937 йилда унга қўйилган айблардан яна бири Хивага келган туркий халқлар озодлик ҳаракати йўлбошчиларидан бири Закий Валидий воҳага келганда, у билан маслақдошлик қилганлиги эди. ХХР даврида Хивани қўриқлаш гуруҳи, яъни милиция раҳбари бўлиб ишлаган Назар Шоликоров ўз хизмат бурчига кўра Хивага келган ҳар қандай кишини кузатиб юришга, шу туфайли бўлиб ўтган воқеаларни 1937 йилда ҳибсга олингач, айтиб беришга мажбур бўлганди.

Шунга кўра, Девонов ва Валидий ҳақида бундай дейди: “Мен уч кунгача (Хоразмга) кимнинг келганини билолмай юрдим. Юсупов (ХХР ҳукумати бошлиғи бўлган Полёзҳожи Юсупов) бошлиқ барча халқ комиссарлари уйларига ҳам келмай қаердадир йиғилиш ўтказаётган эдилар. Бу ҳол менда шубҳа уйғотди. Хоразм билан Бухоронинг бирлашган ҳолда кураш олиб бориши учун Хоразмга бухоролик вакиллар келишган эди. Мен музокара олиб бориш учун вакил этиб тайинландим. Романов мен билан бирга эди. Меним ёнимда ўтирган Мулла Бекчон орадан бир неча соат ўтмай кенгашни эртага қолдиришимни сўради ва ўзининг бу илтимосини уйида меҳмони борлиги, кетиши зарурлиги билан изоҳлади. Мен рози бўлдим ва биз иккимиз бир отга миниб, у билан бирга кетдик. Девоновнинг уйига яқин қолганимизда у отдан тушиб қолди. Мен уйга келганимдан сўнг тоғам Олланазарни халқ комисарларининг уйдами ёки йўқлигини текшириш учун юбордим. У милиция билан юриб, кечаси соат учда Юсуповни тутиб келтирди, аммо мен уни қўйиб юбордим.

Эрталаб Юсуповнинг олдига бориб, ўтган кеча қаерда бўлганини суриштиридим. У Раҳмонов Бекчоннинг, Жуманиёз ҳожи Полвонниёзовнинг сўнгги кечада Худойберган Девоновнинг уйида бўлганини айтди. У ерда Закий Валидий билан бирга Айдаров ҳам бўлган. Юсуповнинг сўзларига қараганда уларга кийим-бош ва пул бериб, Буҳорога кузатиб қўйишиган экан”²¹.

Хуллас, 1920–24 йиллардаги ХХР даврида бундай зиддиятли воқеалар кўп бўлиб турарди. Девоновнинг моҳир дипломат эканлигини шу нарсадан ҳам билса бўладики, хонлик даврида туркман уруғлари

²¹ Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

били давом қилиб келаётган можароларни у ХХР даврида оқилона тинч йўлга қўя олди.

Девонов ана шундай мураккаб вазиятда ҳам фото ва кино билан машғул бўлди. Шогирдлар тарбиялаб, бор билимини ёшларга ўргатди. Умуман олганда, ўша даврдаги қийин вазиятга қарамай, Девоновнинг кино ва фотосанъатга қўшган ҳиссасини билиш учун, бир манбага мурожаат қиласйлик. “Инқилоб қуёши” газетасининг 1928 йил 27 юнудаги сонида ёзилишича, “Хивада 16 июнь куни Девонов иш фаолиятининг 25 йиллик юбилейи ўтказилади. Юбилейда қатнашган Девонов тадбир иштирокчиларининг саволларига жавоб қайтариб йиғилгандарга иш бошлаган илк даврлари ҳақида сўзлаб берди”²².

И.Панов. “Эски шаҳар ва
Кўкаaldoш Мадрасаси
куриниши”.1982 йил.
Тошкент

Девонов ёш ҳаваскорлар етиштиришда ҳам катта хизматлар қилиди. Бир хивалик йигитни шогирд қилиб олиб, уни яхши фотосуратчи қилиб тайёрлади. Шу қаторда яна бир йигитни 3 йилдан бери ўргатиб келадир. Бу йигит ҳам ҳозир ғайратли фотограф бўлди. Девонов хусусий кишиларни етиштириш билан қаноатланмай, мендан Хива учун эсдалик қолсин деб, 1924 йилда Хивадаги таълим-тарбия фото шўъбаси очди. Бунда ўз аппарати, ўз ғайрати билан 13 болани текинга фотограф ишига тайёрлади.

²² Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиноносининг асосчиси.
<http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

Вилоят ижроқўми Девоновнинг ишларини баҳолаб, ишчи деҳқонлар номидан бир олтин соат тақдим этди. Девонов кино ва фотосанъатга кўпроқ ҳисса қўшиш ниятида эди ва шунга интиларди. Аммо... 1937 йилда қатағон “машинаси” уни ўз домига тортди.

1938 йил 5 октябрь куни эрталаб соат 10 дан 35 дақиқа ўтганда бошланган машъум суд 20 дақиқа давом этиб, унда Девонов тақдирни ҳал этилади. Биринчи ўзбек фото ва кино оператори, режиссёри, ана шу санъатларнинг тарғиботчиси Худойберган Девонов отишга ҳукм этилади. Ҳукм ўша даврдаги одатий тарзга қўра шошилинч ижро ҳам этилган²³....

20-йилларнинг биринчи ярмида ўзбек фотографиясининг шаклланиши ва камол топишига фотосанъат усталари билан бир қаторда кинооператорлар ҳам самарали ҳисса қўшдилар. Улар меҳнат шижоати авж олган жойларда кинокамера ва фотоаппарат билан умрбоқий лавҳаларни суратга олдилар. Биз бу борада киноаппарат билан умрбоқий лавҳаларни суратга олдилар. Биз бу борада кинооператорлардан Д.Вертов, Х.Девонов, М.Қаюмов, В.Шевченко, Ф.Назаров, М.Арабов, Д.Демуцкин, М.Ковнат, Д.Сода, В.Усова ва бошқаларнинг меҳнатларини миннатдор бўлиб эслаймиз. Улар ажойиб асарларгина яратиш билан кифояланмасдан, ўз тажрибаларини маҳаллий ёшларга ҳам ўргатишда катта фаолият кўрсатдилар. Булар А.Рахимов, А.Сайдов, О.Турсунов, К.Розиқов ва бошқалар эди. Кейинчалик уларнинг сафига “Қизил Ўзбекистон” ва “Правда Востока” газеталарига фотомухбир бўлиб келган И.Глауберзон, В.Сироткин, И.Збарский, Г.Перменев қўшилади. Шу туфайли республикамида нашр этилган газета ва журнал саҳифаларида фотосанъатга оид асарлар кўплаб кадрлар ўрин ола бошлиди. Улар мавзу жиҳатидан ранг-баранг эди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейинги йиллар. Республика фотосанъатининг урушдан кейинги тараққиёт босқичи 1946–1955 йилларни ўз ичига олади. Бу давр кун тартибига республика халқ ҳўжалиги ва маданиятини янги иқтисодий ва тарихий шароит асосида қайта қуриш ва янада юксалтириш масаласи қўйилган эди. Зотан, шу даврда уруш туфайли ўз фаолиятини вақтинча тўхтатиб қўйган газета ва журналлар нашр қилина бошланди. Бу нарса матбуот саҳасига фотомухбирларнинг кўплаб кириб келишига имконият яратди. Бу даврда катта тажриба ортирган фотожурналистлардан А.Турсунов, К.Розиқов, Н.Ключнев, Г.Перменов, И. Глауберзон, В.Сироткин, И.Збарский,

23 Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси.

<http://kh-davron.uz/kutubxonasi/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

А.Безносов ва бошқалар ҳаётнинг қайноқ ўчоқларида бўлиб кўплаб суратлар ишладилар.

1950-йиллар жамият ҳаётида, шу жумладан, фотография соҳасида ҳам бурилиш даври бўлди, фотография соҳасига кўплаб ёшлар дадил кириб келдилар ва улар ҳаётда муносиб ўрин топдилар. Газета ва журнал саҳифаларида эълон қилинган суратларда, фотосанъатга бағишиланган кўргазмаларда ҳаётнинг нақд ўзи бутун қарама-қаршиликлари, зиддиятлари билан намоён бўла бошлади.

1960-йиллардан кейин нашр этилган газета ва журналларда чоп қилинган фотосуратларнинг тематикаси ғоят ранг-барангашди. Фотомухбирларнинг асарларидан иборат фотокўргазмалар ташкил этиш йўлга қўйила бошланди.

Ўтган асрнинг олтмишинчи, етмишинчи йиллари, саксонинчи йилларнинг биринчи ярми турғунлик даври сифатида тарихга кирди бу даврда шахсга сифиниш, ҳамду сано, нуқул муваффақиятларни қаламга, тасвирга олиш авж олганди, камчилик, нуқсонлардан кўз юмилганди. Оммавий ахборот воситалари, унинг бир қисми бўлган фотография ҳам асосан ижобий фактларни суратга олиш билан машғул бўлди.

Иккинчи жаҳон урушидан кейин Тошкентда “Еженедельная фотогазета”нинг чоп этила бошлиши фотосанъат, хусусан фотожурналистка ривожига туртки беради. Газета саҳифаларида Г. Перменёв, В.Косовский, Р. Шамсутдинов сингари фото журналистларнинг ижтимоий, маданий, сиёсий, иқтисодий ҳаётнинг турли жабҳалари ва муҳим воқеалари акс этган суратлари мунтазам чоп этиларди.

XX асрнинг 50-йилларидан Журналистлар ижодий уюшмасининг фотосекцияси, жойларда фотоклублар ва фотогуруҳлар фаолият олиб бора бошлайди. Барча кўргазмаларда, вақтли матбуот саҳифаларида меҳнат мавзуси ҳамда портрет суратлар асосий ўрин эгаллай бошлайди.

1966 йил Тошкентда ер қимирилаши ва ундан кейинги улкан қурилишлар ҳужжатли фотожурналистикани янги босқичга кўтарди, дейиш мумкин.

Фотографиямизнинг ҳам сон, ҳам сифат жиҳатидан ўсиши мустақиллик йилларига тўғри келди. Соҳага янги истеъдодли кучлар қўшилди. Фотография техникаси ўсади, янги аппаратлар пайдо бўлди. Таниқли фотографларимиз кўргазмалари намойиши яхши бир анъана га айланди. Россия, Франция, Япония, Белгия ва бошқа мамлакатларда фотосанъатимизнинг энг яхши намуналари намойиш этилди ва юқори баҳо олди. Ҳар бир воқеа тасвирга олинса, уўз ижодчиларигаги-

на эмас, балки кенг жамоатчиликка аён бўлди. 1960-70 йилларнинг газета ва журнал саҳифаларига назар ташлар эканмиз, уларда берилган фотосуратларнинг изоҳида фотомуҳбирлардан Р.Альбеков, С.Маҳкамов, Р.Шарипов, В.Молгачев, Н.Муҳаммаджонов, Ш. Шаропов, А.Тўраев ва бошқаларнинг номларини учратамиз.

Республикамизда чоп этилаётган кўплаб газета, журнал, китобларда иложи борича кўпроқ, қизиқарлироқ оқ-қора ва рангли фотосуратлар беришга, нашрни жозибадор, мазмундор қилишга интилиш кучаймоқда. Айни чоғда фотография санъатига бағишиланган маҳсус журналга эҳтиёж, зарурат йилдан йилга ортиб бормоқда.

1879-1940, 1941-1990, 1991-2004 йилларда яратилган энг сара суратлардан ташкил топган, 2007 йили нашр этилган “Ўзбек фотографияси 125 йил” номли уч жилдлик, рангли антология маданий ҳаёт илдизида катта воқеа бўлди. Ноёб суратларнинг бари ва ҳар бири ўқувчи, томошабин онги, шуурига мўл озиқ беради, билим, тасаввурларни бойитади, эстетик дидни ўстиришда муҳим аҳамият касб этади. Туркистонда, ҳозирги Ўзбекистонда кенг тарқалаётган, бир вақтнинг ўзида бу ўлкада ҳам фотосанъатнинг ўзига хос мактаби юзага келиб шиддат билан ривожланиб боргани негадир индамай келинган. Ватанимиз фотографияси ижодий пойдевори асосчиси Х.Девоновдан бошлаб ниҳоятда ноёб дурданаларни яратиб, маданиятимизнинг тарихан ўзига хослиги, таъсирчанлигини бутун борлиғи билан сақлаб қолган ҳолда, келажак авлодларга интилган фотоусталарнинг илмий услуби шакллана бошлади.

Савол ва топшириқлар:

1. Туркистон ўлкасида илк фотоусталарининг пайдо бўлиши. “Туркистон альбоми” га таъриф беринг
2. Худойберган Девоновнинг ижодий фаолияти ҳақида нималарни биласиз?
3. Иккинчи жаҳон уруши ва урушдан сўнг Ўзбекистонда фотографиалистика қандай ривожланди?
4. Иккинчи жаҳон урушидан кейин Тошкентда қандай газета чоп этила бошланди?
5. 1960-70 йилларнинг газета ва журналларида қайси таниқли фотомуҳбирлар фаолият юритишган?

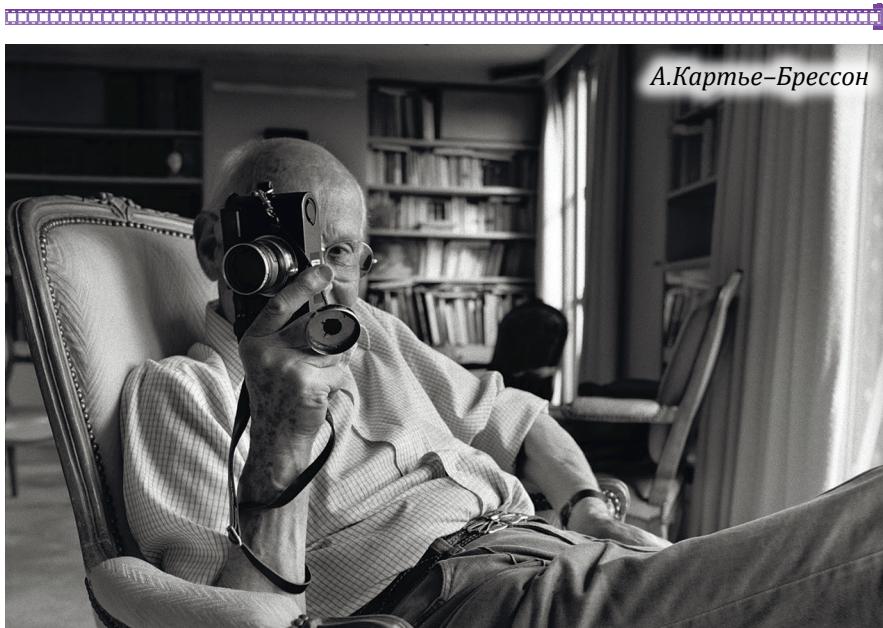
Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ўзбек фотографияси. 125 йил. З жилдлик фотоантология. Тошкент. Миллий энциклопедия 2007.

- 2. Қаюмов М. Жизнь мая – кинемотграф. Тошкент. 1985
- 3. Из истории фотографии Узбекистана. <http://blog.leicacamera.ru/2012>
- 4. Виктор Ан: К истории узбекской творческой фотографии. <http://cultureuz.net/index.php>
- 5. Қосимова Н. Ўзбекистон фотожурналистикаси ривожи тарихидан. nargis.uz. 15/05/2016
- 6. Умид Бекмуҳаммад. Ўзбек фотокиносининг асосчиси. <http://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/umid-bekmuhammad-ozbek-fotokinosining-asoschisi.html>

1-§. 3. Фотожурналистикада оддийликдан машҳурликкача

Фотография оммавийлиги, эстетик завқ бериши билан қимматли, аҳамияти ва бу сифатлари билан санъатнинг анъанавий турлари билан ҳамқадамdir. Ўқувчини рангтасвир, меъморчилик, ҳайкалта-рошлиқ асарлари билан тарбиялаш мушкул, фотография бўлса ҳамма жойда ҳозири нозир, унинг кучи ҳам, ожизлиги ҳам ана шунда. Савол туғилади: “Фотография санъат деб аталишга ҳақлими ёки шунга яқин бир нарсами?” Айтиш жоизки, нисбатан оз сонли фотосуратлар чинакам санъат асари ҳисобланади. Бугун ҳар ким фотосурат олиш имкониятига эга. Сўнгги русумдаги уяли алоқа телефонларининг бу борада имконияти катта. Аммо уларда олинаётган ва ижтимоий тармоқларга жойлаштирилаётган суратларнинг аксариятининг, аф-суски, санъатга ҳеч қандай алоқаси йўқ. «Зар қадрини заргар билар» деган гап бор. Фотография сир-асрорларини, мавзу танлаш, композицион ечим, характер яратиш, ёритиш маҳорати ҳақида энг муҳим, керакли фикрларни етук фотографлар айтишган. Машхур французд фотопублицисти **А.Картье-Брессон** фикрлари бу жиҳатдан айниқса диққатга сазовордир. “Мен учун фотография сониянинг қандайдир лаҳзаларида ҳодисанинг моҳиятини идрок этиш ва уни шундай бадий шаклда беришдирки, тики томошабин ҳодиса мағзини аниқ ва ёрқин ҳис этсин. Сурат олиш учун йўлга отланар эканман, кўнглимдан: “Шундай тасвирга туширгинки, мана буни чинакам асар деса бўлади, дейишин”, – деган ният ўтади. Суратга олиш жараёнининг ўзи мен учун ҳузурбахш. Мен воқеа рўй берәётган жойда ҳозир бўлишни яхши кўраман. Тики мен “Ҳа! Ҳа! Ҳа!” –дейдиган, ҳечқачон “бўлиши мумкин”, “Эҳтимол” –демайдиган бўлайн. “Агар-магарлар”дан воз кечиши керак.

А.Картье-Брессон

“Ха” – бу лаҳза. Бу- ҳақиқий ҳолат. Затворни босишинг ниятинг билан қўшилиб кетсин. Суратга тушуришни ўрганиш техник нуқтаи-назардан мусиқани, ранг-тасвири ўрганишга қараганда осонроқ. Бундан, ҳунаримизни эгаллаш осон, деган фикр туғилмаслиги керак. Бундан ташқари бизнинг ишда фикрнинг йўқлигини қандайдир устамонликлар, техник бежаб-бўяшлар, ғалати объектив, фильтрлар ва ҳоказо “ҳунар”лар билан пардозламоқчи бўлади. Суратга тушуришни осонлиги, чиройли фотографик инценировка, фотопреклама жанрининг гуллаб-яшнаши, савдо-сотиқдаги омад – фотопрекламаларга катта гонорарлар тўланади, ахир буларнинг бари ҳатто истеъоддли одамларни ҳам бузади. Улар маҳоратини ўстириш, изланиш ўрнига буюртмачининг кўнглини топиш, навбатдаги “ҳайратингиз” картинаси яратиш пайидан бўлишади. Сюжет фактларни қалаштириб ташлаш дегани эмас, негаки фактларнинг шунчаки ўзи қизиқарли эмас. Уларнинг ичидан нимани танлаш – теран ҳаётйлик нақши бўлган фактни бера билиш, қандай нуқтаи-назардан туриб ёндашиш муҳим... Фотографияда новеллани эслатадиган нимадир бор. Бир лаҳзалик сурат баъзан катта баённинг ўрнини босади”²⁴.

В.А.Никитин “Фотографлар ва фотографиялар ҳақида” китобининг “ҳал қилувчи лаҳза” очеркида ҳамкасбининг А.Картье -Брессон билан

²⁴ <http://www.si-foto.com/wp-content/uploads/2013/01/henri-cartier-bresson-age-of-silver-c2a9-john-loengard.jpg>

Ўрта Осиёда бирга бўлган онларини эслаб, жумладан шундай ёзади: “Улар Тошкентда меҳмонхонадан чиқиб, ўзларини олиб кетадиган машинани анча вакт кутиб қолишади. Бresson кўп одам тўпланган такси тўхташ жойига боради-да сурат олишга тушади. Уч соатча одамларни кузатади, сурат олади. Ҳар доим сурат олишга шайлик унинг қонига сингиб кетган эди”.²⁵

Таниқли фотограф Абдуғани Жумаевнинг кўпгина суратлари ўзбек фотопублицистикаси, фотосанъати намуналари бўла олади.

Абдуғани Жумаев

Ўз вақтида иқтисодиёт институтини битирган Абдуғанини фотография ўзига ром этади, сехрлаб қўяди. Ҳаёти, фаолиятини бус-бутун шу соҳага бағишлийди. Ҳозирга қадар Абдуғани Жуманинг тўрт марта шахсий кўргазмаси ўtkазилди. Абдусайд Кўчимовнинг “Биз сув ичган дарёлар” китоби **Абдуғани Жума** фаолияти, маҳоратига бағишлиланган “Фотограф” очерки билан бошланади. Публицист таҳлиллари, фотографнинг айрим суратлари олиниши жараёни ҳақидаги ҳикоялари мароқли ва таъсирили.

“Абдияят қонуни” суратини режиссёр Али Ҳамроев билан мусаввир Раҳим Аҳмедов дала боғига боргандада олганини эслаб, фотограф шундай дейди:

“Атрофни айланиб юриб ариқдаги кўприкка кўзим тушди. Ёғоч чўплари эскириб кетган. Кимсасиз қирда қилпиллаб турибди. Мошин-пощинни кўтариши маҳол, арава ўтсаям синиб кетиши мумкин. Сув бир

²⁵ Никитин В. А. Рассказы о фотографах и фотографиях. Решающее мгновение (Анри Картье-Бressон). http://spbphotographer.ru/2015/11/nikitin_cartier-bresson/

ҳил жимирилаб оқиб турибди. Сув ўтлари титраниб, товланиб турибди. Натура. Юз йилдир, минг йилдир аҳвол шу. Инсон умри кўприқдан бир марта ўтиб қайтгандай гап. Шуларни ўйлаб ўтирсан, кўприқдан бола кўтарган аёл ўтиб қолди. Туширдим. Ўйлаганимча чиқмади. Бироздан сўнг бузоқ етаклаган бола ўтди. Нимадир етишмаётгандей эди – олмадим. Устига икки боғ ҳашак орттирган эшак ўтди, елкасига ўроқ ташлаган икки йигит ўтди. Мен кутяпман. Кўприкка яқин тепаликда ёнбошлаб кутаяпман. Эсимга Баҳодир Йўлдошев тушди. Унинг расмини олиш учун ҳам бир соатдан ортиқ кутгандим. Бир маҳал йўл бошида жуни тўклилган қари кўпнак кўринди. Судралиб кўприкка етди. Тахта-ёғочлар орасидаги катта-катта ёриқлардан чўчиб, сакраб ўтмоқчи бўлди. Кўрқиб кетдим. Шундай қисла тарихий ҳолат бузилиб қоладигандек эди. Йўқ, ҳар қалай, сакрамади. Қувониб кетдим. Кўзими ни ракурсга босиб пойляяпман. Нафас олишдан чўчийман. Ит пайқаб қолиб, изига қайтиб қолса нима бўлади, деб ташвишланаман. Ит аста кўприкка чиқди. Юриб боряпти. Олдинги оёғи ерга тегди, кейингиси кўприқда. Олдим! Инсонни чуқур хаёлларга толдирувчи бундай манзара ҳар доим учрамайди". Абдуғани Жума ушбу сурати – санъат асарини ғуур билан "оддий расм эмас – шедевр, менинг шедеврим!" – дейди. Абдуғани Жума устахонасида бўлган киши хос хоналари, деворлари ранг-баранг фотосуратлар, рангтасвир асарлари билан безангани, ўнлаб, юзлаб негативлар сақланаётганини кўриб қойил қолади.

"Бизда фотография ҳақида бунақа катта-кичик китоблар кўп дейди А. Жумаев қувонганича. – Россияга фотопублицистика, фотосанъат, унинг муаммоларига бағишлиланган бир қанча номзодлик, докторлик диссертациялари ёқланган. Бизда эса лоақол бирорта номзодлик диссертацияси ҳам ёзилмаган".

Фотограф ҳақ гапни айтганича, куюнганича бор. Номзодлик диссертацияси у ёқда турсин, бир-иккитасини ҳисобга олмагандан, магистрлик диссертациялари, малакавий-битирув ишлари ҳам деярли ёзилмаёттир. Ҳолбуки, бундай ишларга эҳтиёж, зарурат катта.

Таниқли фотопублицист **Рустам Шагаев** ЎзДЖТУ халқаро журналистика факультети билан учрашувида ўттиз икки йиллик ижодий тажрибасидан келиб чиқиб, мавзу топиш, ракурс танлаш, характер яратиш, расмга хос, мос матн бериш, алоҳида мақола, очерк ёзиш, қаҳрамон, персонажлар билан мулоқот одоби ҳақида қизиқарли, ибратли ҳикоялар айтиб берганди, альбомидаги бир қанча суратларни кўрсатиб, уларнинг яратилиши тарихини мароқли

Рустам Иралаев

ҳикоя қилганди: "Сергелидаги машина бозорини вертолётдан туриб олганман"; "Минораи Калонни олишим учун Мерседес-бенснинг махсус мослама-шотиси эллик метрча кўтариб турган"; "Тўлишиб пишган мана бу буғдойзордаги отахон деҳқонни суратга туширишим учун мени ўзимдан ҳам бўйдор-барваста мезбоннинг – хоҳиши билан, елкасида кўтариб турган эди"; "Афғонистонда бир ой юрагимда мусулмонлигим, самимий муомалам, беғараз, соғ ниятда суратга олаётганим иш берди".

Ўзбекистон давлат мустақиллигига эришгандан сўнг бошқа соҳалар қатори фотосанъати, фотожурналистика ҳам янгича рух, янгича шиддат билан ривожлана бошлади. Сурат олиш ва чоп этишнинг замонавий воситалари кенг қўлланилиши боис тақдим этилаётган фотоасарларнинг сифати ва бадиий даражаси ҳам кескин ўсади. Бугунги кунда Эрнест Куртвелиев, Турсунали Қўзиев, Рустам Шокиров, Ҳасан Пайдоев, Ҳуснитдин Атоевлар ва бошқаларнинг маҳорати ва фолияти ўзбек фотожурналистикасининг ривожига ҳисса қўшмоқда.

Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Ўзбекистон Фанлар ака-

демиясининг академиги **Турсунали Қўзиев** миллый фотожурналистикамизнинг бугунги кунига баҳо берар экан, шундай дейди:

“Ўзбек фотожурналистикасининг ҳақиқатдан ҳам шонли тарихи, тан олинган мактаби бор эди. Бу ўз навбатида миллый фотожурналистикамизнинг тарихини, унинг ўзига хос олтин даврларини, миллый мактабининг яратилишига ва юксак чўққиларга чиқишига ўз ҳиссаларини қўшган ёрқин номларни санаб ўтишимиз, уларни доимо ҳурмат билан эслашимиз зарур. Бугунги кунда, улардан бир-иккитаси қолган, холос.

Албатта миллый фотожурналистиканинг янги авлод вакиллари етишиб чиқмоқда. Хуснитдин Ато, Ҳасан Пайдоев. Бироқ ушбу авлод фотожурналистларининг ижодига назар ташлар экансиз, улар ўта замонавий фототехникадан, уларнинг мураккаб имкониятларидан са-марали фойдаланаётганлиги қанчалик билинса, шунчалик етарлича “мактаб” кўрмаганликлари сезилиб туради.

Бугунги кунда фотожурналистикани “умри тугади” га чиқариб қўйганлар анчагина.

Бироқ, тарихга бир назар ташлайликчи, фотография пайдо бўлганда башоратчилар бир овоздан “ана энди рассомчилик ўлди” деб жар солишганди. Мана180 йил ўтди ҳамки рассомлар тирик. Кино пайдо бўлганда театрга марсия ўқилганди, телевизор пайдо бўлгач, театрни йўқолдига чиқаришганди. Фотожурналистика ўлиши, йўқолиши мумкин эмас, чунки тасвирсиз далил йўқдир. Ибтидоий даврларда аудифайллар, кейинчалик эса “юз марта эшитгандан бир марта кўрган афзал” визуаллар даври келганди. Энди эса кинетиклар даври экан, фотография, фотожурналистика айнан аудиовизуал кинетиклар талабларини яхлит шаклда етказиб бера оладиган мухим воситага айланди. Унинг аҳамияти ва мазкур хусусияти яқин орада ўз муқобилини топа олмайди. Демак, биз замонавий фотожурналистикани миллый мактабининг асосларини, услубиятини қайтадан тиклашимиз шарт. Бўлмаса сиз-у биз бугунги кунда босма оммавий ахборот воситаларининг саҳифаларида чоп этилаётган “рекламасифат”, паст савияли, сифатсиз фотосуратлардан безиб юраверамиз, чоп этилган фотолар эса фақат суратида ўзини таниган фермернигина хурсанд қилишдан нарига ўтмай қолаверади”²⁶.

Ўзбекистоннинг етакчи фотожурналисти, замонавий фотосуратчи, ўзининг бетакрор, ғоявий жиҳатдан ранг-баранг ишлари билан бир неча бор юртимизни жаҳон айвонида намойиш қилган **Эрнест**

²⁶ Н.Қосимова. Турсунали Қўзиев: Бугунги кундаги ўзбек фотожурналистикаси фотопублицистикага муҳтож”. http://nargis.uz/article_view.php?id=249

Эрнест Куртвелиев

Куртвелиев ўз ижоди ва бугунги замона-
вий фотоjournalистика хусусидаги фикр-
лари билан миллий журналистиканинг
ўзига хослигини очиб беради:

“Яхши фотосурат аввало ўзида ҳара-
катни мужассамлаштириши лозим. Мен
саёҳат қилишни хуш кўраман ва қаерда
бўлмай айнан ўша ҳудуд, халқ, мамлакатга
хос бўлган, оддий одам эътибор бермайди-
ган деталларни кўрсатишга ҳаракат қи-
ламан. Юртимизни деярли тўлиқ айланиб
чиқдим. Кўҳна шаҳарларимиз, қадимий
обидалар, тенгсиз кўллар, бетакрор таби-
атини суратларимга муҳрладим. Индонезияга сафарим жараённида у
ердаги бетакрор урф- одатларни, оддий одамларнинг ҳаётини, жунгли
ўрмонларининг салобатини, Европанинг дурдонаси Прага шаҳрининг
меъморчилиги, Барселонадаги фламенко рақси, Шимолий Америка
ландшафтининг ўзига хослиги ва гўзаллигини ўз суратларимда кўр-
сатишга ҳаракат қилдим. Фотография дунёга объектив орқали бошқа
кўз билан қарашга имкон беради. Масалан, мотокроссни олаётганимда,
спортчидан кичкинагина кўлмақдан мотоциклини ҳайдаб ўтишини
сўрадим. Ҳосил бўлган сув томчилари эса суратдаги мотоциклчини
бошқача ракурсда кўрсатди. Албатта ҳаракатдаги жараённи олиш
учун маҳорат ва озроқ иқтидор керак, деб ўйлайман. Афсуски, орадан
25 йил вақт ўтганига қарамай Ўзбекистон босма ОАВда берилаётган
суратларда динамика ва ёрқин ранглар, ҳиссиёт етишмайди. Ҳануз
собиқ шўро мактабининг таъсири ҳамон сезилади. Фотожурналист
кўз илғамайдиган оддий нарсаларни кўрсата олиши лозим. ОАВ учун
олинаётган ҳар бир сурат ўзида фойдали ва зарур маълумотларни акс
этиши лозим”²⁷.

Ўзбекистон Бадиий академияси қошидаги фоторассомлар секци-
яси, Тошкент фотография уйи, мамлакатимиз ва хорижда мунтазам
ўтказиб келинаётган фотокўргазмалар юртимиз фотосуратчилари ва
фотожурналистларининг имконият ва ютуқларини намоён этмоқда.

Савол ва топшириқлар:

1. Фотография сир-асорлари ҳақида машҳур француз фотопуб-
лицисти А.Картье –Брессон фикрларини келтиринг

²⁷ Н.Қосимова. Эрнест Куртвелиев: “Фотожурналист ёлғон сўзламаслиги, аксинча одам-
ларга ҳақиқатни кўрсатиши лозим”. http://nargis.uz/article_view.php?id=402

2. Абдуғани Жумаевнинг ижодий фаолияти ҳақида нималарни биласиз?
3. Таниқли фотопублицист Рустам Шагаевнинг миллый фотожурналистикага қўшган ҳиссаси нималарда кўринади?
4. Ўзбекистон Республикаси санъат арбоби, Ўзбекистон Фанлар академиясининг академиги Турсунали Қўзиев миллый фотожурналистикамизнинг бугунги кунига қандай баҳо берган?
5. Мустақил Ўзбекистонда фотожурналистика ривожига ҳисса қўшаётган қайси фотожурналистларни биласиз?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. <http://www.si-foto.com/wp-content/uploads/2013/01/henri-cartier-bresson-age-of-silver-c2a9-john-loengard.jpg>
2. Никитин В. А. Рассказы о фотографах и фотографиях. Решающее мгновение (Анри Картье-Брессон). http://spbphotographer.ru/2015/11/nikitin_cartier-bresson/
3. Н.Қосимова. Турсунали Қўзиев: “Бугунги кундаги ўзбек фотожурналистикаси фотопублицистикага муҳтож”. http://nargis.uz/article_view.php?id=249
4. Н.Қосимова. Эрнест Куртвелиев: “Фотожурналист ёлғон сўзламаслиги, аксинча одамларга ҳақиқатни кўрсатиши лозим”. http://nargis.uz/article_view.php?id=402

2-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКАНИНГ ТЕХНОЛОГИК ВА ТАШКИЛИЙ АСОСЛАРИ

2-§. 1. Фотожурналист қуроли: фототехника

Биз кўзларимиз билан кўраётган ҳар бир нарса ўткинчи. Инсон кўз-садафига олган оламни эслаб қолиши мумкин, лекин уни хотирага ёзиб олиб ҳам, бошқаларга кўрсатиб ҳам бўлмайди. Бу вазифани ба-жариш учун эса бизга ФОТОКАМЕРА керак. Бу ёруғлик ўтказмайдиган қутича фаолияти учун қуидаги беш унсур талаб этилади:

1. Бирор бир объектдан ёруғликни ёзиб олувчи, оптик тасвир ҳосил қилувчи сенсор.
2. Сенсорга объектдан тарқалаётган ёруғлик нурларини йиғувчи линза.
3. Линзалардаги сенсорга канча ёруғлик етиб боришини назорат қилувчи аппаратура ва диафрагма.
4. Сенсорга қачон ва қанча ёруғлик тушиши мумкинлигини назорат қилувчи затвор.
5. Камерани сурати олинадиган объектга тўғирловчи мослама (виевфиндер).

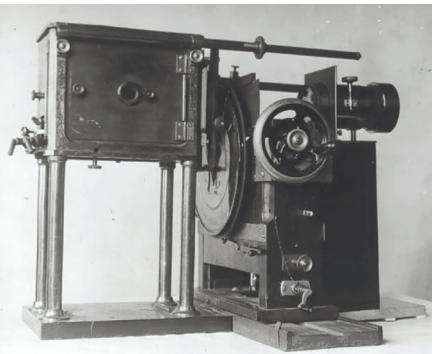
Фототехника тарихига назар ташлар эканмиз юқорида тилга олинган камера-обскурадан сўнг айнан унинг тамойиллари асосида ишлайдиган бир объективли ойнали фотоаппарат 1861 йили инглиз кашфиётчиси Т. Саттон томонидан патентланади. 1896 йили Россияда И. Карпов томонидан ҳам фотоаппарат ясалади. Икки объективли ойнали фотоаппаратни Р. ва Дж. Беклар патентлашади. 1929 йили немис конструкторлари Р. Гейдике ва П. Франклар эса ойнали фотоаппарат “Роллейфлекс”ни ясаб, у муентазам равишда такомиллаштирилган ҳолда 60 йил давомида сотувга қўйиб келинди. 1855 йили эса кичик, қутили фотоаппарат ихтиро қилинади. У осонгина аёлларнинг сумкачасига сифар ҳажмда эди. Полиция учун инглиз ихтирочиси Т. Болас 1881 йили иккита “детектив” фо-

тоаппаратларни ясайди. Уларда олинган суратларни шу заҳотиёқ чиқариш мумкин эди. Бундай фотоаппаратлар сумка, бинокл, соат кўринишда бўлар эди. 1890-1950 йилларда бокс-камера номини олган фотоаппаратлар кенг тарқалди. Уларнинг ичидаги машҳури “Kodak” фотоаппарати бўлиб, у фототехника ривожининг янги босқичини бошлаб берди. Фотоаппарат плёнкага 100 та сурат олиш имконига эга эди.

1890 йилларда нурга нисбатан юқори сезувчанликка эга бўлган фотоплёнканинг яратилиши фототехника ривожини янада жадаллаштириди. Айнан янги модификациядаги фотоаппаратлардан бирни Германияда ишлаб чиқарилган “Иконт” бўлиб, у 1929 йили ишлаб чиқарилган эди. Янги изланишлар стерео - ва панорамали фотокамераларнинг яратилишига олиб келди. Стереоскопик суратга олишнинг биринчи тажрибаси Мозер томонидан 1844 йилда амалга оширилди. Айнан унинг ишлаш принципини 1849 йилда машҳур инглиз физик-оптиги Д. Брюстер тасвирлаб берган эди. 1850 йили Милле ва 1852 йили Дансер дегерротип платиналарда суратга олиш учун фотокамералар ясашади. Россияда стереоскопик аппарат И.Ф. Александров томонидан 1854 йили ясалган эди. Конструктор Д.П. Езучевский 1875 йили стереоскопик фотоаппарат яратиб, у олдингисидан 12 та 7X8,5 см. ҳажмли қуруқ бром-желатин пластинкаларда суратга олишга мўлжалланган эди. Фотокамеранинг шу заҳотиёқ суратга олиши учун затвор ва виражкаси мавжуд бўлган. У 1878 йили Париждаги кўргазмада бронза медалига лойик деб топилган.

Бокс-камера

1912 йили америкалик Ж.Смит кичик размердаги 35 мм. киноплёнкага суратга оладиган фотоаппаратни ясайди. Кейинчалик Францияда шу турдаги “Хомеос-3”, Германияда “Минограф” ва бошқалар ишлаб чиқарила бошланади. 1913 йили Э. Лейц фирмасининг мұхандис-конструктори О. Барнак кичик

форматли фотоаппаратни ясаб, унга “Ur Leica” деб ном беради. 1925 иили эса 1000 дона “Leica-1” фотоаппаратлари ишлаб чиқарилади. 1935 иили жуда кичик фотоаппаратлар “Минокс” (В. Заппа), Германияда “Линхоф” ва Швейцарияда “Синар” яратилади.

Савол ва топшириклар:

1. Фотокамера учун талаб қилинадиган унсурлар нечта?
2. Инглиз кашфиётчиси Т. Саттон қандай фотоаппаратни яратди?
3. Қайси фотоаппарат 60 йил давомида сотовуга қўйиб келинди?
4. Конструктор Д.П. Езучевский 1875 иили нимани яратди?
5. 1935 иили қандай жуда кичик фотоаппаратлар ишлаб чиқарила бошлианди ?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. “The Demise of Photojournalism.” Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

2-§. 2. Рақамли фотокамералар

Компьютерлар энди деярли ҳамма нарсани бажара олади. Жавонларда ёзадиган машинкалар чангиди ётибди, стол ичидаги бўёқ билан бўёқ чўткалари ётибди. Хонадаги китоб жавонларни, маълумотномалар, энциклопедиялар ва бадий альбомлар бекорга эгаллаг туривиди. Буғунги кунда компьютерни бир жуфт тугмачаларига боссангиз монитор экранида виртуал ёзадиган машинкаси, рассом устахонасидаги энг бой рангли бўёқлар ва чўткалари, мусиқий транзисторлар, катта кутубхона ҳам пайдо бўлади. Бу ерда бадий фильм ёки мусиқий видеоклип ҳам кўрсак бўлади. Модем ёрдамида дўстларимизга қўнғироқ қилиб, ишдан чалғимай улар билан гаплашиб олсак ҳам бўлади.

Энди эски фотоаппаратингизни унутсангиз ҳам бўлади. Чунки рақамли камера кичик компьютер бўлиб, барча амалларни ўзи бажаради. Сиз фақатгина тугмачани боссангиз бўлди. Рақамли фотокамеранинг афзалликлари:

биринчидан, ҳеч қандай фотоплёнка керак бўлмайди, демак, суратларни чиқариш ҳам керак эмас. Агар сизда рангли принтер бўлса натижани дарҳол чиқариб кўрсангиз бўлади;

иккинчидан, муваффақиятсиз кадрларни расмга олиш жараённинг ўзида йўқ қилиш мумкин, бу кўп харажатлардан озод қиласди;

учинчидан, фотосуратни телевизор ёки монитор экранида кўриш, бир қисмини компьютер хотирасида сақлаш ҳам мумкин;

тўртинчидан, кўп камералар узоқлашиб қолган объектларни яқинлаштириши, овозли таҳлилларни ёзиб олиш ва видеога олиш (юқори сифат бўлмаган ва фақат қисқа муддат 12 с.гача ёзиш) мумкин;

бешинчидан, суратларни дарҳол ўрнатилган JK дисплейда кўриш мумкин.

Ҳар бир фотокамерада ёруғлик сезувчи матрицаси мавжуд. Уни CCD (Charge Couple Device) ёки ПЗС (зарядли алоқа ускунаси)дейилади. Кўпинча камераларда 1/3 дюймли матрица ўрнатилади. У электр сигналлар орқали объект ёритилганлиги ҳақидаги маълумотни етказадиган ёруғлик сезувчи элементлардан иборат. Фотокамеранинг хусусияти тўғридан-тўғри матрица элементлари миқдорига боғлиқ. Ишлаб чиқарувчи фирмалар доим янги катта ўлчамли русумларни ишлаб чиқармоқда, демак, матрица элементлари миқдори ҳам ошиб бормоқда. Агар эски русумларда бундай элементлар 350 мингга яқин бўлган бўлса, янги аппаратларда бундай элементлар икки миллиондан ортиқ. Матрицалар анчадан бери нафақат рақамли фотокамераларда, балки майший видеокамераларда қўлланилади. Сурат сифати нафақат матрицанинг ёруғлик сезувчи элементлар сони билан аниқланади: энг муҳими фототехникада оптика сифатида бўлади. Рақамли фотокамералар фокус масофаси 8 мм. ($\phi=8$ мм. F3 эквивалент $\phi=35$ мм. 35 мм.ли камералар учун) атрофига ўзгариб туради. Фотокамералар диафрагмаси одатда мустаҳкамланган бўлади. Камера танлагандага оптик ўзгарувчан фокус масофанинг мавжудлигига эътибор бериши керак. Одатда бундай фотокамералар қиммат туради. Рақамли фокус масофани ишлатиш фотосуратдаги сифатида ёмон томонга акс этади.

Фотокамераларнинг кўп русумларида автоматик ҳолда тартибга солинади, қимматроқ русумларда эса видерхкани қўл билан тўғрилаш ҳам мумкин. Деярли барча замонавий рақамли камераларда LCD-дисплейлари бор. Бундай дисплейлар диагонал ўлчови 2 дюймга яқин бўлади. Уларнинг асосий функциялари хотирада сақланган суратларни кўриш ҳамда оптик видеоқидириувни тўлиқ алмаштириш ёки дубллашдан иборат. Ўрнатилган дисплейнинг яна бир функсияси – экранли менюсидир. Шу сабабли фотокамера панелидан кўпгина

бошқариш тугмачалари олиб ташланади. Интерактив меню ёрдамида ўзингизга ёқмаган суратларни танлаб ўчириш мумкин.

Олинган фотосуратлар қаерда сақланади? Сақлаш ускуналари кўп эмас. Асосан камерани маҳсус слотига ўрнатиладиган флеш-картадир. Хотира картасини энг тарқалган тури Smart+Media.4-Mb Smart Media картасига 1680x1280 кенгайтмали 12-та кадр сифади. Сақланадиган кадрлар сони камерада ишлатиладиган тасвирни сиқиш даражасига боғлиқ. Олинган тасвир машҳур JPEG сиқиш форматида сақланади. Баъзи бир фотокамераларда (масалан, EPSON PhotoPC 50) ички хоти-раси мавжуд. Бироқ деярли ҳаммасида хотирани кенгайтириш слоти бор. Кадрларни сақлаб қолишини бошқа усуллари ҳам мавжуд (оддий дискеталарда 40 Мб дискка Clik Iome га фирмасидан).

Фотокамерадаги суратларни сақлаш, таҳрирлаш ёки фотоприн-терда босмага чиқариш, компьютерга ёзиб олиш учун баъзи бир ка-мералар босқич портли уланиш жойлари билан жиҳозланган бўлади. Камера компонентига кирадиган уланиш сими ёрдамида компьютерни босқичма-босқич портга бир учини улаб, иккинчи учи билан каме-рага уланиб тасвир узатилиши содир бўлади. Бундай маълумотларни узатиш вақтни кўп олади. Компьютерлар билан интерфейс ва алоқа-нинг энг қулийи Smart-Media карталари учун адаптердир. У ажойиб уч дюймли дискета сифатида ишланган. Бу дискетда батарейкалар мавжуд. Флеш-карта ёнидаги тешикка ўрнатилади, диск юритувчига адаптер қўйилади. Батарейкадан ёқиши фақат диск юритувчига адап-терни маҳсус микроўчирувчи жавоб беради. Компьютер билан алоқа учун энг тез ёқилиш, USB шина орқали уланишдир.

Биринчи рақамли фотокамера Mavica Sony компанияси томонидан 1981 йилда ишлаб чиқарилган эди. 1994 йили эса рақамли камера-нинг такомиллашган варианти Apple QuickTake 100 яратилади. Унинг

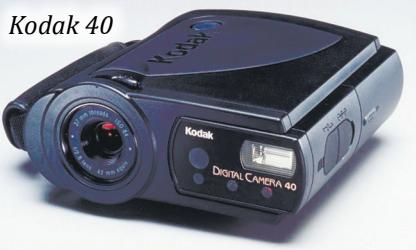
разрешение VGA (640x480) бўлиб, барча фотоишқибозлари ундан фойдаланишлари мумкин эди. 1995 йили VGA-камералар - Apple QuickTake 150 ва Kodak DC40 яра-тилади.

Уларнинг нархи ўша пайти 1000 доллар атрофида эди. Шу йили энг муваффақиятли модел - Casio QV100 яратилади. 1996 йили жаҳон фотобозорини Olympus компанияси эгаллай бошлади. У

яратган рақамли фотокамераларда бир қанча жамланма амаллар мавжуд әди: камера + принтер + сканер + фотоахборотни сақловчы персонал омбор. Шундан сүнг рақамли фотокамералар ишлаб чиқарылып жадаллик билан Fujifilm, Canon ва Nikon компаниялари томонидан йўлга қўйилди.

Kodak Япония фирмалари билан рақобатлаша олмади. Машҳур Polaroid эса синди.

Ягона линзали рефлексив фотокамералар

Сони кундан-кунга ошиб бораётган кўпгина нашриёт фотосуратчилари рақамли ягона линзали рефлексив камералар DSLR дан фойдаланишади. Бундай камера турли бир-бирига боғлиқ бўлган линзалардан иборат ва тасвир аксланадиган кўзгудан экран орқали образни тўлиқ акс эттира олади. Ушбу акс эттирилган сурат линза орқали тасвир кўрилганда худди кўз кўриш даражасидаги масофада тургандек намоён бўлади. Айни дамда суратга олиш жараёнида ёруғлиқдан объектив ойнаси кўтарилади ва нур кўрсаткичини созлаш учун суратга олиш тугмаси очилади. Сўнгра ушбу тугма экспозиция тамомлангунича ёпиқ туради, ойна тушганидан кейин эса сурат тугмаси кейинги экспозиция учун тайёр ҳолатига қайтади.

Замонавий DSLR камералари авваллари фильмлар суратга олиш учун ишлатилган камераларнинг авлодлари дандир. Ҳақиқатдан ҳам, энг биринчи DSLR камералар фильмларни суратга олишда ишлатилиб, орқа қисмлари камеранинг пастки қисмига булатланган бўлиб, уларга хос катта ҳажмдаги модул, электроника ва ҳажмни ўз ичига жамлаган.²⁸

Фотосурат Jjnet.org
сайтидан олинди

²⁸ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Canon EOS 1 фотоаппарати

Бироқ эндилиқда DSLP камералари жуда ривожланган бўлиб, уларнинг кенг тарқалган моделлари, турли нархли ва ҳар хил мукамаллик даражасидаги хиллари мавжуд. Ҳар бир камеранинг янги авлоди ўзида суратларнинг каттaroқ ўлчами (мегапиксел), юқори ISO бошқаруви, батарея қувватининг кўп муддатга этиш давомийлиги ва суратга олиш тезкорлигини ўзида мужассам этган. Қўшимча маблағ талаб этиладиган моделлар фақат жуда тезкорлиги билангина эмас, сув ва чанг

киришдан муҳофаза қилинган, такомиллашган Wi-fi ёки интернет тармоқларига уланиш имконияти билан ҳам бугун кенг тарқалмоқда.

Кодак DSS 620 энг биринчи DSLP камералардан бири бўлган.

У ўзида Nicon F5, оғирлиги 1.58 кг. бўлган 2 мегапикселли прототип танасини мужассам этгани билан ҳарактерланади. У бир сонияда 3.5 fps мўлжални буффер тўлишидан олдин беш сония ичida суратга тушириши мумкин. Сўнгра ушбу суратлар twin PSMSIA карталарига маҳсус Adob Photoshopни талаб қиласидиган Raw форматида ёзиб олинади. 1999 йилда бу камералар 10.000 фунт стерлингда сотувга қўйилганига қарамай, ҳар бир замонавий Nicon фотожурналистларнинг орзу ва хоҳиши бўлган.²⁹

Бундан ўн беш йил ўтиб, 46 мегапикселли, 11 fps рамкали сурат ва оғирлиги 1.35 кг. бўлган Nicon нинг D4s модели пайдо бўлди.

Canon EOS 1 DX 2011 йилда 18 мэгапикселли, бир сонияда 12 fpsгача тасвирга оладиган камерани йўлга қўйди, унинг устки қисми ечиладиган, магнезиум танаси эса тиниқ кўринишга эга эди.

Камера сенсори. Сенсор рақамли камеранинг юраги, яъни ёруғликни маълумотга айлантирувчи кремнийдан ишланган ярим ўтказгичдир. Бугунги кунда DSLPларнинг кўпчилиги бир-бирини тўлдирувчи металл оксидли ярим ўтказгич (SMOS) дан унинг муобили, нархи қимматроқ бўлган заряд олувчи қурилма (SSD) га нисбатан кўпроқ фойдаланадилар.³⁰

²⁹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

³⁰ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Содда қилиб айтганда, камерадаги сенсор қанча катта бўлса, шунча яхши. Негаки, ҳар бир сенсор уларга тушадиган ёруғликни ёзib олувчи фотоўринлардан иборат бўлади. У фотосуратнинг асосини шакллантирувчи зарядга айлантирилади. Каттароқ фотоўринлар кўпроқ ёруғликни жамлайди ва шу сабабли яхшироқ динамик имкониятга эга, овозга кам таъсир этувчи ва ёнидаги фотоўринларда содир бўлган йўқотишлардан кам тасирланувчи бўлади. Йирик сензорлар фақатгина катта фотоўринни эмас, балки уларнинг кўпчилигини сенсорга жойлаштириш имконини беради ва қанчалик катта фотоўрин бўлса шунчалик катта тиниқликка эришиш мумкин бўлади. Қисқача қилиб айтганда расмнинг сифати яхшироқ бўлади.

Фотоўринлар уларга тушаётган ёруғлик кучланишини осонгина ёзib олса-да, бироқ ранг ажратада олмайди. Шу сабабли тўлиқ рангли расмни яратиш учун кўпчилик сензорлар тўплами қизил, яшил ва қўйранглар билан тўлдирилган ранг фильтрловчи мозаика қоплами билан ўралган бўлади. Бу ҳар бир фотоўринга асосий ранг кучланишини ёзib олиш имконини беради. Сўнгра “demosaising” деб аталувчи жараён ёрдамида рақамли тасвирнинг тўлиқ рангдаги тиниқ шаклини яратиш учун қўшимчалар қўшилади.

Девид Ческин Шотландия чегарасидаги қишлоқ ва шаҳарларда тезликни пасайтириш таклифи билан келган Шотландиянинг Транспорт вазири Кейт Брауннинг олдидан ўтиб кетаётган машинани хира-лаштириш учун секинлашган затвор тезлигидан фойдаланган.

Тасвирни сақлаш ва кейингисига ўтказиш механизми (затвор). Камерадаги затворга белгиланган тезлик замонавий камераларда 30 сониядан 1/4000 сониягacha бўлади. Тўлиқ тўхтовлардаги ҳар бир тўхтов икки баробар кўп ёруғликка ёки унинг ярмига тенг бўлади (1/1000 сониядаги бир тўхтов 1/2000 сонияга нисбатан сустроқ бўлади. Масалан, экранда икки баробар ёруғроқ кўрсатади. 1/4000 сония бир тўхтови 1/2000 сония тўхтовидан тезроқ ҳисобланади. Шунинг учун сензор икки баробар кўп ёруғлик қабул қиласди). Тез бажариладиган ҳаракатларни музлатиш учун затворнинг қисқа тезлиги энг мақбул ҳисобланади. Шунингдек, камера силжишида юзага келган эфектлар телерасм линзаси билан камайтирилади. Затворнинг катта тезлиги

Kodak Easyshare Z 5010
фотоаппарату

Фотосурат newreporter.org сайтидан олинди

эса элементларнинг силжиши оқибатида расмда хиралашишига олиб келиши мумкин.³¹

DCLPлар экранга яқин бўлган марказий текис затвордан фойдаланиди. Марказий текис затвор экран орқали силжийдиган хира материалдан ташкил топган пардалар жуфтлигидан иборат: биринчи парда экспозицияни (eksposyre) бошлаш учун очилса, иккинчи парда уни ёпади ва затвор тезлиги жараён вақти, деб белгиланади.

Затвор тезлиги 1/250 сониядан пастроқ тезликка эга бўлганда биринчи парда иккинчи парда ёпилишидан олдин тўлиқ очилади ва экран тўлиқ кўрсатилади. Бироқ иккинчи парда тезлашган затвор тезлиги билан биринчи парда рамканинг ҳар тарафидан ўтиб бўлгунинг қадар ёпилиши зарур. Бу нарса ёруғликнинг экран бўйлаб тез тарқалишини таъминлайди.

Шу сабабли, синхронизация ва электрон фотоаппарат ёриткичи затвор тезлиги бўлганда ва бутун экран очилганда ишлайди (одатда 1/250 сек.ёки ундан кўпроқ). Ультра қисқа экспозиция вақти тез ҳаракатланадиган предметларни аниқ ёмонлашувига олиб келиши ҳам мумкин. Агар уларнинг рамкадаги жойлашуви экспозиция давомида силжиса, унинг таъсири муҳим тажрибали аҳамиятга эга бўлмайди.

Кўринишни топиш (the Biewfinder). Ягона шаклдаги линзали каме-

³¹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

ралар расмга олиш оптикаси орқали экраннинг уст қисмидә ёруғликни акс эттиради. Бу схеманинг фойдали томони шундаки, сураткаш тасвирни аниқ ва бор ҳолича кўрсатиб бериши мумкин. Бироқ, ойна ярим шаффоф бўлганлиги учун ҳамма ёруғлик кўриш ойнасига таъсир қилмайди. Экран устида тарқалаётган баъзи ёруғликлар экспозицияни ҳисоблаш учун ёрдам беради ва расмни аниқ ва тўғри марказда ушлаб туришни таъминлайди. Автофокус учун ишлатилган жойлар ҳақида маълумотларга Biewfinderда алоҳида эътибор берилади.

Biewfinder атрофида, DSLP (рақамли ягона линза шакли) сураткашга бир қатор ахборот беради. Булар затвор тезлиги, диафрагма, излаш (ISO), таъсир қилиш тартиблари, хотирада қанча жой қолганлиги ва камеранинг буфери, чироқ ёнишга тайёр ёки тайёр эмаслиги, қувватнинг ҳолати ва бошқалардан иборат.

Бугун замонавий DSLP турдаги камералар “жонли кўриниш” турини ҳам таклиф қилмоқда. Бунинг учун LSD (суюқ кристалли дисплай) камеранинг орқа томони электрон Biewfinder ўрнида ишлатилади. Баъзи моделларда экран белдан букилган ҳолатда бўлади, бу эса сураткаш уни хоҳлаган томонига буришига имкон яратади. Жонли кўринишнинг фойдали томонлари қуйидагилар:

✓ Сураткаш расмни тўғридан тўғри экран орқали кўра олиши муҳим нуқтани таҳлил қила олиши учун ёрдам беради. Агар расм жонли кўринишда олинганд бўлса, тайёр бўлган сурат аниқ фокус ичидаги бўлади. Нурларни фокусга тўплаш жараёнида ойна пастга туширилса, муаммо келиб чиқиши мумкин.

✓ Автофокусни экраннинг исталган жойига жойлаштириш мумкин.

✓ LSD экран билан камерани паст даражада ишлатиш мумкин.³²

Жонли кўринишнинг камчиликлари қуйидагилар:

➢ LSD экранга қуёш нурлари тушганда камерада суратни кўриш қийинлашади.

➢ Автофокус секин ишлайди.

➢ Камера сураткашдан узокроқда туриши керак, бунда камеранинг силкиниб кетиш даражаси юқори бўлади.³³

Одатда, “жонли кўриниш” матбуот ходимлари учун параметрларини созлаш учун вақт бўлмаган пайтларда қўл келади. Кам бошқариладиган камералар учоёқли ускунага ўрнатилиб катта планда олинганд суратлар ёки жонли суратларни олишда ҳақиқатдан ҳам фойдали ҳисобланади.

Камеранинг орқа тарафидаги LSD экран олган суратларингизни тезда қайта кўриб чиқишига, рамкалар, фокус нуқталар ва ҳолатларни текширишга имкон яратади. Кўпгина камераларда “жонли кўриниш” режими мавжуд бўлиб, олинганд кадрларни экран орқали кўра олиш мумкин.³⁴

Камеранинг бошқа хусусиятлари. Суратга олиш режими: барча DSLRлар сураткашлар танлаган ҳамда улар учта ўзгарувчан экспозицияларни (затвор тезлиги, диафрагма ва ISO) бошқара оладиган суратга олиш режимларини таклиф этади.

Диафрагма режимида сураткашлар ISO ва диафрагма параметрларини танлайди ҳамда олинганд расмни аниқ чиқиши учун керак бўлган тезликни аниқлайди.

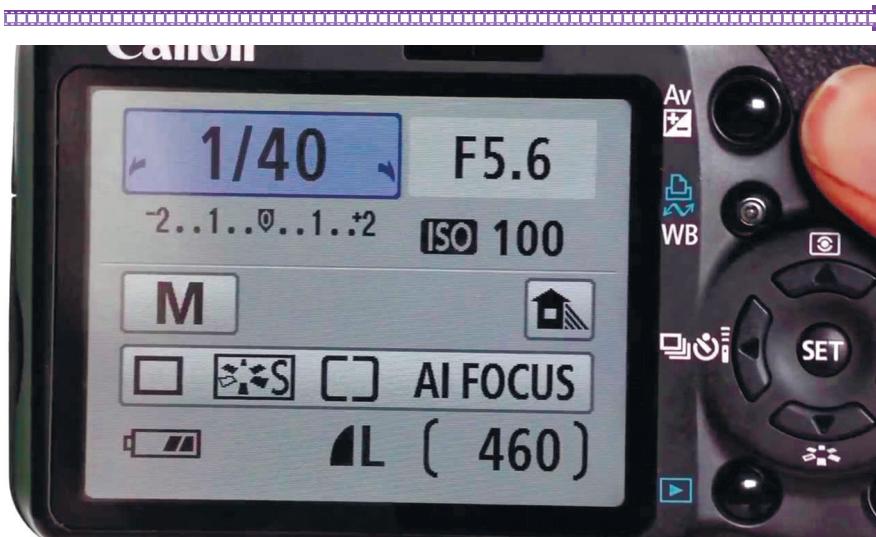
Затвор (shutter) режимида эса сураткаш ISO ва затвор тезлиги билан бирга камерага мос диафрагмани танлайди.

Ҳар иккала ҳолатда ҳам қўшимча параметрлар ISO даги ўзгаришларни кучайтириши мумкин. Агар затвор тезлиги паст бўлса, камеранинг силкиниб, суратнинг сифатсиз чиқиши деярли кузатилмайди.

³² Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

³³ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

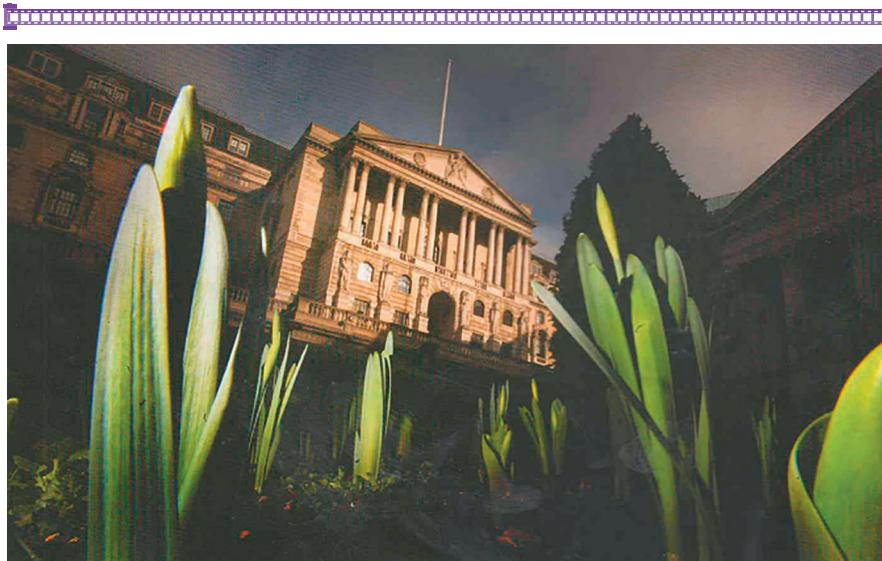
³⁴ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015.

Бошқа усуллар қуйидагиларни ўз ичига олади: авто усул – бу ерда камера ISO, затвор тезлиги ва диафрагмани танлайди; дастур усули - бу ерда камера затвор тезлиги ва диафрагмани танлайди лекин сураткаш созламани ўзи учун мослаштириш имкониятига эга; мануал усули (кўлда созлаш) - бу ерда сураткаш ўзи барча таъсир параметрларини ўрнатади.

Мануал усулидан бошқа бўлган усулларда, камера одатда камера-га бириктирилган чақнаш (вспышка) ёки ўрнатилган чақнаш фаол ҳолатда эканини текширади. Агар шундай бўлса, камера тортишиш тезлигининг чақнаш(вспышка) билан биргаликда синхрон бажарилишини таъминлади.

Автофокус режими (AF): кўпгина DSLР лар “фош этиш фазалари” автофункциясидан, унинг оддийроқ формасида ушбу тизимдан камерадаги асосий ойнанинг ортида жойлашган иккинчи ойнадан экран устига нурни қайтариш учун фойдаланилади. Нур экранга етиб келишидан олдин кичик линзалардан ўтиб иккига ажралади. Расмнинг жойлашуви экраннинг ҳар бир қисми учун мос бўлади. Агар уларда диафрагма аҳамияти сақлаб қолинган бўлса, сурат учун фойдали бўлади. Худди Левис Вайлднинг марказий Лондондаги Англия банки ҳовлисидаги баҳор гуллари тасвириланган суратидек. Унда мос танланган диафрагма гуллар ва биноларнинг ҳар бирини аниқлигини сақлаб қолган ҳолда гул япроқларининг тасвири чироқлар ёрдамида ёритиб, олдинги фонда тасвиrlаб берилган.

Фотосурат itechua.com сайтидан олинди

DSLP типидаги камералар экранда акс этадиган турли позицияларни аниқлаштириб берувчи бир эмас күплаб автофокус сенсорларига эга. Уларнинг баъзи турлари $f/2.8$ ёки ундан кенгроқ ўлчамдаги тирқишга эга линзаларда ишлайди. Масалан, баъзилари ҳам вертикал, ҳам горизонтал чизиқларга фокус нуқтасини қаратса олиш имкониятига эга “кесиб ўтувчи” турдаги камералар бўлса, бошқалари тасвирининг бирор мўлжаланингина (ёки горизонтал ёки вертикал, бироқ икки томонлама эмас) нурнинг марказий нуқтаси сифатида белгилай олувчи “чизиқли” камералар ҳисобланади.³⁵

Фокусга, яъни нурнинг марказий нуқтасига эга расмлар, фокуси аниқланмаган расмларга нисбатан юқорироқ контрастга егадир. Бундан ташқари, автофокуснинг иккита тури мавжуд бўлиб, улар бир тасвирили ёки давомли бўлиши мумкин.

Расмнинг бир тасвири турини суратга олиш давомида фотограф тугмачани тасвири тиниқроқ чиқиши учун қисман қаттиқроқ босади. Шунда камера линзалар орқали фокус нуқтасини аниқлашга киришади. Фокус аниқлангач, камера бу ҳақида сигнал орқали хабар беради. Агар сигнал мавжуд бўлмаса, буни экрандаги тиниқлик даражасининг юқори босқичга кўтарилиганидан ҳам билиб олиш мумкин. Ана енди фотограф тугмачани охиригача босади ва сурат олинади.

³⁵ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Давомли тасвирларни суратга олишда еса камера тасвирнинг ҳар бир қисмига фокус нуқтаси сифатида қарашга ҳаракат қиласи.

Drive режими: Қисқа вақт ичидаги кўплаб расмларни суратга олиш имкониятига drive режими дейилади. Мазкур режимнинг мавжудлиги оммавий ахборот воситалари фотографлари учун жуда муҳим саналади. Айниқса, спортта тааллуқли ёки тез содир бўладиган янгиликлар ёритиладиган нашр фотографларидан ўта тезкорликни талаб этади.

Бундан ташқари кўп сурат олиш камерадаги буфер хотирасининг ҳажмига, файлнинг форматига, тасвирларнинг хотира картасига ёзилиш тезлигига ҳам боғлиқ бўлиши мумкин. Чунки буфер хотираси тўлгач, суратга олиш тугмачаси “қулфланади” ва хотираадаги расмлар ўчирилмагунча ёки бошқа буфер хотира жойланнилмагунча суратга олиш имкони бўлмайди. Масалан, Никон компаниясининг D4s ҳамда Canonнинг EOS 1DX камералари жараён секинлашмасидан аввал тўхтовсиз 50 та расмни кетма-кетлиқда олиш имконига эга.

Барча DSLR камералар ҳам битталаб ҳам тўхтовсиз кетма-кетлиқда суратга олиш имконини беради. Бир дона расмни суратга олиш учун камера тугмачаси тўлиқ бир марта босилади. Давомли кадрлар учун эса тугмача босилиб ушлаб турилади. Тугмача қўйиб юборилгач ёки камеранинг буффер хотираси тўлгач, давомли суратга олиш жараёни тўхтайди. Камераларнинг баъзи моделлари давомли суратларни олишда икки хил режимни: “юқори тезланиш” (high speed) ҳамда “паст тезланиш” (low speed) режимларини тақдим этади.

Баъзи камераларда “овозсиз” (silent) режими ҳам мавжуд бўлиб, у суратларни ҳеч қандай шовқинсиз олиш имконини беради.

Кўпчилик DSLR камераларда “Self-timer” хизмати ҳам мавжуд бўлиб, бу сураткашга белгилаган маълум вақтдан сўнг камеранинг ўзи суратга олиши имконини беради.

Мазкур расмда Nicon компаниясига тегишли камера (The Nicon Df) тасвирланган бўлиб, унда доналаб (S) суратга олиш, юқори тезланишда давомли суратга олиш (Sh), паст тезланишда давомли суратга олиш (Sl), овозсиз (Q) ва таймерли суратга олиш имкониятлари мавжуд.³⁶

Nikon DF фотокамераси

³⁶ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Кўпчилик DSLR камералари Compact Flash (SF) ёки Sesure Dijital (SD) хотира карталарида ишлайди.

Боғланиш. DSLR камераларда бошқа турли воситалар билан боғла-ниш имкониятлари мавжуд. Боғланиш тирқишилари кўпинча камера-нинг ён тарафида ҳимоя билан қопланган ҳолда жойлаштирилган бўлади.

USB: USB воситаси учун ажратилган жой камерани компьютер билан боғлашга хизмат қиласди. Содда қилиб айтганда, мазкур қурилма камера хотирасидаги расмларни компьютерга ўтказиб бериш вазифасини бажаради.

Видео out: Боғланишнинг мазкур тури камера хотирасидаги видеони тўғридан тўғри каттароқ экранда кўриш имконини беради. Бундан ташқари, мазкур қурилма каттароқ экрандаги видеони худди камера суратга олаётгандек ёзиб олиш имкониятига ҳам эга.

Аудио in/out: Аудио out тизими асосан видео ёзиб олинаётган вақт-да ундаги овознинг баландлик даражасини белгилашда ишлатилади. Аудио in хизмати эса қўшимча микрофон ўрнатиш вазифасини бажаради.³⁷

Ихчам камералар. Булар – жамиятдаги барча инсонлар ишлата-диган оддий камералар. Бундай камера турлари одатда кичик сенсор ёрдамида бошқарилади ва ажралмас яқинлаштирувчи ва узоқлашти-рувчи мосламага эга бўлади. Баъзи пайтларда ушбу мосламалар 3:1 ди-апазонни қамраб олади. Камеранинг 50:1 диапазонни қамраб олади-ган турлари жуда қиммат туради. Харидорлар орасида бир вақтнинг ўзида баъзи бир ихчам (компакт) камераларда оптик кўриниш қиди-рувчилар ҳам топилади, уларга фойдаланувчига қулайлик яратиш мақсадида олинаётган суратни кўриб туриши учун, камеранинг орқа тарафига суюқ кристалли LSD экран ўрнатилган. Кўплаб ҳолатларда ва қурилма бирлаштирилган бўлади.

Диапазон қидирувчи камералар. Бундай камералар компакт камераларга нисбатан анча такомиллашган бўлиб, улар интер-ўзга-рувчан линза, диапазон қидирувчи фокус ва тўғридан-тўғри, тўлиқ тасвирилаш имкониятини беради.

Бундай камераларни ишлаб чиқарувчи энг машҳур компания бу “Leyca”дир. Камералар ҳажми кичикилиги, жараённинг товушсиз амалга ошиши, асосан, кенг бурчакли линзалар ёрдамида пас ёруғликда ҳам аниқликни таъминловчи фокус олиш тизими мавжудлиги улар-нинг асосий афзаликлари саналади. Линзалар 16 мм.дан 135 мм.гача

---

³⁷ Dominick. Joseph R. The Dynamics of mass communication. New York.: 1996.

марказий узунлик (давомийлик)га қодир.³⁸

Камерадан келиб чиқиб муҳим ва ажралмас тасвир қидирувчи 24 ва 85 мм. оралиғидаги линзаларга мослашиши мумкин. Калта линзалар учун махсус тасвир қидирувчилар камеранинг қўшимча қисмларига мослаштирилиб қисқартирилишига тўғри келади.

Компакт (ихчам) тизимли фотокамералар. Компакт тизимли камералар ойнасиз, ammo интер-ўзгарувчан линзаларни ўз ичига олади. Бу эса уларга DSLR камераларидан кичикроқ ва ёрқинроқ бўлиш имкониятини ҳамда солиштирма сенсор ўлчами ва сурат сифатини таъминлайди.

Ҳозирда кўплаб ишлаб чиқарувчиларда “Olimpus” ва “Panasonic”лардан келиб чиқсан машҳур “SSS” моделларига эга. Ушбу камералар “Micro Four Thirds” (17,3 x13 мм. сенсор ўлчами) ва “Fujifilm” (APC -ўлчами сенсор) нинг стандартларига асосланган.

Ҳозирги вақтда SSS нинг икки хил шаклдаги кўриниши мавжуд. Бирига DSLR камералар каби дизайн берилган бўлса, иккинчиси компакт камералар каби моделлаштирилган. Иккисида ҳам суратлар орқа тарафда жойлашган LSD экранда тасвирланади (кўринади), ёки электрон тасвир қидирувчи орқали ифодаланади.

«Leica M» фотоаппарати

³⁸ Dominick. Joseph R. The Dynamics of mass communication. New York: 1996.

Чунки компакт тизимли камераларда қўшимча хусусиятлар қўшиш осон бўлган электрон кўриниш системасидан фойдаланилади. “SSS”ларда камера шаклини юқароқ бўлишини таъминловчи, “DSLR” камераларидан кўра масофани яхшироқ пайқовчи калтароқ объектив мавжуд.

“Olimpus” Pen E- P5 ҳамма жойда олиб юриш мумкин бўлган идеал камера. Ушбу камерада Wi-Fi, Stabilization, Micro Four Thirds Sensor мавжуд.

Қай бирини сотиб олган маъқул?

Кўплаб профессионал фотожурналистлар DSLR камераларидан фойдаланишади ва улар одатда иккита камера билан ишлайдилар. Турли хил ҳолатларнинг олдини олиш учун фотографда 3 ёки 4 та қўшимча камера корпуси бўлиши керак. Улар энг юқори даражадаги моделларда бўлиши шарт эмас. Мисол учун, улардан бири арzonроқ кўринишдагиси бўлса бошқаси илк авлодларидан бўлиши мумкин.

Профессионал фотожурналистларнинг жуда катта қисми ҳам Nikon ҳам Canon камераларидан, ускуналаридан фойдаланишади, лекин баъзилар ўзларининг шахсий қизиқишлиаридан келиб чиқиб камера танлашади. Мавжуд ускуналар билан бир-бирига тўғри келувчи ускуналарга бўлган эҳтиёж туфайли танлов одатда чегараланади. Мавжуд бўлган бутун бошли анжомларни бошқа бир брендга алмаштириш имконияти бу жуда камёб ва ноёб ҳолатdir. Бугунги кунда энг машҳур

фотокамералар бу Nikon D3200–Nikon D3300, Canon EOS 1200D, Sony Alpha 7 III ва бошқалардир. Албатта, агарда сиз профессионал даражада фотожурналистика билан шуғулланмоқчи бўлсангиз, камера танлашда албатта ўз касбининг усталари билан маслаҳатлашиши мақсадга мувофиқидир.

Фойдаланилган, ишлатилган асбоб-ускунани, камерани сотиб олмаган маъқул. Улар нисбатан арzon турсада, аммо тезда ишдан чиқиши мумкин.

Смартфон камералар. DSLР бу экстремал даражадаги эги-

Sony Alpha 7 III фотоаппарати

лувчан ва мослашувчан ускуна, аммо жуфт корпус билан анжомлар, бир қанча объектив ва линзалар ҳажман катта ва оғир, шунинг учун ҳам ҳаттоки фидокор фотограф ҳам ҳар дөим ҳам уларни ўзи билан бирга олиб юра олмайди. Репортёрда “DSLR” бўлмаслиги мумкин, лекин барибир у сурат олишни хоҳлади. “Қани энди менда ҳозир камера бўлганида” дейиладиган вазиятларда, камераларни ҳар ерда ҳозир-у нозир бўлган смартфонлар ортда қолдиради. Улар асосан 8 ёки 16 мэгапиксел бўлган суратни ола олади. Баъзи бир такомиллашган, замонавий русумларида каттароқ объектив ва сенсор мавжуд. Муҳими батареяниң қуввати чидамли. Барча камераларда суратга олишнинг турли хил усуллари мавжуд. Улар ҳаракатланаётган объектлар ёки тунги сурат каби созламалар ва ускуналар панелидан иборат. Бундан ташқари уларда юзни аниқлаб фокусга олувчи автофокус технологияси ҳам бўлади.³⁹ Кўплаб смартфонларда паст ёруғликда ёрдам берадиган ёритиш чироги (вспышка) бўлишига қарамасдан, уларнинг ёритиш кучи жуда паст. Шунинг учун уларнинг фақатгина суратга олинаётган объектларни камера объективига яқинроқ тутиб суратга олишдагина нафи тегади. Лекин ҳар бир смартфонда сурат олингач, уни кўриш ва e-mail ёки турли хил ижтимоий тармоқлар орқали улашиш имконияти мавжуд. Шу сабабли смартфонда суратга олиш ҳар бир журналист иш қуролининг асосий қисмига айланди.

Фотожурналист Дэвид Янг ўзининг смартфонидан қуидаги мақсадда фойдаланган эди: Шимолий Ирландиядаги суд жараёнидан сўнг судланган шахсни олиб кетишаётганини у ўз телефонига муҳрлади. Одатда суд биносида ўтказилаётган жараёнларни одатий камераларга олиш қонун билан тақиқланган бир пайтда Шимолий Ирландияда уяли алоқа телефонлари билан боғлиқ ҳеч қандай чекловлар йўқ. Бу мамлакатда полиция ходимларининг юзи пикселлаштирилган тарзда берилади, яъни майда катакчалар орқали уларнинг юз қиёфаси яширилади. Бундай йўл тутиш полиция ходимларини шахсий даҳлсизлигини сақлашга кўмак беради, бу ҳолат Шимолий Ирландияда одатий ҳол ҳисобланади.

Nikon D 3300 фотоаппарати

39 Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015. -pp.36

Фотосураг ru.tsu.ua сайтидан олинди

Таниқли фотожурналист Мартин Кейне суратнинг сифатли чиқиши учун қуидагиларни тавсия этади⁴⁰:

Камера созламаларини текширинг. Сиз ўз расмингизни турли ҳажмларда тақдим етиш имкониятига эгасиз (одатда ўлчов мэгапикселда берилади). Бунда энг юқори сонни танланг. Агар сизда созламалар ичida сифатни белгилай олиш имконияти мавжуд бўлса, сифатли расм олиш учун энг юқори сифатни белгиланг. Шундай кадр олингки, у биринчи ўринда сизнинг мақсадингизни тўла акс этсин, кейин эса етарлича информация ташувчи восита сифатида хизмат қилсин. Шунингдек, унда умумий қарашлар акс этиши лозим, расм олаётганингизда йўл белгилари каби деталларга эътибор беринг, бу ўша жой муҳитини ҳис қилишга ёрдам беради. Сиз кадрни турли нуқтаи назардан, баландликлардан олишга ҳаракат қилинг, масалан, ер текислигининг баландлиги бўйича суратга олиш мумкин. Кадрни иккала кўринишда, яъни ҳам пейзаж, ҳам вертикал позицияда олиш яхши ва пухта режа ҳисобланади. Сабаби, бу – муҳаррир учун танлаш имкониятини беради.

Агар телефонингизга қўшимча хотира қўйиш имкони бўлса, шундай хотира карталарини харид қилинг, чунки улар сиз учун расм ва видеоларни сақлаш имконини берувчи бўш жойлардир.

⁴⁰ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015. -pp.57

Ўз расмларингизнинг “захира”сини яратинг. Турли “булутли сақлаб қўйиш” хизматларидан (Clow, Drobox, Fleckcr ва бошқалар) ҳам фойдаланишингиз мумкин. Шу йўл орқали сиз олган ҳар бир сурат ўз-ўзидан аввалги серверга ҳам юкланаверади. Агар сиз ҳар бир суратни бундай сақланиб қўйилишига қарши бўлсангиз, унда бошқа “захира”дан фойдаланинг, яъни телефондаги суратларни компьютерга ўтказиб қўйинг.

Ўз чегарангизни билинг. Албатта, ўнг қўлда ишлаш ва ўнг томондаги воқеа-ҳодисаларни кадрга муҳрлаш ажойиб суратларнинг пайдо бўлиши гаровидир. Аммо ҳар доим ҳам бундай бўлавермайди.

Смартфон фойдаланувчисининг якка ўзи воқеа жойида бўлиши яхши кадрдан даракдир; интервюлар каби яккама-якка бўладиган вазиятларда ёки об-ҳаво ҳақидаги қўрсатувни кадрга тушираётганда бироз вақт қандайдир бошқа чиройли, мавзуга мос келадиган кадрлар ҳам керак бўлади, ана шу вазиятда атрофда ҳеч кимнинг йўқлиги қўл келади.

Камеранинг яқинлаштириш функциясидан фойдалангандан кўра ўз оёқларингизни ишлатинг. Смартфонлар кадрдаги расмни четларидан катталаштиради, унинг ҳажмини шундай ўзгартириш керакки, расм кадрни тўлдириб турсин. DSLR (Digital Single Lance Reftex) турдаги ҳамда компакт турдаги камералардан фарқли ўлароқ, бошқа камераларнинг фокус масофаси унинг линзалари яқинлаштирилганда ўзгармайди. Агар объект рамкани тўлдириб турмаган бўлса, кадрни яқинроқдан олинг!

Камера линзаларини тоза сақланг. Смартфонлар чўнтакда туради, камера линзасининг эса қопқоғи бўлмайди. Линзаларнинг марказидаги ойна турли чанг-ғуборлар ҳамда қирилишларга мустаҳкам чидаши мумкин, лекин линзалар марказидаги чанг ёки шу кабилар кадр сифатини тезда бузиши мумкин.

Камеранинг “Авто” режимини ёқиб фойдаланишдан уялманг (ҳаттоқи бу режим сизнинг ягона вариантингиз бўлиши мумкин). Смартфон ишлаб чиқарувчилар унинг алгоритми хусусида қаттиқ бош қотириб, камеранинг ёруғлик билан ишловчи томонини қайта ишладилар ва бу кўп вазиятларда самара бермоқда.⁴¹

Тажриба қилишдан қўрқманг. Смартфонлар, одатда, маълум, белгиланган масофани расмга тушириш учун турли режимда ишлаши мумкин, аммо улар фақатгина бундай вазиятлар учун яратилмаган. Масалан, спорт режими тез ҳаракатланувчи объектларни расмга ту-

⁴¹ Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

шириш учун яратилган, шундай экан, бу режим майдон ташқарисида-ги бирор инсонни кадрга тушириш учун қулай вазият бўлиши мумкин.

Кадрга олингандан сўнг. Расм аниқ чиқиши учун унинг деталларини қайта текшириб олинг. Олингандан расмларнинг қай бирини муҳаррирга жўнатиш лозимлигини танлаб олинг. Уларнинг миқдори ва турини чалкаштириб юборманг. Шуни унутмангки, муҳаррирлар бир-бирига ўхшамайдиган расмларни ёқтиради.

Муаллифлигингиздаги расмларни бегоналарга жўнатманг. Бирор кимга жўнатган тақдирингизда уни қайси агентлик номидан эълон қилмоқчи бўлсангиз, ўша агентлик номини ҳам расмга ўзгартириб бўлмайдиган қилиб ёзиб қўйинг.

Телефон экранига “Камера” иловасини жойлаштириб қўйинг. Кадрга олинаётган вақтда камера вертикал ёки пейзаж режимида ишлаши мумкин.

1. Камеранинг олди ёки орқа томонини ёқиши.
2. Созламалар бўлими имкониятларини кўздан кечириш.
3. Камеранинг қайси режими танланганини кўрсатиш.
4. Видеога олишни бошлаш.
5. Расмга тушириш тугмаси.
6. Кадрга олиш режимларини ўзгартириш.
7. Эффектларнинг қай бири мос келишини танлаш.
8. Расм ҳамда видеони кўриш учун галереяга кириш.

Сизнинг телефонингизда кадрга олиш учун бир қанча режимлар мавжуд бўлади, улар қўйидаги режимлар бўлиши мумкин:

Авто: Камера кадрдаги манзарани ўрганади ва идеал даражада расмга олади. Бу режим энг яхши варианatlардан биридир.

Continuum Shot (давомли кадр) режими: агар сиз тез ҳаракатланувчи ниманидир расмга олмоқчи бўлсангиз, камеранинг давомли кадр режимидан фойдаланишингиз мумкин. Бу режимдаги расмлар тез ҳаракатланувчи кетма-кет бир неча кадрлардан иборат бўлади.

Best face regim: бу режим кадрларнинг бир қанчасини бир вақтда олиш ҳамда уларни бирлаштириш орқали яхши кадр чиқариш учун мўлжалланган. Бу каби расмларни янгиликлар бериш учун сақлаб қўйинг.

Sound & sht (овоз ва кадр) режими: бу режим расм олиш билан бир қаторда унга овозни ҳам қўшиш имкониятини беради.

Rich Tone (HDR) режими: бу режим экспозиция созламаси турлича бўлган учта кадрни суратга олиш учун мўлжалланган. Бу режим ҳам агентликлар учун тўғри келади.

Панорама режими: бу режим бир қанча кадрларни бирлаштириб,

панорама, давомли сурат ҳосил қиласи. Панорама режимида яхши кадр олиш учун қуидагилар талаб этилади:

1. Камерани маълум йўналишга бураётганда секинлик билан ҳаракатланинг.

2. Камеранинг манзарани мўлжалга олиб турувчи қисми билан камера рамкасини бирдек ушлаб туринг.

3. Бирор расмни суратга олаётганда унинг орқа фонига аҳамиятли бўлинг, бир текисдаги фон, масалан, кенг осмон ёки силлиқ девор кабилар расмни чиройли чиқишини таъминлайди.

Спорт режими: бу режим тез ҳаракатланувчи объектларни суратга олиш учун мўлжалланган.

Nigt режими: қоронғи муҳитда расм олиш учун мўлжалланган

Расм ҳажми. Расм ҳажмини катталаштириш ёки аксинча кичиклаштириш учун, овоз баландлигини созлайдиган тугмаларни ишлатинг ёки иккита бармоғингизни телефон экранида ичкари ёки ташқарига томон ҳаракатлантиринг.

Созламалар. Кўпчилик камерларнинг созламасига ғилдираксимон тишли ёрлиқ орқали кириш мумкин. Аммо барча телефонларда ҳам бундай эмас.⁴²

Расм ўлчами / видео ўлчами. Сифатли тасвир учун 3264 x 1836 (16:9) пикセルни ишлатинг ёки сизнинг телефонингиздаги энг катта ўлчамдан фойдаланинг.

Юзни аниқлаш. Камера юз (ёки юзларни) аниқлайди. Бу расмда мана шу объектларга урғу берилишини таъминлайди. Одатда бу созламани ўчириб қўйган маъқулроқ.

Ўлчаш. Кўп ҳудудли ўлчам созламасини танланг. Бу одатда расмнинг орқа фонининг ёруғликни созлаб беришга хизмат қиласи.

ISO. ISO қийматини танланг. Бу камеранинг ёруғликга бўлган сезувчанлигини аниқлашга ёрдам беради. Пастроқ қийматлар яхши ёритилган объектларга мўлжалланган бўлса, каттароқ қийматлилари тез ҳаракатланаётган, ёки хира объектларга мўлжалланган. Шунчаки, автоматик режимни танласангиз ҳам бўлади.

Силкитишга қарши. Ушбу созлама ёрдамида камеранинг силкинишларидаги ножӯя ҳолатларни олдини олиш мумкин.

GPS теги. GPS тегини расмнинг қаерда олинганини белгилаб қўйиш учун фойдаланинг. Аммо бу созлама кўп қувватни кетказади.

Шарҳ. Расмга қисқача таъриф ёзишингиз мумкин.

---

⁴² Martin Keene. Practical Photojournalism a professional guide. United Kingdom Press Association, 2015

Овоз созловчи тугмачалар. Овоз созлаш ёки расм ҳажмини созлаш учун фойдаланилади.

Таймер. Суратни кечиктириб олиш учун ушбу созламани ишлатинг.

Оқ ранг мутаносиблиги. Бу созлама расмнинг ҳоётий ранглар билан олиннишига хизмат қилиб уни АВТО режимига қўйиб қўйинг.

Таъсир қилиш қиймати. Бу созлама расмни оч ёки тўқроқ қилишга хизмат қиласди.

Кўрсатмалар. Расмга олиш ва уни сифатини назорат қилиш бўйича кўрсатмалар.

Flush. Бу созламани одатда ўчириб қўйинг. Лекин объектга қўшимча ёруғлик керак бўлса, ёқинг.

Овозли назорат. Баъзи камераларни овоз ёрдамида назорат қилиш мумкин.

Файл номи. Расмларга ном бериш.

Хотира. Камеранинг ўз хотирасини ёки ўрнатилган бўлса қўшимча флеш хотираларга расмларни сақлаш мумкин.

Қайта ўрнатиш. Камеранинг барча созламаларини қайта ўрнатиш.

Савол ва топшириклар:

1. Рақамли фотокамера афзалликлари нимадан иборат?
2. Биринчи рақамли фотокамера қайси компания томонидан яратилди?
3. Ягона линзали рефлексив фотокамераларга қайси фотокамералар киради?
4. Ихчам камералар деб нимга айтилади?
5. Таниқли фотожурналист Мартин Кейне суратнинг сифатли чиқиши учун нималарни тавсия қилган?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortkourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. "The Demise of Photojournalism." Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

2-§. 3. Фотожурналистика нинг ташкилий асослари

Янги технологиянинг чексиз имкониятлари фотомухбирнинг тезкорлиги, тасвирни тўғри танлай билиш, мазмун ва шакл уйғуналигига эътиборни кучайтириш санъати ва маҳорати билан яққол намоён бўлмоқда. Маълумки, яхши фотосурат яхши репортаждек ўқувчига керакли маълумотни бериши мумкин. Агар сурат ўқувчи эътиборини тортса, у албатта тагсўзга кўз югуртиради. Суратга муносиб тагсўз топиш, изоҳлашда тўғри иборалар топа билиш ҳам ижодкордан юксак маҳоратни талаб қиласди. Бунда суратлардаги шахслар, жойлар, объектларнинг номларида хатоликларга йўл қўймаслик керак. Фотомухбир тасвирга олинган объектни таърифлашда, албатта, таҳририят ижодий жамоаси билан ҳамкорлик қилиши керак. Чунки тасвир бошқа, тавсиф бошқа. Бугун кўплаб босма нашрлар саҳифаларида суратлар мақолаларга мос танланмаганилиги ҳолатлари учраб туради. Замонавий журналист нафақат мақола ёзишни, балки сифатли суратга олишни ҳам билиши лозим. Кейинги пайтларда журналистларимиз диктофон ва рақамли фотоаппаратлардан оқилона фойдаланаётганлари қувончли ҳолатдир.

Сурат олиш деб, объектив орқали қоронғи камера ичидағи фото плёнканинг ёруғлик сезгир қатламига суратга олинадиган объектнинг равшан оптик тасвири маълум муддат ичидаги туширилишига айтилади. Сурат олиш қуидаги эпизодларни ўз ичига олади: 1. Кадр танлаш; 2. Равшан тасвир ҳосил қилиш; 3. Сурат олишнинг ўзи. Сурат олишнинг ана шу уч нуқтаси тўғри бажарилган тақдирда, яхши расмлар чиқариш мумкин бўлади. Ёмон кадр танланганда расм “қуруқ”, ифодасиз чиқади. Оптик тасвирнинг норавшанлиги расмни ёки унинг энг муҳим қисмларининг хира чиқишига сабаб бўлади.

Нотўғри сурат олинган бўлса негатив тим қора бўлиб чиқади. Буни вақтдан ўтказиб юбориш дейилади: ёруғлик фотоқатламларга керагидан узоқроқ туширилганда шундай бўлади.

Кадр деб сурат олиш учун танланган муҳитнинг бир қисми, бирор нарса ёки унинг бир бўлгаги, хуллас, расмда чиқадиган, унда кўринадиган нарса тушунилади.

Кадр танлаш:

- сурат олиш учун энг яхши нуқта топишни;
- ёритишни ўз ичига олади.

Суратдаги энг муҳим нарса мазмундир. Чиқадиган расмнинг ғоявий бадиий қиммати, атрофимиздаги муҳитдан энг муҳим ва

қизиқарли обьект танлай билишга боғлиқдир. Кадр танлаш атрофи миздаги муҳитнинг энг керакли, аҳамиятли қисмларини, намуна бўла оладиганларини суратга олишда, ҳаёлни бўлмайдиган ва мавзуга алоқаси бўлмаган, унинг мазмунини очмайдиган ортиқча нарсаларни кўра билиш керак. Кадр танлаш билан боғлиқ бўлган вазифа - фотоаппарт жойини ёки сурат олиш нуқтасини белгилашдир. Суратга олинадиган обьектнинг негативда катта, ўртача ёки кичкина бўлиб чиқиши, фақат сурат олиш нуқтасигагина боғлиқ бўлмай, сурат олиш бурчагига /аппарат позициясига/ ҳам боғлиқдир. Мақсадга мувофиқ танланган сурат олиш позицияси обьектнинг характерли хусусиятини юзага чиқаришга ёрдам беради. Расмнинг жозибали ёки зерикарли бўлиши ана шунга боғлиқдир. Сурат олиш нуқтасини доимо тўғри топиш осон эмас. Бундай ҳолларда агар имконият бўлса, обьектнинг маъқул бўлган бир неча нуқталаридан туриб суратга олиш керак. Бир ишчининг тўрт хил ҳолатда кўриниши: заводда, станок ёнида, уйида, дўстлари даврасида ва ҳоказо. Шароитга қараб мослашиш керак: қайвақт сурат чиройли чиқади.

Ёритилиш сурат олишда жуда катта аҳамиятга эга. Чунки фотографиянинг ўзи ёруғлик таъсирига асосланган. Турли нарсаларни ёритилганлиги учун қўрамиз ва суратга оламиз. Фотографияда асосан табиий ва сунъий ёруғликдан фойдаланилади.

Суратга тушириш натижалари фақат ёруғлик кучигагина боғлиқ бўлмасдан, ёруғликнинг суратга олинаётган нарсага ва фотоаппаратга томон йўналишига ҳам боғлиқ бўлади. Қуёш нурлари объективга бевосита тушишга йўл қўймаслик керак. Чунки қуёш нури тушганда негатив бузилади, унда тасвирни хиралаштирадиган туман – доғлар пайдо бўлади. Демак, қуёш – суратга олишда кишининг орқа томонида бўлиши керак. Кўпинча чироқда контраст ёки яқин нарсанинг суратини олсак, унинг орқасида албатта сояси ҳам тушиб қолади. Қуёш фотоапартнинг орқа томонидан сал ўтганда, объект олиш учун яхши ёритилган бўлади. Бунда объектнинг сояси объектив ўқининг йўналиши билан **45 бурчак** ҳосил қилиб учрашади.

45 бурчак атрофида ёритилиш портретлар, пейзажлар, архитектура объектлари ёки бошқа ҳажмли нарсаларни суратга олиш учун ҳам қулай ҳисобланади. Қуёш аппаратнинг олди томонида, тепада ёки ён томонида турган шароитларда суратга олиш тўғри келиб қолса, объект қуёшни тўсиб тура олмаса, қуёш нурларини объективнинг олдинги линзасига туширмасликка ҳаракат қилиш керак. Сунъий ёруғлик манбаларидан фойдаланилганда юқорида айтилганларга риоя қилиш лозим.

Сурат таъсирчанлигини нима оширади? Албатта, қаҳрамонларни табиий иш жараёнида ва албатта, табиий кўринишда тасвирга тушир-

моқ керак. Шундагина тасвир ўқувчига ўша қаҳрамон, воқелик, иш жараёни хусусида тўла маълумот бера олиши мумкин. Иложи борича, ҳар бир тасвирда бир киши бўлиши ва агар жамоа суратга олинаётган бўлса, имкон қадар уларни ўзаро яқин ҳолда олиш керак. Асосий диққат суратнинг ўрта қисмига қаратилади, мабодо сурат қисқартириладиган бўлса, унинг моҳияти ўз кучини йўқотмайди.

Чоп этилган фотоловҳаларни таҳлил қилинг. Суратлар ўқувчи-

Умумий план

Агар муштариylар бирор воқеа жойига борганида, оломон ичидагуриб, ҳар томонга кўз югуртириб, яхлит манзарани кузатган бўлар эди. Умумий планда олинган яхши кадр томошабинга ўзини саҳнада, кўча ёки майдон, турарғжой даҳаси, бино ёки хонада ҳис қилиб кўриш имконини беради.

ларга нима бера олади? Балки уларда композиция муваффақиятли чиққандир, балки қандайдир хатоликлар бордир? Сизни суратдаги кишининг чехраси ўзига тортгандир? Балки тасвир мавҳумлигича қолгандир? Буни баҳолаш зукко ўқувчига қийинчилик туғдирмайди.

Ҳўш, ана шундай ўқувчи диққатини ўзига жалб этадиган суратлар қандай олинади? Биринчидан, юқорида таъкидланганидек, табиий ҳолатдаги чехралар, табиий шароитдаги воқелик, жараён ва ҳоказолар ўқувчи диққатини ўзига тортади. Иккинчидан, информацион шаклдаги фотоловҳалар ҳам ўқувчини беэътибор қолдирмайди, чунки бунда ҳам тасвир, ҳам маълумот олиш имкони мавжуд. Агар фотомухбир моҳирона иш тутса, у албатта битта сурат орқали бир неча кадрни бирлаштириб, яхлит маъно бера олади.

Визуал хилма-хиллик деганда, бирор фотография асарини яратиш

жараёнида объектни уч хил (умумий, план ва йирик) планда суратга тушириш тушунилади.

Умумий план билан суратга олиш учун баландлик ёки кенгликдаги ракурс керак. Юқоридан туриб олинган суратлар аксарият ҳолатларда муваффақиятли чиқади. Профессионал фаолияти давомида фотожурналистлар “панорама” суратларни олиш учун бино томлари ёки вертолётдан фойдаланадилар.

Ўрта планда асосий обьект ўртада, унинг нафақат бўй-басти, балки бошқа деталлар ҳам инобатга олинади. Бу план фотоасарнинг драматик таъсирини оширади ва уни “гапиртиради”. Воқеа иштирокчиларининг хатти-ҳаракатларини ифода этиш учун уларни нисбатан яқинроқ, лекин уларнинг бир-бирига ёки атрофларига бўлган муносабатларини кўрсатиш учун узоқлик қиласидиган масофадан суратга олинади.

Йирик планда эса обьектнинг энг қизиқарли ва жозибадор бўлган бир қисми олинади. Мазкур план фото субъекти билан томошабинни юзма-юз қўяди. Йирик план атрофдаги элементларни фокусдан чиқарив, бир жисмга эътиборни қаратиши лозим.

Одатда ҳис-ҳаяжонни кўрсатиш учун инсон юзи йирик планда су-

Фотосурат victorvolodin.ru сайтидан олинди

Фотосурат *victorvolodin.ru* сайтидан олинди

Жиддий суратларга ўта ёрқин ранг танлаш мақсадга мувофиқ эмас. Ҳар қандай бинонинг сурат олишга мос ва хос жойини топа олиш ҳам маҳорат.

Фотоаппаратни түғри ишлата билиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Фотожурналистикада “олтин кесишиш” деб аталган термин мавжуд.

Олтин кесишиш — фотосуратнинг геометрик пропорциясини тузишdir. Олтин кесишмани билган фотожурналист түғри ракурсда, табиий сурат олишга муваффак бўлади. Бунга профессионал фотожурналистлар ҳамиша амал қилиб келишган.

Фотоаппаратни түғри танлай билиш ҳам катта аҳамиятга эга. Бу-

Фотосурат *victorvolodin.ru* сайтидан олинди

гунги кунда фотокамераларнинг икки хил тури мавжуд бўлиб, улар плеёнкали ва рақамли фотоаппартлардир. Аммо плёнкали фотоаппарат йўқолиб бормоқда. Рақамли фотоаппаратнинг афзалликлари барчага маълум. Фақат уни ишлатиш жараёнида нималарга эътибор бериш кераклиги муҳим.

Нур ва соя ҳамоҳанглиги

Фотожурналистнинг асосий қуороли фотоаппарат эмас, балки нур, ёруғликдир. Айнан нур ёрдамида учта фотография вазифани ечиш мумкин: техник, тасвирий ва композицион.

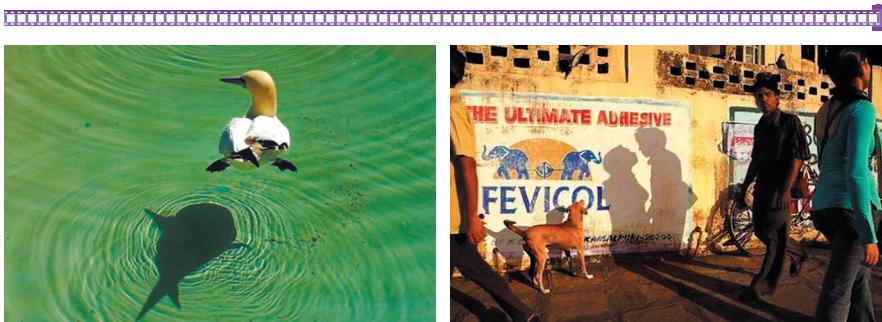
Техник вазифа — суратни олиш — бу албатта фотоаппарат ёрдамида амалга оширилади. Тасвирий вазифа айнан нур ва соя ўйинлари ни илғай олиш, тўғри ракурс танлаган ҳолда ноёб санъат асари, реал воқейликни акс эттира олиш. Объектнинг гўзаллигини (инсон, жонли ва жонсиз табиат), жонлилигини (динамика) кўрсата билишдир. Айнан нур олманинг юмaloқлигини, бола терисининг нафислигини, биллур қандилнинг гўзаллигини, эрталаб бош кўтараётган қуёш нурларининг ўзига хослигини, тунги шаҳарда бир-бирига қарама қарши

Фотосурат lightroom.ru сайтидан олинди

Фотосурагам lightroom.ru сайтидан олинди

Фотосурат lightroom.ru сайтидан олинди

бўлган кўринишларнинг мавжудлигини кўрсата олади. **Композицион вазифани** эса соя бажаради. Баъзида соя жуда ҳам оддий бўлсада, гўзаликни янада бўрттириб кўрсатади, сирлилик ҳосил қиласади. Баъзида эса соянинг ўзи суратнинг обьекти бўлиши мумкин.

Соя туширилган фотосурат ўзига хос воқеа, ҳикоя бўлиши мумкин. Тўғри ракурс, тўғри танланган ёруғлик бурчаги ва албатта кутилмаган учрашувлар ғалати, ўзига хос, қулгили фотосуратларнинг олинишига сабаб бўлади.

Савол ва топшириқлар:

1. Суратга олиш нима?
2. Кадр деб нимага айтилади?
3. “Олтин кесишим” нима? Таърифланг.
4. Фотосурат самарадорлигини нима оширади?
5. Ўқувчи диққатини ўзига жалб этадиган суратлар қандай олиниади?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Digital photography. <http://www.shortkourses.com>. Inc. 2007
2. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
3. Gee, Catherine. “The Demise of Photojournalism.” Cardiff University School of Journalism, Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
4. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics.

3-БОБ. ФОТОЖУРНАЛИСТИКА ЖАНРЛАРИ

3-§. 1. Фотожурналистика нинг ахборот жанрлари

Замонавий фотографиянинг ахборот жанрларига фотохабар, фотопортаж, бадий-публицистик жанрларига эса фотолавҳа, фотоочерк, фотофельетон, фотопортрет, пейзаж, натюрморт каби жанрлар кириб, жаҳон фотожурналистикасида улар бироз фарқ қиласди.

Жанрлар бир-бирини тўлдириб, бойитиб туради. Европа ва Америка фотожурналистика мактабларида жанрлар таснифланиши собиқ Иттифоқ матбуотшунослиги таснифидан бироз фарқи бор. Фотографиянинг журналистик ижодий маҳсулот сифатида қандай намоён бўлиши, ифода йўсими ва воситаларигина эмас, балки материалнинг мавзулари ҳам ҳисобга олиниши ғарб фотожурналистикасига хос хусусият ҳисобланади.

Фотожурналистика жанрларини тушуниш учун визуал хилма-хиллик ҳақида тушунчага эга бўлиш, кадрларнинг турлари, яъни планларни фарқлай олиш муҳим аҳамият касб этади. Чунки, план фотографик материал жанр хусусиятларининг энг муҳим жиҳатларидан биридир.

Фотосурат sputninknews.uz сайтидан олинди

Фотохабар

Фотохабар долзарб мавзудаги ахборотларни ўзида ифодалайдиган фотоjournalистика жанри бўлиб, улардан вақтли матбуот ва интернет нашрларда кенг фойдаланилмоқда. Фотохабарларда ижтимоий ҳаётнинг ижобий ва салбий жиҳатлари акс эттирилиши мумкин. Салбий ҳолатларни акс эттирувчи фотоасарлар фотоайбномалар, деб ҳам аталади. Фотохабарларнинг тематикаси жуда кенг бўлиб, россиялик мутахассис Н.И.Ворон мулоҳазаларига таяниладиган бўлса, фотохабарларда бирор-бир воқеа-ҳодиса хусусида аниқ маълумот етказилади. Аммо, унинг замирида таҳлил деярли кўзга ташланмайди. Унинг шарҳланмаган, изоҳли ва кенгайтирилган турлари учрайди.

Фоторепортаж

Фоторепортаж бир нечта фотоасарлардан иборат бўлиб, унда воқеа-ҳодисанинг турли жиҳатдан тасвиrlаниши назарда тутилади. Фоторепортажнинг ўзига хос хусусияти унда кўп кадрли тасвирий қаторнинг мавжудлигидир. Ҳар бир сурат хроникал тарзда аниқ жойни ифодалайди. Фоторепортаж ахборот жанрларининг асосий хусусиятларини акс эттирувчи “Нима? Ким? Қаерда? Қачон?” каби саволларга жавоб бериши билан бирга, “Қандай?” деган муҳим саволга жавоб бериши керак.

Фоторепортёр нафақат шунчаки жараённи суратга олади, балки психологияк нуқтаи назардан воқеа-ҳодисалар тўғрисида томошабинга ахборот етказади. Н.И.Вороннинг фикрича, фоторепортажнинг фотохабардан фарқли жиҳати шундаки, унда нафақат фабула, сюжет ҳам акс этади. Мазкур жанрда иш олиб борувчи журналист, мунтазам ўзгариб турувчи ҳолатларни, характеристири дақиқаларни тасвирга олиб ўқувчига етказиши керак. Уларнинг икки тури мавжуд бўлиб, хроникал фоторепортаж ва интерпретириючий каби турларга бўлинади.

Фотосурат gazeta.uz
сайтидан олинди

Савол ва топшириқлар:

1. Фотожурналистиканинг ахборот жанрларига қайси жанрлар киради?
2. Фотохабарнинг ўзига хос хусусияtlари нимада?

-
3. Фоторепортаж орқали қайси воқеаларни тасвирлаган маъқул?
  4. Фоторепортажнинг фотохабардан фарқи нимада?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Digital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What's Right and Wrong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

3-§. 2. Фотожурналистикининг бадиий-публицистик жанрлари

Фотофельетон

Фельетон (фр. feuilleton, feuille — “варақ”, “варақа”) — қисқа сатирик хабар, очерк ёки мақоладир. Фотофельетон ҳам ўзида сатираға хос бўлган жиҳатларни мужассамлаштирган бўлиб, жамият ҳаётидаги иллатлар мазкур жанрдаги фотоасарларда акс этади.

Фотопортрет

Фотожурналистикининг навбатдаги жанри фотопортрет бўлиб, у инсонни тасвирлашнинг бир шакли бўлиб, бунда шахснинг ташқи кўриниши, ҳис-туйғулари, жамиятда тутган ўрни ва бошқа хусусиятлар унда ёрқин намоён бўлади. Фотопортрет орқали инсон қалби ва

табиати ҳамда характери очиб берилади.

Аксарият мутахассислар уни икки турга: якка ва гуруҳли портретга ажратишади. Якка турдаги портретни суратга олишнинг бир неча усуллари мавжуд бўлиб, инсон бўй-бастининг тўлалигича, белгача бўлган қисми, бош қисмининг акс эттирилиши тушунилади.

Катта тадбирлар, байрам танналари, йирик анжуманлардан сўнг тасвирга олинган барча иштирокчиларнинг бирга тушган суратлари гуруҳ портретларига яққол мисол бўла олади. Олимпиада, жаҳон чемпионларини кутиб олиш пайтида олинган, матбуот саҳифаларида босилган фотоасарлар уларнинг энг яхши намуналари саналади.

Журналистика ривожланиб борар экан, унинг тип ва йўналишларга бўлиниши, мазкур жанрнинг ривожига ҳам ҳисса қўшди. Мисол учун, айрим манбаларда портретларнинг қўйидаги қўринишлари учрайди:

- классик фотопортрет;
- концептуал фотопортрет;
- имиджли фотопортрет;
- романтик фотопортрет;
- лорпоратив фотопортрет;
- “Fashion” фотопортрет;
- репортаж фотопортрет;
- кенг кўламли фотопортрет;
- жанрли фотопортрет.

Юқорида тилга олинган фотопортретларнинг айрим турларига эътибор қаратилса, мода ва дизайн соҳасининг ривожланиши асносида матбуот, телевидение, интернетда ихтисослашган медиамаҳсулотлар ҳам берилиши кенг йўлга қўйилди. Фотопортретнинг “Fashion” турининг юзага келиши ана шу силжишнинг ҳосиласидир. Репортаж фотопортретда эса бирор-бир воқеа- ҳодиса ёки инсон ҳақида маълумот

Фотосурат ura.uz сайтидан олинди

беришга йўналтирилган бўлиб, мисол тариқасида никоҳ фотосессиясини келтириш мумкин. Фотопортретнинг қайси туридан фойдаланиш матбуот нашри типологиясига ҳам боғлиқ.

Сўзлашувда америкаликлар фотопортретни “mugshot” — “ҳужжат

Фотосурат kun.uz сайтидан олинди

учун расм”, “қидирилаётган инсон сурати” деб атайди.

Ўзига хосликлари:

- Елка ва бош суратга олинади.
- Объект фотоаппаратга тўғри қараб турари ёки бироз ёнга юз тутган бўлади.
- Фонга эътибор қаратилмаслиги керак, у фокусдан ташқарида бўлади.
- Объектлардан бир нечта бўлса, уларда ўзаро мутаносиблик бўлиши керак.
- Кўзлар жуда муҳим. Иложи борича суратга тушаётган одамдан қўёшдан ҳимоя қилувчи кўзойнак ёки кўзларни тўсувчи бош кийимни ечиб турилиши керак.

Ушбу жанрда, шунингдек, сурат обьекти ва фон рангларининг ўзаро мос тушишига эътибор бериш керак бўлади. Мисол учун, сочи оч рангда бўлган одамни оқ фонда суратга олиш ёки қорачадан келган одамни ўта тўқ фон билан расмга тушириш ярамайди.

Муҳитдаги портрет. Бу жанр бирор инсон, фотография субъек-

тини ўз табиий муҳитида суратга туширишни кўзда тутади. Муҳит портрети инсоннинг юзи, унинг касби ёки айни дамда нима билан машғуллигини кўрсатиш учун ишлатилади. Шунинг учун ҳам бу жанрда фон субъект билан бир хилда аҳамиятли.

Фотопейзаж

Пейзаж- тасвирий санъат жанри бўлиб, французчадан таржима қилинганда Paysage, от pays – “мамлакат”, “замин” деган маъноларни анлатади. Фотожурналистикада ҳам фотопейзаж жанри муҳим ўрин тутади. Унда гўзал табиат манзаралари, тоғлар, боғлар, дарёлар акс этади.

Натюрморт

Натюрморт француз тилидан таржима қилинганда “ўлик табиат” деган маънони англатади. XV-XVI асрларда бу жанр кўплаб рассомларни ўзига жалб этди.

Натюрморт тасвирий санъатдан фотожурналистикага кириб келди. Натюрморт фотожурналистика жанри сифатида, объектдаги буюмларни янги ракурсларда кўриш имконини берди.

Фотоочерк

Фотоочерк – фотожурналистиканинг ўзига хос кўриниши бўлиб, реал ҳаётда содир бўлган воқеаларга асосланган ҳолда инсон қалби, руҳияти акс этган жанр деб баҳо бериш мумкин. Фотоочерк хужжатлиликка асосланиши, унда бирор-бир инсон фаолияти акс этиши, реал фактларга таянилиши, жой ва вақт аниқ кўрсатилиши жоиз. У аудиторияга воқеа-ҳодиса ва фактлар тўғрисида ишончли манба бўлиб хизмат қилмоғи зарур. Фотоочерк жанрида иш олиб бораётган фо-

тограф далилларни хронологијасини бериш билан бирга инсон характеристикин кузатишлари асосида аудиторияга санъат асари қўринишида тақдим этади.

Фотоочерк тематикаси хилма-хил бўлиб, унда жамоат арбоблари, илм-фан, технология, қишлоқ хўжалиги, қурилиш, архитектура, меъморчилик, кино, театр, тасвирий санъат вакилларининг турли соҳаларда эришган ютуқлари мазкур жанрдаги фотоасарларда ёрқин акс этади. Жанр бир қанча фотоасарлардан иборат бўлиб, биринчи фотосуратда акс этган ҳолат, кейингисида такрорланмаслиги, улар бир-бирини тўлдириши жоиз.

Фотоочерк композицияси воқеалар кетма-кетлигини акс эттироғи керак.

Савол ва топшириқлар:

1. Фотожурналистиканинг бадий-публицистик жанрларига қайси жанрлар киради?
2. Фотопортретнинг қандай турларини биласиз?
3. Фотофелъетон нима?
4. Фотоочерк нимани ҳикоя қила олади?

Маеву бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Digital photography. <http://www.shortkourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism, technology and What's Right and Wrong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

Фотосурат ok.ru сайтидан олинди

§3.3. Хориж тажрибасида учрайдиган жанрлар

Сторителлинг

Энди қисман хориж фотожурналистикаси турлари хусусида ҳам сўз юритиш жоиз. Адабиётларда “сторителлинг” — “ҳикоя қилиш” жанри реал воқеадаги реал одамларнинг сурати, деб таърифланади. Одамлар, хатти-ҳаракатлар ва воқеалар борича, содир бўлаётган пай-

тида расмга олиниши билан характерланадиган сторителлинг кўп томонлама фоторепортаж жанрини эслатади. Саҳналаштирилган ва атайн қўшилган реквизитларга бу жанрда ўрин йўқ.

Ушбу жанрда тасвир субъекти кадрнинг тўртдан уч қисмини эгалаган бўлиши ёки умумий тасвирнинг кичик фрагменти бўлиши мумкин. Асосий эътибор воқеа мазмунига қаратилади.

Фотосурат amic.ru сайтидан олинди

Папарацци

Кутимаган вазиятлар, оломон ичидаги олинган машҳурлар, муҳим инсонларнинг сурати ёки бирор йиғилиш ёки воқеага келган ҳукумат вакиллари ёки эстрада юлдузларининг “қизил йўлакча”даги сурати (яъни воқеа жойида пайдо бўлиб, бино ичи ёки майдонга киргунча бўлган вақт) энг кенг тарқалган папарацци суратларидан ҳисобланади. Шунингдек, чорраҳада тўхтаб турган актёрнинг машинасида ўтириши ёки бошқа бирор машҳур инсоннинг фарзандлари билан хиёбондаги сайри тасвири ҳам бунга мисол бўлади.

Бундай суратлар асосан узоқ масофадан фотоаппаратнинг “zoom-in” функциясидан фойдаланган ҳолда туширилади. Турли тўсиқлар, баъзида ҳатто одамларнинг атайн объективдан қочиши ёки беркинишини четлаб ўтиб, сифатли фотоасар яратиш фотографдан маҳорат талаб этади.

Фотосурат *paparazzi.ru* сайтидан олинди

“Папарацци” сўзининг келиб чиқиши:

Бу сўз бугунги маъносида 1960 йилда Федерико Феллинининг “Ширин ҳаёт” кинофильми экранларга чиққанидан кейин ишлатила бошланди. Фильм бош қаҳрамонининг дўсти Папараццо исмли фотограф бўлади. Сураткаш образи эса режиссёр Фелиннининг дўсти, машхур италян фотографи Тацио Секкъяроли прототипи асосида яратилган эди.

Режиссёр ушбу персонажни одамнинг жонига тегиб кетадиган, хира пашшага ўхшаган фотограф сифатида яратади. Феллиннининг айтишича, у “Папараццо” исмини жуда тез гапиргани учун ушбу лақабни дўстидан олган. Кейинчалик, бу сўз кўплиқда, “папарацци” шаклида турли тилларга компромат тасвирлар учун машҳурларни таъқиб эта-диган фотографларга нисбатан ишлатилади.

Спорт ньюз, спорт экшн ва риэкшн

Спорт мусобақаларида суратга олишни кўзда тутадиган **спорт ньюз** (*sport news*)да воқеа мазмуни биринчи ўринда туради. У папарацци ва сторителлинг жанрлари чорраҳасидаги жанр деб ҳам таърифланади.

Спорт экшн (sport action) – спорт тадбирларидағи муҳим лаҳзаларни йирик планда ифода этувчи фотосуратлар ҳисобланади.

Спорт риэкшн (sport reaction) – спорт ўйинларининг кульминацияни лаҳзаларини муҳрлашга хизмат қиласидиган фотожурналистик жанр. Ишқибозлар ўриндиғи, жамоалар, тренер ва бошқа субъектларни кузатиб, ўйин бошланиши ёки финал ҳуштаги чалиниши арафасидаги ҳаяжонли онларнинг тасвирланиши ушбу жанрнинг вазифасига киради.

Фотосурат *sport.uz* сайтидан олинди

Фотосурат [kup.uz](#) сайтидан олинди

Уайлд арт (Wild art)

Кундалик турмушдаги машғулотлардан олинган қизиқарли фотосуратлар “**wild art**” деб аталади. Мазкур тушунча инглиз тилидан олинган бўлиб, “жиловланмаган санъат”, “эркин ижод” маъноларини билдиради. Талаба ёки ўқитувчининг танафус пайтидаги ҳолати суратга туширилса, унда уларнинг асосий фаолияти ортидаги шахсияти акс эттирилади.

Мана шу фотоасар мазкур жанрнинг моҳиятини акс эттиради. Ушбу жанр газета ва бошқа оммавий ахборот воситаларининг кўнгилочар

Фотосурат [rwildart.com](#) сайтидан олинди

Фотосурат rwildart.com сайтидан олинди

ва бадий-публицистик материаллари учун жуда құл келади. Кундалик турмуш тарзимиздаги ноодатий ҳолатлар, инсонларнинг яширин иқтидор ва қизиқишлиарини күрсатишга хизмат қылувчи ушбу жанр Америка матбуотида Хьюомн интерест сториз (Human Interest Stories) мақолаларидаги қаҳрамонлар тақдирини очиб берішда кенг құлла-нилади.

Савол ва топшириқтар:

1. Сторителлинг ҳақида нималарни биласиз?
2. Папарацциларни фотожурналистлар сирасига киритиш мум-кинми?
3. “Жиловланмаган санъат” деб қайси жанрга айтилади?
4. Спорт ньюз, спорт экшн ва риэкшн жанрларига таъриф беринг

Мавзу бүйича тавсия этилаётган адабиёттар:

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism,technology and What's Right and WRong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012

4-БОБ ЖУРНАЛИСТИКА КОНВЕРГЕНЦИЯСИ ЖАРАЁНИДА ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

4-§. 1. Интернет журналистикасида фотоматериалларнинг ўрни

Интернет журналистикада фотосуратнинг ўрни муҳим аҳамият касб этади. ОАВ веб-сайти ёки бирор-бир ташкилотнинг онлайн саҳифасини яратиш ва шу орқали мақсадли аудиторияни юридик шахснинг сиёсати, фаолияти, таклиф этаётган хизматлари билан таништириш замон талабига айланди.

Веб-сайт – бу ўзида бирор-бир ахборотни мужассам этувчи бир-бирига функционал боғлиқ бўлган HTML-саҳифадир. Бугунги кунда сайтлар турига кўра қуидагиларга бўлинади:

1. **Визитка.** Бирор-бир ташкилот ҳақида маълумот берувчи сайт (ингл. business card website) бўлиб, одатда у ўз ичига ташкилот, шахс, компания, товарлар ёки хизматлар ҳақидаги асосий маълумотни жамлайди. Сайт-визитка динамик ёки статистик бўлиши мумкин. Динамик сайтда асосан анимациялар ва Flash технологиялар жойлаштирилади.

2. **Каталог (сайт-витрина)** – дўконлар, товарлар, хизматлар, нархлар, агентликлар томонидан бериладиган таклифлар хусусида маълумот беради. Аммо, савдо интернет орқали амалга оширилмайди. Бундай сайтларнинг асосий мақсади мижозларни жалб этиш.

3. **Электрон магазин** – бизнес жараёнларни амалга оширади, интернет орқали маҳсулотларни сотади, хизматларни таклиф этади.

4. **Промо-сайт** - товарларни реклама қиласи.

5. **Ахборот сайти** – оммавий ахборот воситаларининг электрон варианти, интернет нашрлар.

6. **Корпоратив сайт** – компания фаолиятини кенгайтиришга мўлжалланган бўлиб, унинг таркибида электрон дўкон, электрон ҳужжатлар алмашинуви, интернет-музокаралар олиб бориш имкони бор.

7. **Портал** – сўзма-сўз таржимасига кўра “дарвоза” маъносини билдиради. Бошқа интернет саҳифаларидан фарқли ўлароқ, веб-портал ўзида бир неча сайтларга тенг манбаларни бирлаштирувчи йирик ресурс ҳисобланади. Бундай ахборот ресурслари ташкил этган муассасалар одатда унга бир неча вазифани юклайди.

Ҳар бир сайт турида фотосуратлар уларнинг мазмунига мос равиша берилиши лозим. **Нашрнинг мазмуни** – контент веб-сайт ди-

зайнинда муҳим аҳамият касб этади. Веб-сайт контентини яратишда қуидаги талабларни инобатга олмоқ керак. Интернетта мақолалар тез-кўз юргутириб, аниқ тасаввур ҳосил қилишга мослаштирилган ҳолда, монитордан ўқиши учун мўлжалланган услубда, мантиқий бўлаклари хатбоши билан ажратилган кўринишда киритилиши лозим. Ҳар бир материал учун қисқа ва аниқ сарлавҳа танланиши ва имкон қадар фотосурат берилиши мақсадга мувофиқ. Ахборотга мос фотосурат унинг нафақат сифати, балки қийматини ҳам оширади.

XXI асрнинг бошларига келиб, ахборот ва фотосуратларни “фуқаролик журналистикаси” соҳасида тарқатувчи асосий воситалардан бири интернет журналистикасида **блог** бўлиб қолди. Бугунги кунда фотожурналистикага ихтисослашган турли блоглар мавжуд. Россияда бу “фотополигон” бўлса, Facebook ижтимоий тармоғида “Фотокухня” (фотоошхона)дир. Аммо, блоглардан фарқли ўлароқ, веб-сайтлар дизайнинда фотосурат биринчи ўринда туради. Фикримизча, сурат қанчалик катта ва бадиий ишлов берилган ҳолда берилса, қаҳрамоннинг ички кечинмалари унинг юзида акс этса, фотомухбир қаҳрамон феъл авторини очиб бера олган бўлса бундай сурат биринчи галда ўқувчи эътиборини ўзига тортади.

Веб-сайтлар дизайнинда фотосуратлар уларнинг жанридан келиб чиққан ҳолда турли хил берилади. Интернет ОАВда фотосуратларнинг жойлашуви бошқа нашрлардан фарқли ўлароқ, бир саҳифа қилиб берилиши, айнан унинг ноанъянавий талқин қилинишини кўрсатади.

Шакл ҳақида мазмундан айро ҳолатда фикр юритиб бўлмайди. Бу

Фотосурат rwildart.com сайтидан олинди

борада мутахассислар турлича қараашларни илгари суришади. Масалан, Д.Катков шакл ва мазмунни материализм ва идеализмга қиёслайди. Унинг фикрича, ҳар қандай фотосуратчи ўзининг ҳар бир суратини олиш жараёнида худди Яратувчи сингари материя ва руҳни бирлаштиради, яъни мазмунни шаклга солади. Шакл ва мазмун бир-биридан айро ҳолатда мавжуд бўлгани боис фотосуратчининг вазифаси шундай шаклни топишдан иборат бўлиши керакки, токи томошабин уни муаллиф назарда тутган мазмун билан тўлдиришни истасин.

Бундай нуқтаи назар қатъийлашиб ултурган. Сўнгги ярим аср давомида фотография бўйича яратилган дарсликларда шакл ва мазмуннинг ажралмас алоқаси ва диалектик бирлиги таъкидлаб келинади. 1977 йилда фотография санъати бўйича чоп этилган китобда, жумладан муаллиф мазмун ва тасвирий шакл диалектик бирлиқда бўлишини, аммо мазмун ҳар доим етакчи эканини, тасвирий шакл эса уни очиб бериш, намоён этиш учун хизмат қилишини таъкидлайди. Орадан 35 йил ўтиб, 2010 йилда нашр этилган фотография тўғрисидаги дарсликда эса, шакл ва ундаги мазмун “нафақат ажралмас боғлиқ, балки улар мутлақо яхлит, бир бутун ҳодисадир”.

Шунга қарамай, санъат ривожидаги замонавий фикрлар шакл ва мазмуннинг ўзаро боғлиқлиги ҳақидаги бундай қараашларнинг ўзгар-маслигини шубҳа остига олади. Замонавий фотосанъат классиги Майкл Кеннанинг тадқиқотлари шакл ва мазмуннинг бирлиги тўғрисидаги тезисларни инкор қилиб бўлмаслигини рад этади.

Санъат соҳасидаги минимализм (лаконизм) ўйналиши ўтган асрнинг ўрталарида пайдо бўлган эди. XX асрнинг 60-йилларида минимализм асосчиларидан бири Френк Стелла тасвирий санъатда кўхна қадриятларга ёпишиб олган кишиларнинг фикрларига қўшилмаслигини баён этиб шундай деган эди: “уларга ҳар қанча уқтирма, барибир матода бўёқдан бошқа яна нимадир борлигини таъкидлашади. Менинг тасвирий санъатим эса унда кўз билан кўриш мумкин бўлганидан ортиқ нарса йўқлигига асосланади”. Бундай ёндошув шаклнинг етакчилигини биринчи ўринга қўяди. Фотографияда мазмун шаклга халақит берувчи ортиқча нарса сифатида баҳоланади.

Бошқа томондан қараганда эса, концептуал санъатда шакл тушунчалиси мазмун билан солиштирганда деярли йўққа чиқарилади: концептцализм назариётчиларидан бирининг фикрига кўра, санъат асари қандай кўринишида бўлиши муҳим эмас. Натижада, у қандай шаклга кириши ҳам муҳим эмас, асосийси ҳаммаси гоядан бошланса бўлди.

Бир қараганда, ростдан ҳам юқорида кўриб чиқилган ғоялар бизга фотография мактабларида ўқитиладиган қоидаларга зид келади. Бош-

қа томондан эса, санъат тарихида вақти вақти билан бир категория-нинг бошқаси устидан етакчилик қилиши тенденцияси кузатилиши ҳақидаги фикрлар ёдга тушади. Масалан, романтик санъат мазмун-нинг шаклдан устунилигини, формализмнинг эстетик концепцияси эса шаклнинг ўзига яраша аҳамиятини тан олади. Шундай қилиб, санъат йўналишларидан бири бўлган фотографияга ҳам диалектик қарашлар begona эмас. Дарҳақиқат, тасвирлаш санъати “инкорни инкор” қонуни асосида ривожланади. Яъни, бир хил босқичлардан ўтилади, аммо улар ҳар хил англанади. Шу боис фотография санъати тўғрисида гап кетганда, бу ҳақиқатни еттинчи осмонда учеб юрадиган назариётчилар ҳам, фотографиянинг орқасидан нон топаётган амалиётчилар ҳам унутмасликлари керак.

Сайтдаги фотосуратда объектив ёндашув муҳим ўрин тутади. Чунки, бу суратлар содир бўлган бирор аниқ ҳодисани ўзида акс эттиради. Сайтда фотосурат матн мазмунини тўлдиради. У кўпроқ ахборот бериш учун қўлланилади. Фотосурат кўпроқ жонли ва эътиборни ўзига тортадиган бўлиши керак. Бу борада портрет фотолардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ бўлиб, у ўйғилишдаги маърузачининг характеристини очиб бериши керак. Фотосуратларни кўпроқ бериш ахборотнинг ўқишли бўлишини таъминлайди. Бундай суратларни қай тарзда олиш зарур? Ҳарбий фотожурналист Стаси Персал ўз тажрибасидан келиб чиқсан ҳолда, дала шароитида сайtlар учун фотосуратлар олиш хусусида қуидаги фикрларни билдиради:

“Фотосуратни олишда тушадиган ёруғлик энг мақбулидир. Бунда нур ва соя уйғуники мухим роль ўйнайди. Мен айнан соя бермайдиган ёруғликни танлайман. Ёндан тушадиган ёруғлик фотографга объектнинг шаклини, текстура ва кўринишини аниқ кўрсатади. Ёнидан ёруғлик тушадиган предметларнинг ўз сояси халақит беради. Аммо суратга ёрдам бериб, унинг хусусиятларини бўрттириб кўрсатиши ҳам мумкин. Агарда чироқ предметдан юқорироқда жойлашган бўлса “Ёруғлик камалаги” ҳосил бўлади ва предметнинг устида яна бир чизиқ ҳосил бўлишини ва шу орқали предметни ноодатий тарзда кўринишини таъминлайди”. Алабатта, юқори маҳорат билан, ёруғлик тўғри танланган равишда олинган суратлар ҳар қандай сайtnинг кўринишига кўрк бағишлибгина қолмай, мақолага ўқувчи диққатини ҳам жалб этади.

Мақоланинг асосий фактларини расмлар билан чиройли тарзда тўлдириш мумкин. Улар яхши ёзилган матн ўрнини босолмайди, аммо унинг мухим ўринларига урғу бериши ва ажратиб кўрсатиши мумкин. Масалан, 2000 йил август ойида Россиянинг «Курск» номли атом сув

Фотосурат *podlodka.info* сайтидан олинди

ости кемаси халокатга учраганда янгиликлар веб-сайтларидан бирى мазкур воқеага бағишиланган маҳсус руқн очиб, унга оддийгина иккита расмни жойлаштирган эди. Уларнинг бирида сув ости кемаси йўловчи самолёт ёнида, иккинчисида эса денгиз тубида ётган кема ва Эйфел минораси акс этган эди. Шу расмларга қараб, сайт фойдаланувчиси кеманинг катталигини ҳамда у Баренц денгизида қандай чуқурликда ётганини билиб олиши мумкин эди.

Фотосуратлар ва уларга тагсўзлар. Фотосуратлар, айниқса бош саҳифага жойлаштирилганлари ўқувчилар эътиборини тортадиган бўлиши керак. Худди газета ёки журнaldагидек суратда акс этган одам (одамлар) мақолага тескари томонга қараб қолмаслиги лозим. Суратнинг тагсўзи эса унга аниқлик киритиши ва қизиқиши орттиришга хизмат қилиши керак.

Канаданинг маҳаллий ташаббуслар жамғармаси (CFLI) <http://www.canadainternational.gc.ca> расмий веб-сайти

Сайтга фотосуратларни јрег форматда жойлаштириш керак. Бундай фотомаҳсулотлар статик (ҳаракатсиз) фотосуратлардан анча сифатли. Фотосуратнинг максимал ҳажми 640x480 пиксел бўлишини таъминлаш жоиз. Катта ҳажмли фотосуратларни қайта ишлаб жойлаштириш осон, чунки улар ўз сифатини сақлаб қолади.

Ўзбекистон “Маҳалла” хайрия жамоат фонди расмий веб-саҳифаси www.mahallafond.uz

The screenshot shows the homepage of the 'Mahalla' Charitable Foundation. The top navigation bar includes links for 'Kazish sifohasi va chetlanganlar uchun', 'Mobil sayts', 'Kirish', 'Pozitiv uchlik', and search functions. On the right, there are two phone numbers: 'Muammalat telefonasi 0(370) 232-17-58' and 'Oshuvchi telefon 0(371) 233-41-52'. The main content area features a large image of three people in professional attire. Below the image, there is a news section with several items, each with a thumbnail, title, and date. A sidebar on the right lists various services offered by the foundation, such as 'Fondning maqumat va vazifalar', 'Fondning yaratilish tarixi', 'Fond sohibi', 'Fondning taʼsishliy hachimasi', 'Boshqa davlat organatlari bilan chezare hamkorlik', 'Ettakallim', 'Xalqaro akademik', 'Valomyalar', 'Statistika va seha koi matematikalar', 'Hisobotlar va Muncular', 'Tenderlar va tarbiyalardar', 'Fond e-toshlar', and 'Faydalashming oʻzini va boshqarish organlari'. At the bottom, there are links for 'Tajik', 'Ozbekiston pargʻilishi', 'Russozbek oʻzbek tilasi', 'Sport', 'Muxosij', 'Oʻzbek', 'Mahallalarning tajisi', and 'Maʼlumot hujjati fonda'.

Фотосуратни сайтга жойлаштиришдан олдин график файлни сиқиши режиминитанлаш керак. Буни фотошоп менюси – “Save for Web...” орқали амалга ошириш осон. Сайтда катта ҳажмдаги фотосуртлар ўрнига уларнинг кичкина анонсини кўрсатган маъқул. Бу расмларнинг ҳажми кичкина бўлгани сабабли сайтга кирувчиларнинг трафигини ортиқча сарфламасдан, битта саҳифада катта фотосуратларнинг бир нечта (ўнтағача) анонсини жойлаштириш мумкин бўлади. Шу тариқа сайтга кирувчи кўриш учун ўзига қизиқарли фотосуратни танлаш имкониятга эга бўлади. Агарда ташкилот сайтига видео тасвир жойлаштирилиши лозим бўлса, файл формати: JPG, GIF, PNG. Файл ҳажми 95 кб, 640x480. Тасвир ҳажми 8196x8196. Қўйилаётганда видео-тасвир автоматик тарзда flv-форматга конвертация бўлади (видео-кодек h264, аудио-кодек faac).

Савол ва топшириқлар:

- Интернетда фотонинг ўрнига баҳо беринг.
- Интернет сайтларига фотосуратларни жойлаштириш талабларига нималар киради?

- =====
3. Сайт дизайнера қўйиладиган талаблар ва гиперматнга суратни жойлаштириш қоидаларини сўзлаб беринг.
  4. Фотожурналистнинг интернет манбалар билан ишлаш тамо-йиллари нималардан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. "In the trenches with combat photographer"/
2. Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012
3. Гассер Г.П., Моду А. Защита журналистов в опасных командировках. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналистов. – Международный Комитет Красного Креста. 1994. - С.7.
4. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналиста. - С.99.
5. Г.Почепцов. Теория и практика коммуникации. М.: Рефл-бук. 2001. - С. 108.
6. Халқаро гуманитар ҳуқуқ: Женева конвенциялари тўплами. Т.: Адолат. 2002. – Б.141.

4-§. 2. Ихтисослашган журналистика турларида фотосуратдан фойдаланиш

Фотография йўналиши журналистиканинг таркибий қисмларидан бири сифатида унинг ўзига хосликлари ва қонун-қоидаларига сўзсиз амал қиласди. Бир қарашда фотожурналистика ва журналистиканинг умумий жиҳатлари талайгина, фарқи эса "фото" деган қўшимчаданги на иборатдай кўринади. Лекин, фотоасарни ҳам ҳужжат, ҳам санъат деб аташ тўғрироқ бўлади, чунки у воқеа-ҳодисаларнинг бетакрорлигини ва атроф оламнинг гўзаллигини ўзида акс эттиришга қодир.

"Бу соҳада омон қолиш ва муваффақиятга эришиш учун фотожурналистдан шижаот, қобилият ва кузатувчанлик талаб қилинади, - дейди таниқли американлик тадқиқотчи Стейси Пирсал,- Мен шуларга яна сизнинг даромадингизни, раҳбарият билан яхши муносабатларингиз, шахсий режаларингиз ва мунтазам ўқиш-ўрганиш, изланишингизни ҳам қўшиб қўйган бўлардим. Фотожурналистиканинг қамрови кенг: спортдан тортиб то уруш мавзусигача турли жабжаларни қамраб олишга қодир. Шунинг учун ҳам ихтисослашув ғояси барча журналистларнинг касбий нуқтаи назарларини бир маслак атрофида бир-

лаштиради ва тайёрланаётган маҳсулотни тасвир ва мультимедиа кўмагида янайм такомиллаштиради”⁴³.

Спорт журналистикасида фототасвир

Спортни ёритишда суратнинг ўрнини бошқа ҳеч қандай восита боса олмайди. Чунки, унда экспрессия, динамизм, ҳиссиётлар, яъни ҳаракат тезлиги, жўшқинлик ва ҳисс-ҳаяжон мужассамлигини кузатиш мумкин. Айнан спорт мавзуидаги суратлар бизни кўпроқ ҳаяжонга солади, хайриҳоҳлик ҳиссини уйғотади. Бир қарашда спорт мусобақаларидан фотоловҳа, репортаж тайёрлашдан осони йўқдек туюлади. Фотоаппаратнинг тасвир изловчи қурилмасини ишга солиб, энг қизиқ лаҳзада тугмачасини босиб улгуришнинг ўзи кифоядек, гўё. Чиндан ҳам фотосуратнинг муваффақияти тўғри танланган лаҳзага кўп жиҳатдан боғлиқ. Матн билан уйғунликда унинг таъсири янада кучаяди, бу ҳолатни юзага келиши кўп жиҳатдан фоторепортёрнинг футбол майдонида ёки бокс рингида бўладими - ҳаракатланаётган спортчилар билан баробар ҳаяжонланиши, ғалаба иштиёқини биргалашиб баҳам кўриши, ғолиблик нашидасини сурба билиши ва шу ҳиссиётларни сурат ва матн кўмагида ўқувчига етказишга ошиқиши билан боғлиқ.

43 <https://stacypearsall.photoshelter.com>.

Спорт фоторепортажини олдиндан саҳналаштириб бўлмайди. Агар қўлга фотокамерани олиб, тўп суроётган болалар, велосипед учиг юрган қизалоқни тасвирга тушириб, кейин натижасига эътибор берилса, кўзланган мақсад тўла амалга ошмайди. Олинган суратда ҳаракат, ҳаёт етишмаётганига гувоҳи бўлиш мумкин. Баъзан бунинг акси – ҳаракат шунчалик кўпки, ким қаёққа қараб ҳаракатланаётганини фарқлаш қийин. Бор кучини ғалаба учун сарфлаётган қаҳрамон сакрашда ҳам, югуриш, тўсиқларни енгишда ҳам ҳар доим ҳаққоний ва жонли бўлиб кўринаверади.

Спорт фоторепортажини тайёрлашнинг ўзига хос жиҳатлари бор, агар оддий фоторепортаж тайёрлаётган муаллиф маконда бемалол, эркин ҳаракатланиш, штативчироқдан фойдаланиш имкониятига эга бўлса, спорт мусобақалари бораётган пайтда фотожурналистнинг ҳаракатланиш ҳудуди кескин қисқаради, 400 миллиметрли объектив билан спортчи ортидан югуришнинг ўзи бўлмайди. Кўнгилдагидек сурат олиш мақсадида майдон ёки кортга тушиш эса қатъян тақиқланган. Одатда спорт мусобақасини ёритадиган фотожурналистлар учун маҳсус ҳудудлар белгилаб қўйилади. Футбол мусобақаси пайтида дарвоза ортида ёки мураббийлар ўринидигига қарама-қарши томонда туриб тасвирга туширса бўлади. Енгил атлетика мусобақаларини стадионнинг маҳсус ўраб қўйилган ҳудудларида, спортнинг сувда ўйналадиган турларида сув ости ёки бассейн деворларига ўрнатилган маҳсус шиша иллюминаторлар орқали суратга олиш зарур.

Фотосурат sports.ru сайтидан олинди

Бунда спорт фотожурналисти талай ноқулайликларга дуч келади ва доим уларни енгіб ишлашига түғри келади.

Спорт фоторепортажида тасвир ҳажми алоҳида эътиборга эга бўлиб, айниқса йирик ва ўта йирик ҳажмдаги суратлар ўзига хосдир. Улар спортчининг энг масъулиятли лаҳзалардаги ҳам жисмоний, ҳам руҳий ҳаяжонини кўрсатиб беришга қодир.

Спорт мусобақаларини ёритишда рақамли фототехника имкониятлари самарали фойда беради. Бунда ҳаракатлар шунчалик шиддатлики, оддий фотоаппарат фокусини тўғирлаб, тугмачасини босишига улгурмаслик мумкин. Замонавий техниканинг эса бир лаҳзада бир эмас, бир нечта кадр олиш имконияти бўлиб, кейин улар орасидан энг муваффақиятли тасвирларни танлаб олиш мумкин. Бу эса спорт журналисти ишини анча енгиллаширади, мазкур мусобақа ҳақида кенгроқ маълумот беришга кўмаклашади.

Болаларни фотосуратга олиш

Бола психологиясига ранг-тасвир орқали таъсир ўтказиш унинг дунёқарашини кенгайтиради. Болаларгагина ихтисослашган маҳсус нашрлар, адабиёт намуналари пайдо бўлиши билан ўзбек болалар фотожурналистикасига пойдевор қўйилган. У йиллар давомида болалар дунёқараши ва тафаккурини шакллантирувчи, ижтимоий-сиёсий, маънавий, ахлоқий-тарбиявий масалалар таҳлилига қаратилган, ёшларни ижтимоий фаолликка етакловчи ижод тури даражасига кўтарилиб, алоҳида табиатга эга ҳолда ривож топмоқда. Қолаверса, болаларнинг келажакда матбуот ва китоб билан ўртоқлашишида бо-

Фотосурат [easily.com](#) сайтидан олинди

лалар нашрлари асос вазифасини бажаради. Ва, табиийки, унда фотоставирларнинг роли беқиёсдир.

Фотосуратларда болалар мавзусини ёритиш уларнинг хуқуқларини билиш, улар билан боғлиқ мавзуларда аниқ далилларга асосланиш билан бирга, уларнинг ёши, психологияси, ижтимоий аҳволига боғлиқ ҳолатларга албатта, эътибор бериш керак бўлади. Бу эса фотожурналистнинг касбий ахлоқ меъёрларига амал қилиши лозимлигини тақозо этади. Шу билан бирга, ҳозирги болаларнинг қизиқиш ва интилишларини ҳисобга олмасдан туриб уларнинг эътиборини тортиш қийин. Шунинг учун ҳам газета-журналлар интернетдан олинган фотосуратларни олиб, саҳифаларга нари-бери жойлаштиравермасдан, энг сара фотоасарлардан фойдаланиш, уларни ахборот хавфсизлиги ва миллий анъаналаримиз нуқтаи назаридан таъсир этиш даражасига алоҳида эътибор қаратиш талаб этилади.

Болалар эътиборини тортиш, уларни қизиқтирадиган мавзуларда ижод қилиш жуда қийин жараён. Муаллиф уларнинг нима хоҳлаётганини, нима қизиқтираётганини ҳис қилиши керак. Болалар учун материал тайёрлашга астойдил бел боғлаган фотомухбир неча ёш бўлишидан қатъий назар, қалбининг бир четида болаларча беғуборлик, қувноқликни сақлаб қолган бўлиши керак.

Яна шуниси ҳам борки, фотограф боланинг қалби, дунёси, ҳис

– түйғуларини нечоғлиқ англаши у суратга олган манзарапардан сезилиб туриши керак. Чунки, хали ўқиши билмасидан олдинө бола жамиятни суратлар орқали тасаввур қиласди. Демак, уларга жамият, дунё ҳақида рост ва аниқ маълумотлар бериши керак. Зоро, ота-она фарзанди учун сотиб олаётган нашрдан қўнгли тўлсагина, шуни боласига раво кўради.

Болалар нашрлари учун фототасвирлар тушириш ва танлашнинг бир қатор ўзига хос талаблари мавжуд бўлиб, улар воқеликнинг болалар нуқтаи назаридан ижтимоий тадқиқ этилиши, маърифий-тарбиявий мақсадга йўналтирилганлиги, ижодкорларнинг ҳам болалар, ҳам катталардан иборат бўлиши, композицион жиҳатдан содда, ихчам ва тушунарли бўлиши, ўз мақсади, предмети ва ва вазифасига эгалиги, берилаетган материалларда энг аввало болаларнинг ёши ҳисобга олиниши каби жиҳатларда акс этади. Умуман олганда, фотомухбир қайси соҳа ёки йўналишда ижод қилмасин, албатта у яратган асар эзгуликка хизмат қилиши кераклигини ҳеч қачон унугтиб қўймаслик муҳим.

Экологик мавзууни фотосурат орқали ёритиш

Газетага қизиқарли материал керак, чунки ўқувчи зерикарли мақола, узундан узоқ муҳоммаларни ёқтирумайди. Бундай пайтда вазиятни фақат фотосурат юмшата олади. Фотосуратгина унга “жон” киритади. Табиатни муҳофаза қилиш мавзуига мурожаат қилиб кўрайлик. Фотомухбир экожиноятни суратга муҳрлади дейлик – майсазор ёки ўрмон

Фотосурат ekolog.uz сайтидан олинди

ёқасида ахлат уюми кимнингдир табиатга лоқайд муносабати, ўзи яшаб турган жойга меҳрсизлиги ва ялқовлигига гувоҳ бўлиб уюлиб ётибди. Ушбу тасвирни нашр қиласан газета таҳририяти ўқувчиларига мурожаат қилиб: “кўриб қўйинглар, фаросатсиз фуқаролар она табиатимизни не кўйга соляптилар”, - дея мурожаат қиласётгандай. Бунга ўхшаш экологик мавзудаги материалларни кўпчилик муҳокамасига тақдим этиш одамларни тарбиялади, табиатга тўғри муносабатда бўлишга ўргатади ва шу йўл билан дунёқарашларни шакллантиришга ҳисса қўшади. Агар сурат яхши чиққан бўлса, ўқувчи қаттиқ таъсирланади, табиат, атроф-муҳитга муносабати хусусида ўйланиб қолади. Лекин, айнан ана шунаقا резонанс ҳосил қилиш учун фотосурат шундай ишланган бўлиши керакки, инсон кўнглида бу каби бемаънилилка нисбатан исён, норозилик ҳиссини уйғота олиши керак. Айнан ана шундай ҳолларда журналистиканинг ташкилотчилик функцияси ёрқин намоён бўлади.

Экология мавзусини ёритишни олдига мақсад қилиб қўйган муаллиф фотожурналистиканинг барча жанр кўринишларидан самарали фойдаланиши мумкин. Бу хабар бўладими ёки фотопортаж, портрет бўладими ёки пейзаж – муҳими юксак маҳорат билан бажарилган бўлса бас.

Табиат, экология ҳақидаги фотоматериаллар кўпинча репортаж жанрида тайёрланганига гувоҳ бўламиз. Бу саёҳатни, ҳаяжонли таассуротларни ёқтирадиганларнинг севимли жанри бўлиб, касбига

Фотосурат ekobarqaror.uz сайтидан олинди

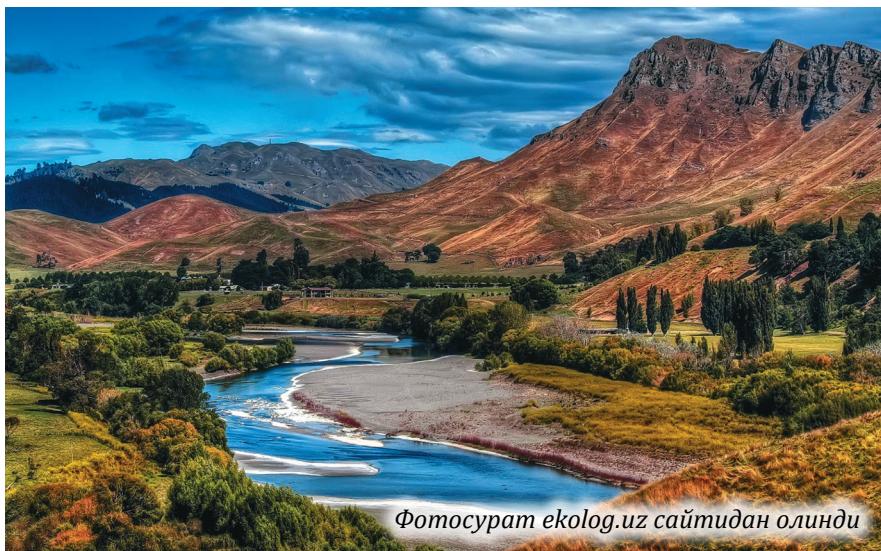
садоқатли фотомухбир сафарга отланишдан олдин олдига аниқ мақсад қўйиб, ёритиши керак бўлган мавзуни, сафар йўналишини аниқ белгилаб олади, йўлдош, сафар анжомларини ҳам эсдан чиқармайди.

Экология, она табиат ҳақидаги энг яхши фотопортажлар муаллифи деб Россиянинг “Комсомольская правда” газетасида “Табиатга дарча” рукнини олиб борувчи фотожурналист В. Песков эътироф этилган, унинг самимиятга йўғрилган, кашфиёт даражасидаги бетакрор асарлари уларни кўрганлар хотирасида узоқ сақланиб қолади.

Фотопейзаж ҳам табиат кўринишларини суратда муҳрлашнинг энг яхши усуллари дандир. Қолаверса, фотопейзаж деганда кўпчилик айнан табиат тасвирини кўз олдига келтиради. Бу тушунча хусусида луғатларда қўйидагича изоҳга дуч келамиз: “бирон жойнинг кўриниши”, “табиатни акс эттирувчи сурат, тасвир”.

Ҳаваскор ва профессионал суратчилар бу жанрда ижод қилишни яхши кўришади. Чунки, она табиатнинг мафтункор хуснидан завқланмайдиган одамнинг ўзи йўқ. Чинакам жонли табиат бағишилайдиган ҳузур-ҳаловатга яқин туйғуни ҳис қилиш, гўзал манзаралар, бетакрор чиройдан фотосурат томоша қилиб ҳам завқланиш мумкин, фақат битта шарти – ўша фотоасарни чинакам профессионал ижодкор яратган бўлиши керак.

Ҳар қандай фотоасар ўз муҳлисини топиши, унинг хотирасига муҳрланиши учун яна бир талабга жавоб бериши керак бўлади – яъни

Фотосурат ekolog.uz сайтидан олинди

унда акс эттирилган предметлар, фон, асосий ва қўмакчи тасвирлар яхлит уйғунлик – гармония ташкил этиши керак. Гармония сўзи эса юон тилида “harmonia” - алоқа, тартиб, саф, монанд маъноларини англатади. Бу сўзни ҳар ким ҳар хил тушунади – кимлар учундир бу ёз кечаларининг сокинлиги, табиат билан уйғулигини англатса, бошқа бирорларга атрофидагилар билан ўзаро муносабатларни билдиради.

Гармония табиат, буюмлар, одамлар, турли воқеа-ходисалар оламидаги уйғунликни англатади. Бошқача айтганда, у табиат ёки инсон қўли билан яратилган мукаммаликдан ҳосил бўладиган кўнгил хотиржамлигидир. Чинакам истеъдод соҳиби бўлган ижодкор ўз фотоасарларида бизга бу хотиржамликни тақдим этиш, руҳимизни бойитиш, дунёқарашимиизда тубдан бурилиш ясашга қодир.

Савол ва топшириқлар:

1. Ихтисослашган журналистика нима?
2. Ихтисослашган журналистиканинг қайси турларини биласиз?
3. Спорт фотожурналистикаси фотожурналистиканинг бошқа турларидан нимаси билан ажралиб туради?
4. Фотомухбир маҳоратини юзага чиқарадиган жанрларни санаб ўтинг.
5. Болалар фотожурналистикасининг ўзига хослиги нимада?
6. Экологик журналистикада сурат ва тасвирларнинг аҳамияти.
7. Моҳир фотограф бўлишнинг асосий шартлари нимадан иборат?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. пособие. Минск, 2000.
2. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
3. The Textbook of Digital Photography. Dennis P. Curtin. www. Short Courses. com

4-§. 3. Зиддиятли вазиятларда фотожурналист фаолияти

Уруш ёки қуролли тўқнашувларга йўл қўймаслик гуманизмнинг бошланиши ҳисобланади, аммо бундай саъй-ҳаракатлар бехуда кетиши оқибатида уруш ҳолатлари юз берган тақдирда ярадорларга, асирларга, қуролли тўқнашувларга дахли бўлмаган фуқароларга,

Фотосурат expert.ru сайтидан олинди

РИА
НОВОСТИ | РУССКИЙ
ДЕНЬ

жумладан қариялар, беморлар, аёллар, болалар ва умуман ҳимоясиз қолғанларга мәхр-муруват күрсатыш умуминсоний мажбурият сифатида күплаб халқаро хужжатларда ўз аксини топган.

Зиддиятли ҳолатларда фотожурналистиканинг вазифаси қандай? Яъни, уруш ва жанг майдонларида юз берәтган ҳолатлардан ахборот тарқатиш қай тариқа йўлга қўйилади? Фотожурналистларнинг ўрни ва аҳамияти нималардан иборат бўлади? Уларнинг ҳаётини хавф остида қолдирмаслик чоралари қай тариқа кўрилади?

Жаҳон афкор жамоатчилиги томонидан бу борада ҳам чора-тадбирлар ишлаб чиқиш, уларни амалиётга татбиқ этиш борасида кўплаб саъй-ҳаракатлар амалга оширилган. 1899 ва 1907 йилларда киритилган уруш қонунлари ва одатларига доир Гаага конвенциясининг 13-моддасида, шунингдек 1929 йил 27 июлда қабул қилинган Женева конвенциясининг ҳарбий асиirlар билан муносабатга доир моддасида “газета мухбирлари” ҳақида сўз боради. Унга кўра ҳарбий қўшинлар қаторида кўлга олинган газета мухбирлари (уларнинг ўз давлатларидаги ҳарбий маҳкамалар томонидан тақдим этилган маҳсус хужжатлари бўлган тақдирда) ҳарбий асиirlар мақомига эга бўлмоқликлари керак. Бироқ, кейинчалик белгилаб қўйилган ушбу мақомга аниқлик киритилди. 1949 йил 12 август куни қабул қилинган Женева конвенциясида (III конвенция) аскарлар қаторида кўлга олинган фотожурналистларга “ҳарбий мухбирлар” мақоми берилди. Иккинчи жаҳон

урushi тажрибаларидан келиб чиқиб, унинг маҳсус ҳарбий маҳкама томонидан тақдим этиладиган ҳужжатни олиб юриш мажбурияти бекор қилинди (хужжат уруш майдонларида, оғир шароитларда йўқолиб қолиш ҳолатлари кўп учрагани сабабли).

Умуман фавқулодда ҳолатларда фотожурналистлар хавфсизлигини сақлаш масаласига қайта-қайта мурожаатлар қилинди. 1970 йили БМТнинг Бош Ассамблеясида Франция ташқи ишлар вазири М.Шуманн ташаббус кўрсатиб, мазкур масалага алоҳида жиддий тус берди. Шунинг таъсирида Бош Ассамблея Инсон ҳуқуқлари комиссиясига хавфли ҳудудларга хизмат сафарига борган фотожурналистлар хавфсизлигини таъминлашга доир маҳсус Конвенция тайёрлаш ва-зифасини топширди. 1971 йили Комиссия ўзи тайёрлаган Конвенция лойиҳасини Ассамблея ва аъзо-давлатларга тарқатди. Мулоҳазалар, таклифлар олинди, улар ишлаб чиқилди ва ниҳоят, бирмунча узоқ давом этган тегишли жараёнлардан сўнг, 1977 йилнинг 8 июнь куни бўлиб ўтган Дипломатик конференцияда 1-Протоколнинг 79-моддаси – “Журналистларни муҳофаза қилиш чоралари” номи остида қабул қилинди. Мазкур модданинг муҳтасар маъноси қўйидагича:

— “Қуролли конфликт давом этаётган ҳудудда хизмат сафаридан бўлган фуқаро сифатидаги фотожурналист фуқаро шахсларга ҳалқаро гуманитар ҳуқуқ томонидан бериладиган ҳуқуқлардан тўла-тўқис фойдаланади.

— Қуролли кучларда аккредитациядан ўтган ҳарбий мухбирларга III Конвенция 4-банд, 4-моддада кўзда тутилган маҳсус ҳолат мақоми қўлланилади.

Протоколга илова қилинган шахсни тасдиқловчи ҳужжат намунасига мос ҳужжати бўлган шахс ҳақиқатан ҳам фотожурналист ҳи-собланади”.

БМТ Конвенциясининг 5-модда, 2-хатбошида фотожурналист фуқароси ҳисобланган ҳукумат томонидан бериладиган мазкур ҳужжатнинг орқа томонида “Ушбу ҳужжат эгаси хизмат сафари чоғида профессионал этиканинг барча меъёрларига қатъиян риоя этиши ва ўзи борган бошқа давлатларнинг ички ишларига аралашмаслиги, ҳеч қандай сиёсий ва ҳарбий фаолиятларга ёхуд жанговор ҳаракатларга дахлдор бўлиб қолишдан ўзини эҳтиётлаши зарур деган эслатмалар бўймоги керак” деган сўзлар ёзилган.

Ушбу мулоҳазаларда ҳам кўринадики, фавқулодда ҳолатларда – фотожурналистнинг хавфсизлигини таъминлаш масаласи алоҳида муаммо, алоҳида тушунча сифатида шаклланган ва унга БМТга аъзо давлатлар томонидан қабул қилинган (демак, бажарилиши шарт бўлган) халқаро ҳужжат даражасига кўтарилган.

Шу ўринда уруш ҳолатларида ташқи дунё билан алоқа ўрнатиш масалаларига тўхталишга тўғри келади. Чунки, инсон ҳар қандай ҳолатда дунёда юз берайтган воқеа-ҳодисалардан хабардор бўлиш ҳуқуқига эга. Қолаверса, мисол учун, ҳарбий асиirlар ўзлари тўғрисидаги ахборот, маълумотни ўз вақтида зарур бўлган манзилга етказиш ҳуқуқига эгадирлар.

Бундай ишларнинг бари ахборот алмашинуви орқали амалга оширилади.

Мисол тариқасида “Ҳарбий асиirlар билан қилинадиган муомала тўғрисида” 1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенцияси бандларига мурожаат қиласилик. Конвенциянинг “Ҳарбий асиirlарнинг ташқи дунё билан алоқалари” деб номланган V қисми, яъни 69 – 77-моддалари мулоқот муаммоларига бағишиланган.

70-моддани ўқиимиз: “Ҳар бир ҳарбий асиir асиirlар олинган вақтидан эътиборан ёки энг кечи билан лагерга, ҳатто транзит лагерга бўлса ҳам, жойлаштирилганидан сўнг бир ҳафта ўтгач, шунингдек, касалланиши ёки бошқа лазаретга ёхуд лагерга кўчирилиши муносабати билан, бир томондан, бевосита ўз оиласига, иккинчи томондан, 123-моддада кўзда тутилган Ҳарбий асиirlар ишлари бўйича Марказий Агентликка почта карточкаси жўннатиш имконига эга бўлиши лозим; ... Ушбу карточкалар иложи борича тезкорлик билан жўннатилиши зарур

ва уларни узатиш жараёни ҳеч қандай йўл билан секинлаштирилиши мумкин эмас”.

71-модда. “Ҳарбий асиrlарга хат ва почта карточкаларини олиш ва жўнатиш учун рухсат этилади”.

Ушбу конвенциянинг VIII боби “Ташқи дунё билан алоқалар” деб аталади (105–116-моддалар).

Унда асир муайян жойга жойлаштирилгач, бир ҳафта ичида у ҳақда тегишли манзилга, оиласига хабар берилиши керак. Хабар бериш ҳеч қандай йўл билан кечикирилиши мумкин эмас. Узрли сабаб бўлган тақдирда асиrlар тутуб турувчи давлат асир мансуб бўлган давлатга маълумотнома тақдим этиши зарур.

Бевосита фотожурналистларга тааллуқли қуйидаги хужжатларни билиб қўйиш зарур:

Ҳалқаро қуролли можаролар қурбонларини ҳимоя қилишга тааллуқли. 1949 йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенцияларига доир қўшимча протокол (1 протокол). Мазкур протокол 1977 йил 8 июнда Женевадаги дипломатик конференцияда қабул қилинган.

Протоколнинг IV қисм З-боби “ЖУРНАЛИСТЛАР”, 79-модда эса “ЖУРНАЛИСТЛАР ҲИМОЯСИ БЎЙИЧА ЧОРАЛАР” деб аталган. Модда қуйидаги уч банддан иборат:

1. “Қуролли можаролар ҳудудида хатарли хизмат сафарида бўлган фотожурналистлар 50-модданинг 1-бандида кўзда тутилган мазмундаги фуқаро шахслар, деб ҳисобланади.

2. Шу жиҳатдан улар фуқаро шахс мақомига мос келмайдиган ҳеч қандай ҳаракат содир этмаслик ва қуролли кучлар қошида аккредитация қилинган ҳарбий мухбирларнинг Учинчи конвенциянинг 4-моддаси А.4-бандида кўзда тутилган мақомига ва тегишли ҳуқуқларига зиён етказмаслик шарти билан тегишли Конвенциялар ва мазкур Протоколга мувофиқ муайян ҳимоядан фойдаланади.

3. Улар мазкур протоколнинг II Иловасида кўрсатилган намунадагидек шахсий гувоҳномалар олишлари мумкин. Фотожурналист ўзи фуқароси ҳисобланган ёки ҳудудида доимий яшаб турган ёхуд ишлаб турган ахборот агентлиги жойлашган тегишли давлат ҳукумати томонидан бериладиган ушбу гувоҳнома ўз соҳиби фотожурналист мақомига эга эканини тасдиқлайди”.

(“Хатарли хизмат сафаридаги фотожурналистнинг гувоҳномаси” қуйида келтирилди.)

Ҳалқаро гуманитар ҳуқуқ ва фотожурналистларнинг фавқулодда ҳолатларда фаолият юритиши мавзусида сўз очилганда уруш ҳолатларида ташқи дунё билан алоқа ўрнатиш масалаларига тўхталишга

түғри келади. Маълумки, ҳар қандай инсон ҳар қандай шароитда ахборот олиш ва ахборот узатиш ҳуқуқига эга. Уруш ҳолатларида бу масала бирмунча оғирлашади ва чигаллашади. Қолаверса, ҳозирги замонда ахборот инсон хавфсизлигини асрорчи муҳим омиллардан ҳисобланади. Шу сабабдан ҳам нодавлат, давлат ва давлатлараро институтларнинг нормал фаолият юритишларида ахборот, умуман коммуникация масалалари ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Фотосурат *expert.ru* сайтидан олинди

Ахборотнинг инсон хавфсизлигидаги аҳамияти таъкидланар экан, “ахборот уруши” деган иборани ҳам унутмаслик жоиз. Зоро, ҳозирги замонда нафақат уруш ҳолатларида, ҳатто тинч даврларда ҳам ахборот уруши кузатилмоқда. Бошқача айтганда, ахборот қуролдан-да хавфли воситага айланиб кетди десак муболаға бўлмайди.

Жаҳондаги барча ҳалқаро ташкилотларда ахборот марказлари, жамоатчилик билан ишлаш бюролари фаолият юритади. Демак, бундай ташкилотларга қарашли кучлар ер юзининг қайсиидир нуқтасида уруш олови ёқилса ўша ерга етиб борадилар. Түғри, бундай ёрдамларнинг замирида фақат инсонпарварлик ғоялари ётади деб қабул қилинмоғи керак. Қолаверса, ҳар қандай ҳалқаро ташкилот сиёсий, молиявий ва бошқа масалаларда ҳеч бир давлаттага ён босмаслиги шарт. Афсуски, амалда кўпгина ҳолларда кузатилганидек, деярли барча ҳалқаро ташкилотларга у ёки бу давлат кўпроқ молиявий кўмак беради, шундан келиб чиқиб ўша ташкилотнинг мақсад-вазифалари ҳам бир томонга оғиб кетиш хавфи йўқ эмас. Фотожурналист эса худди шундай ташки-

лотларга қарашли ахборот марказлари билан ишлашда албатта эҳтиёт бўлмоғи зарур. Бу билан ўзи олаётган ва тарқатаётган ахборотнинг тўғри ва ҳаққонийлигини таъминлаган бўлади.

Яна бир муҳим омилни асло унутиб бўлмайди. Бу – оммавий ахборот воситаларининг жамоатчилик фикрига, унинг шаклланишига кўрсатадиган таъсири. Шундай экан, ОАВ орқали тарқатилаётган ахборот юз берган конфликтнинг ижобий ёҳуд салбий томонга ўзгаришига ҳам таъсир кўрсатиш эҳтимолини эътибордан четда қолдириш мумкин эмас. Худди шунинг учун ҳам зиддиятли ҳолатларда қўлланиши учун турли мавқедаги халқаро сиёсий институтлар томонидан халқаро нормалар ишлаб чиқилган, фотожурналист этикаси меъёрлари яратилган, ОАВнинг ўзини ўзи цензура қилиши йўлга қўйилган.

Бу ўринда ўзини ўзи цензура қилишни тўғри талқин этмоқ зарур. Фотожурналистнинг холислиги ва мустақиллиги биринчи навбатда унинг шахсий ва касбий одоби ва маданиятига боғлиқдир. Биз тинч даврда фаолият юритаётган фотожурналистнинг касб одобига доир муаммолар ҳақида кўп гапирамиз, бироқ конфликтли ҳолатларда фотожурналистнинг бурчи, эркинлиги ва масъулияти масаласи бир неча ўн ва юз баравар ортиб кетади.

“Конфликтлар, урушлар ва ҳоказо тўқнашувлар чоғида, – деб ёзади америкалик мутахассис М.Бриде, – эркинлик ва масъулият бир-биридан ажратиб бўлмайдиган талабга айланади. Масъулиятсиз эркинлик ҳақиқатни бузишга ва бошқа сунистеъмолчиликларга олиб келади. Бироқ эркинлик бўлмаган тақдирда масъулият ўз аҳамиятини йўқтади”.

Конфликтли ҳолатлардаги воқеа-ҳодисаларни ёзишда ўзига хос нозик жиҳатлар мавжуд. Биринчи навбатда, фотожурналист юз берган ҳодисалар ҳақида бошқалардан кўра тезкор ва таъсирли ахборот ёзишга ҳаракат қиласи. Шундай руҳда ёзилган ва тарқатилган ахборотнинг таъсир кучи кўпроқ бўлади. Одатда шундай ҳолатларни шарҳлашга киришган сиёсатдонлар тезкорлик ва таъсирчанликка берилиган ҳолда совуққонликни унутиб қўйганларидек, фотожурналистларда ҳам биринчи бўлиб хабар бериш истак ва иштиёқи масъулият ва ҳақиқий ахволни ёритиш бурчининг унтилишига олиб келиши мумкин. Конфликтли ҳолатлардаги вазият, мураккабликлар ва айниқса, турли матбуот вакилларининг кўплиги фотожурналистлар орасида ҳам ўзига хос рақобат муҳитини келтириб чиқаради.

Конфликтли ҳолатлар фотожурналистикасининг яна бир ўзига хослиги бор. Гап шундаки, уруш кечачётган ҳудудларда турли сабабларга кўра ахборот олинмайдиган, яъни “ахборотсиз” фурсатлар юз беради.

Фотосурат expert.ru сайтидан олинди

Хўш, бундай ҳолатларда нима қилмоқ керак бўлади? Журналистларда, ахборотнинг йўқлиги ҳам ахборот, деган нақлнамо гап бор. Демак, фотожурналист “ахборотсиз” фурсатда жим ўтиргани маъқулми ёхуд текширилмаган ахборотни тарқатавериши маъқулми?

Кейинги усуслни қўллайдиганлар ҳам йўқ эмас, ваҳоланки, унчалик текширилмаган ахборотни тарқатиш ҳам кенг оммани чалғитишига хизмат қилиши ҳеч гап эмас. Уруш кетаётган ҳудудларда ҳеч қандай мухбир фотожурналист тўла-тўқис ўзи истаган даражада ҳаракатлана олмайди, исталган дақиқада зарур ахборотни қўлга киритолмайди. Бундан, демак, у кечаётган асл жараён ҳақида тасаввурга эга эмас деган хулоса келиб чиқади. Биринчи жаҳон уруши, айниқса Иккинчи жаҳон уруши тажрибалари шуни кўрсатганки, икки ёки ундан ортиқ давлатлар ўртасида уруш авж олган пайтларда тарғибот-ташвиқот ишларига шу қадар зўр бериладики, бунинг натижасида воқеалар аслида қандай бораяпти, қаерда қандай ҳолат юз бермоқда деган саволларга деярли ҳеч ким, ҳатто фотожурналистлар ҳам жавоб тополмай қоладилар. Мисол учун Гитлер армияси аҳоли оммасини ҳақиқий ҳолатдан чалғитиши мақсадида маҳсус миш-мишлар тарқатишга зўр берган. Варақалар тарқатган, дуч келган жойга плакат ва шиорлар осган.

1917 йилда Англия Бош вазири Ллойд Джордж айтган қўйидаги сўзи бежиз эмас эди: “Одамлар агар бўлаётган асл воқеаларни билсалар эди, уруш эртагаёқ тўхтаган бўлур эди. Бироқ, албаттта, улар ҳеч нарсани билмайдилар, билишлари ҳам мумкин эмас”.

Уруш майдонларида юрган фотожурналистлар жасоратини қўллаб-қувватлаш мумкин. Лекин, уруш кетаётган ҳудуддаги реал

ақвөлдан уларни түла хабардор деб бўлмайди. Брифинг ёки матбуот анжуманларида берилган ахборот вазият ҳақида атрофлича хulosа чиқаришга асос бўлолмайди. Вьетнамдаги уруш энг авжига чиқсан пайтларда 700 дан ортиқ фотожурналист воқеа жойидан хабар тарқатган. Форс қўлтиғидаги жангларни ёритиш мақсадида 1000 дан зиёд фотожурналист воқеа жойига етиб борган. Бироқ, “1000 фотожурналистнинг ҳар еттитасидан биттаси реал воқеа гувоҳига айланган, қолганлари эса уруш майдонларига йўлатилмаган”.

Айтиб ўтилган мулоҳазалар ва фактлар ҳам фавқулодда ҳолатларда фаолият юритишига отланган фотожурналист қандай қийинчиликларга рўбарў келишидан далолат беради. Қуролли тўқнашувлар ҳудудида ахборот олиш ва уни тарқатиш алоҳида муаммо бўлса, фотожурналистларнинг жисмоний хавфсизлигини таъминлаш яна бир жиддий муаммолардан саналади.

Журналистга жисмоний таъсири кўрсатиш ҳолати икки хил бўлади: бири –фотожурналистларнинг бевосита қуролли тўқнашувлар чоғида шикастланиши; иккинчиси – қўлга туширилган фотожурналистларга турли тазиқлар ўтказиш.

Ваҳоланки, соғлом қарашлар эгалари бундай ҳолатларда фотожурналистлар муҳофазасини таъминлаш устида қайғурганлар, шунга доир тегишли нормалар ишлаб чиқишига ҳаракатлар қилганлар. Чунончи, 1899 ва 1907 йилги Гаага конвенцияларида, шунингдек 1929 йил 27 июль куни қабул қилинган Женева конвенциясида “газета мухбирлари”га яратилиши зарур бўлган шарт-шароитлар тилга олинган. Мухбирлар, газета учун репортаж ёзувчилар қўлга олинган тақдирда улар билан ҳарбий асиirlар билан қилинадиган муомала тартиби ўрнатилиши зарурлиги уқдирилади. Яъни, журналист ҳарбий эмас, у майдонда юз берётган воқеаларга дахли йўқ фуқаро шахс, унинг бирдан-бир вазифаси – юз берган воқеа-ҳодисалар ҳақида жамоатчиликка хабар бериш, холос.

Бобнинг 1-бандида эслатилган 50-модданинг 1-банди мазмунини билиб қўйиш керак бўлади. Унда қўйидаги эслатмалар битилган:

50-модда – Фуқаро шахслар ва фуқаро аҳоли тушунчалари

1. Учинчи конвенциянинг 4-моддасида (A.1, A.2, A.3, ва A.6) ва мазкур Протоколнинг 43-моддасида кўрсатилган бирон-бир шахслар тоифасига мансуб бўлмаган ҳар қандай шахс фуқаро шахс ҳисобланади.

Энди масаланинг иккинчи, яъни бевосита фотожурналистлар фаолиятига дахлдор қирраси хусусида сўз юритилади. Гап шундаки, ҳар қандай қуролли тўқнашув, ҳатто зиддиятли ҳолатлар ҳудуди

фотожурналист фаолият юритиши учун фавқулодда вазият ҳисобла-
нади. Ахборотни вақтида ва мукаммал узатиш фотожурналистдан
воқеа жойида бўлишни, воқеа-ҳодисаларни ўз кўзи билан кўришини
тақозо этади. Ушбу мажбурият ва бурч фотожурналистни энг хатарли
жойларга боришга ундайди. Бироқ, фавқулодда ҳолатлар фотожур-
налистикасида кўплаб тавсиялар, эслатмалар ишлаб чиқилган, улар
халқаро фотожурналистика майдонларида амал қиласди. Мисол учун
Бирлашган Миллатлар Ташкилоти томонидан тайёрланган ҳамда
ташкилотнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси томонидан чоп этил-
ган қўлланма (2002 йил) батафсиллиги билан эътиборга лойик.

Қўлланманинг З-қисми “Текширувчи фотожурналистларни инди-
видуал ва умумий ҳимоя қилиш учун қўлланма” деб аталади. Унда
жўнашдан олдин бажариладиган ишлар(А), умумий хавфсизлик чора-
лари бўйича (Б), ва кузатув майдонидаги турли шароитларда ўзини
қандай тутиш бўйича маслаҳатлар берилган.

А. -

Тиббий кўрик.

Дантист кўргиги.

Қилинган вакциналарни аниқлаш

(Сил, сариқ, безгак сингари касалликларга қарши).

Қон гуруҳини аниқлаштириб қўйиш.

Биринчи ёрдам муолажаларини ўрганиш.

Ўзи билан олиб юриши шарт бўлган нарсалар.

Шахсий хавфсизлик бўйича қўлланмалар.

Ўзини тута билиш қоидалари.

Минали йўлдан юриш.

Қўлга олинсангиз.

Яралансангиз ва ҳоказо.

ХАТАРЛИ ХИЗМАТ САФАРИДАГИ ЖУРНАЛИСТНИНГ ГУВОҲНОМАСИ

Юза томон

Эслатма:

Ушбу гувоҳнома қуролли можаро ҳудудида хатарли хизмат сафар-
ларида юрган фотожурналистларга берилади. Ҳужжат эгалари 1949
йил 12 августда қабул қилинган Женева конвенциялари ва уларга
Қўшимча I Протоколга мувофиқ ўзларига нисбатан фуқаро шахс си-
фатида муюмала қилиниши ҳуқуқига эгадир. Мазкур гувоҳнома эгаси
ҳужжатни доим ёнида олиб юриши шарт. Қўлга олинган тақдирда, у
ўз шахсини аниқлашда кўмаклашилари учун бу ҳужжатни дарҳол

_____

қўлга олган маъмурларга тақдим этади. (Ушбу гувоҳномани берган мамлакат номи)

ХАТАРЛИ ХИЗМАТ
САФАРИДАГИ
ЖУРНАЛИСТНИНГ ГУВОҲНОМАСИ

Сирт томон

Берилди
(ваколатли маъмурият томонидан)
Гувоҳнома эгасининг сурати
Жой
Сана
(Расмий муҳр)
(Гувоҳнома эгасининг имзоси)
Фамилияси
Исми ва ота исми
Туғилган санаси ва жойи
Мухбир
Касби   Бўйи _____ Кўз _____
Вазни _____ Соч _____

Қон гуруҳи _____ Rh-фактор_____

Диний мансублиги_____
Бармоқ излари_____

(Сўл кўрсаткич бармоқ)

(Ўнг кўрсаткич бармоқ)

Алоҳида белгилари

Б. -

Ходимларнинг фаолиятида келиб чиқадиган масалаларни ҳал қилиш хизмати;

Жанг майдонида гуруҳ раҳбарини танлаш;
Гуруҳ раҳбарининг мажбуриятлари;

Хавфли мұхитда фаолият күрсатувчилар учун топшириқ йўлланмаси...

С.-

Текширувдан кейинги чоралар, йўл-йўриқлар.

Қўлланмада келтирилган тавсияларни яна давом эттириш мумкин. Уларнинг бари фавқулодда вазиятларда, яъни халқаро гуманитар ҳуқуқ қоидалари қўлланиши мумкин ва зарур бўлган ҳудудларда ва ҳолатларда фотожурналистнинг хавфсизлиги, уларнинг қийинчилик-сиз фаолият юритишини таъминлашга қаратилган.

Хулоса қилиб айтганда, уруш майдонларида, конфликтли, қуролли тўқнашувлар давом этаётган ҳудудларда фаолият юритаётган фотожурналистнинг касбий фаолияти ўзига хос талабларга риоя этилишини тақозо қиласди. Жўмладан, унинг зиммасига қўйидаги вазифалар юкланди:

- журналист инсон ҳуқуқларига, урушни олиб бориш, миллий озвиличкка муносабат масалаларига дахлдор бўлган миллий ва халқаро нормаларнинг бажарилишига кўмак бермоқликка бурчдор;
- журналист ўз материаллари билан уруш ҳолатида бўлган тарафлар ўртасида узилиб қолган мулоқотнинг ўрнатилишига, музокара мұхитини яратишга кўмак бермоғи зарур;
- журналист халқаро ҳамжамиятнинг эътиборини зўрайиб бораётган зиддиятли ҳолатларга тортмоғи керак;
- журналист халқаро тинчликни сақловчи саъй-ҳаракатларни қўллаб-қувватламоғи керак;
- журналист зиддиятли ҳолатни келтириб чиқарган баҳсли масалалар уларни бартараф этиш нуқтаи назаридан талқин этмоғи зарур;
- журналист кенг жамоатчиликка ахборот тарқатаётганини унутмаслиги, муносабатларни янада кескинлаштириши эҳтимоли бўлган ахборотни тарқатишдан сақланмоғи мұхим;
- журналист тарафларни ўз нуқтаи назарларини ифода этишларига бетараф инсон сифатида имкон яратмоғи керак⁴⁴.

Роберт Карл Манноффнинг “Конфликтларнинг олдини олиш ва уларни камайтиришда ОАВнинг роли” китобида баён этилган мазкур эслатмаларни мураккаб вазиятларда фаолият юритишига тўғри келган ҳар қандай фотожурналист ўзи учун дастуриламал қилиб олиши зарур, деб ўйлаймиз.

---

⁴⁴ Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012. -pp.45

Ёрқин ранглар таҳлили

Ёрқин ранглар сифатида: қизил, сариқ, олов ранг ва ҳаттоти оқ рангларни ҳам киритиш мүмкін. Бу ранглар томошабин эътиборини тортади. Одатда бу ранглардан эътиборни тортиш мақсадида фойдаланилади ва маълум бир ҳолатни очиб беришда ёрқин яъни қора фондаги манзарани ёрқин акс эттиришда юқоридаги ранглар қўл келади. Асосан ижодий фаолиятда қизил, сариқ, олов ранг каби тасвирлардан кенг фойдаланилади. Бу аскарларнинг ички ҳисиётларини, ёшлигини, тажрибасизлигини, жўшқин файратини тўлақонли очиб беради.

Қизил: Бу ранг асосан ғолиблиқ ва ютуқлар белгиси сифатида фойдаланилади. Шунингдек ушбу ранг кучли ғоя ва ҳисиётни уйғотувчи ранг ҳисоблануб, энергия, эҳтирос, қувват, қон ва урушнинг ёрқин тимсоли. Қизил ранг расмга диққатни қаратишга ёрдам берибина қолмай, расмдаги майдада деталларни очиб беради.

Олов ранг: Бу ранг тажовузкорлик ва куч-қувват рамзи. Олов ранг иссиқ ранг бўлиб, инсон кўз олдида илиқ таассуротларни ёритишга ёрдам беради.

Совуқ ранглар таснифи

Бу каби рангларга: Кўқ, сиёҳ ранг ва яшил рангларини киритишимиз мүмкін. Улар томошабин нигоҳида совуқликни ифодалаб, ўзидан узоқлаштиради. Совуқ ранглар одатда тинчлантирувчи ва юпанч берувчи восита сифатида фойдаланилади, аммо унинг асл моҳиятини ғамгинлик ташкил этади. Бу ранглардан фойдаланишдан мақсад, ўзи бўлган вазият ҳақида фикр уйғотишга ёрдам бериш. Масалан, расмда сержант ёлғиз ва унинг вазифаси қўл остидаги аскарларни назорат қилишдан иборат. Яшил ранг унинг кўзлаган мақсадига содиқ ва ишончли, ҳақиқий аскар эканлигини ёритиб берган.

Кўқ: Бу ранг куч, ишончлилик, билим ҳамда ҳукм сифатларини ўзида мужассам этган. Суратда кўқ рангдан кенг фойдаланиш, хоҳ орқа фонда хоҳ олди тарафда бўлсин кутилган натижани беради.

Яшил: Тўқ яшил ранг одатта ҳарбий ҳаракатларни ва пулни ифодалайди. Яшил ранг қизил рангнинг акси бўлиб сокинлик ҳамда бардош белгиси.

Ранглар ҳаракати

Ранг шундай хусусиятга эгаки, у тасвирни ҳаракатлантира олади. Ранг ёрқинлиги тиниқлашиб боргани сари, инсондаги жўшқинлик кайфияти ҳам ошиб боради. Қачонки расмлардаги ранглар уйғуналиги меърида бўлса, пайдо бўлган тасвир инсонни бирмунча тинчлантириш хусусиятига эга. Ранглар уйғуналигини пайдо қилмоқчи бўлсангиз, шуни эсда сақлангки тасвир ранги ва у воситасида юзага келувчи соя

ҳам бир-бирига мутаносиб бўлиши лозим. Ранглар жилоси тасвирдаги ҳам жисмоний ҳам руҳий мутаносибликни юзага келтиради.

Қора кунлар

Аскар фотожурналист Stacy Pearsallning "In the trenches with combat photographer" китобида зиддиятли вазиятларда фотожурналистнинг фотосуратлар олиш жараёни ҳикоя қилинган⁴⁵.

Тун ярмидан ошганда Ироқнинг Дяла вилоятида бўлаётган кичик уруш майдонига етиб бордим. Мен ҳеч қачон бундай вазиятни кўрмаган эдим. Бу маҳсус армия бўлинмаси ва менинг ilk маротаба ўзига хос обьектни аниқлаш операциямиз эди. Мен душманга қарши аскарларни суратини олишга тайёрланаётган эдим. Мен Бухризнинг вилоятларида душманлар жойлашган марказларни ўрганиб чиқдим. Ва менинг ўрганганларим натижасида улар душманнинг шаҳарга киритмоқчи бўлган қурол ва бомбалар ҳужумига қарши биринчи мудофаа режасини ишлаб чиқишиди. Содир бўлаётган воқеаларни суратларда акс эттириш тажрибамга боғлиқлигини сездим.

Мен бошдан оёқ қора либосга бурканган аскарлар жамоасини учратдим. Улар мени учратганларидан ҳурсанд кўринишар эди, аммо камерамни кўриб ҳайратга тушишмади. Танишиб олганимиздан сўнг, улар мени ўз жамоаларига илиқ ҳолда қабул қилишди ва олдиндан режалаштирилган операцияларида иштирок этишимга қаршилик билдиришмади. Ҳудудда жойлашган аскарлар бегуноҳ аёллар ва бо-

Фотосурат expert.ru сайтидан олинди

⁴⁵ Photojournalist's Field Guide, A: In the trenches with combat photographer Stacy Pearsall. By Stacy Pearsall. Published Mar 6, 2013 by Peachpit Press.

лаларнинг хавфсизлигини таъминлаш мақсадида душман ҳужумлариға қарши турли операцияларни режалаштиришарди. Аскарларнинг оддий халқни ҳимоя қилиш воситаси сифатида уй эгаларининг турли кераксиз ҳолга келган: стол, стул, гилам, кроват, диван, шкаф ва шунга ўхшаш буюмлар билан тўлган омборхоналарида яшашига мажбур эдилар. Ҳужум пайтида жон ҳолатда қочган оиласларнинг ўша дамдаги ҳолатини акс эттирувчи уйдаги бесаранжомлик кўпгина саволларга оидинлик киритар эди. Уй атрофида тўда-тўда бўлиб йиғилиб турган аскарларнинг ҳолатига нисбатан хароб ҳолга келган уйларнинг аҳволи мени ички ҳиссиётларимни жунбушга келтирас экан.

Коронғу тушган пайтда суратга олиш бир мунча мушқуллик келтириб чиқарар эди. Мен аскарлар қарта ўйини сифатида фойдаланган, очилиб ёпиладиган қутиларни ухлаш мақсадида йиғиб чиқдим ва кечқурунлари бироз совуқ бўлиши туфайли ёнимда олиб келган кийимларни кийиб олдим. Ўқ етказиш мақсадида кичкина қувурлардан самарали фойдаланишган, яъни улар орқали бир-бирларини ўқ билан таъминлашган. Айтиш жоизки бу ерда ўзимни бир неча соатга миначи сифатида тасаввур қилдим.

Келишимдан олдин снайпер билан ўлдирилган жамоадошлари ўрнида аскарлар қарта ўйнаб, сигарет чекиб ўтирган эди. Менинг ички ҳиссиётларим алдамас эди, мен бу ҳоллардан ҳайратланар эдим. Бунинг моҳияти шундаки, улар бу ишларни ҳудди дўзах каби аянчли

Фотосурат *expert.ru* сайтидан олинди

вазиятдан қутулиш мақсадида ўйлаб топишган эди. Мен бу ҳолатларни биргина сурат орқали акс эттиришга ҳаракат қилдим.

Ниҳоят қуёш кўтарилимоқда! Қувур атрофидаги қум тўлдирилган қоплар қуёш нурида енгиллаша бошлади. Улар тўқнашувларда йўқотган дўстлари ҳақида гаплашишар эди ва ўз кечинмаларини бир-бирали билан бўлишар эди. Камерамни қўлимга олиб уларни кузата бошладим. Бир аскарнинг юзи дам қуёш нурлари каби ёришиб нур таратар дам денгиз тубидаги зулмат каби қоронгуликка чулғанар еди. Улар кулгили латифалар айтишда давом етар, маҳрум бўлган дўстларининг ёдини унитишга ҳаракат қилишар, шу усул билан ўзларини чалғитишга ҳаракат қилишар эди. Хонада бирдан сокинлик юзага келди. Улар хотиралардан таъсирланиб, бошларини қуий солганча ўтиришар эди ва мен бу ҳолатни суратда акс эттиришга уриндим.

Савол ва топшириқлар:

1. Фавқулодда вазиятлар тушунчасига изоҳ беринг.
2. Қуролли тўқнашув майдонларида жангчилар ва фуқаролар орасидаги фарқ нималардан иборат?
3. Фавқулодда ҳолатлар ва қуролли можаролар ҳудудларида фотожурналист фаолиятининг ўзига хосликлари нималардан иборат?
4. Зиддиятли ва фавқулодда вазиятларда фотожурналистикада ранглар аҳамиятини тушунтиринг.
5. Қуролли тўқнашув ҳудудларида фотожурналистнинг фаолият юритиши ва унинг хавфсизлиги қандай ташкил этилади?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Ross Collins. A Brief History of Photography and Photojournalism. North Dakota State University, Fargo. 2012
2. Гассер Г.П., Моду А. Защита журналистов в опасных командировках. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналистов. – Международный Комитет Красного Креста. 1994. - С.7.
3. Международное гуманитарное право и деятельность фотожурналиста. - С.99.
4. Г.Почепцов. Теория и практика коммуникации. М.: Рефл-бук. 2001. - С. 108.
5. Халқаро гуманитар ҳуқуқ: Женева конвенциялари тўплами. Т.: Адолат. 2002. – Б.141.

5-БОБ. МЕДИАХУҚУҚ, БОШҚАРУВ ВА ЭТИКА

5-§. 1. Бильд-муҳаррир: лавозим, касбий меъёрлар ва талаблар

Газета ёки журнал учун фотосурат танлаш муаммоси янгилик эмас. Уларнинг ҳар бир янги сонини қандай ва нима билан безаш жиддий муҳокама қилинади. Бу қайсиdir нашр учун иллюстрациялар тақчиллигидан келиб чиқадиган, баъзан фотоматериалнинг сифатига ҳам қарамасдан босиб юборилаверадиган бош оғриқ иш бўлса, бошқаси учун мунтазам ижодий изланиш, фикр алмашинув замирида ҳақиқатни юзага чиқарадиган ростмана баҳс- мунозаранинг ўзгинаси.

Одатда бу вазифани таҳририят кенгаши бажаради. Ҳамманинг фикрига қулоқ тутилиб, тақдим этилган ўнлаб материаллар орасидан нашр савиясига мос энг сара фототасвир ёки суратни танлаб олишга муваффақ бўлинарди. Охирги холосани ҳамиша энг тажрибали, обрўли муҳаррирларнинг айтиши одат тусига кирганди. Суратлар танлаб олиниб, макетлар тузилгач, навбат вёрсткага келади. Бу энди бутун таҳририят ходимлари учун бамисоли бир имтиҳон, чунки верстка газетанинг навбатдаги сонини тайёрлаш ва нашр этиш жараёни бўлиб, унинг ортида турган машаққат, талай сирлар ўқувчидан пинҳон қолади. Масалан, эрталаб бош муҳаррир тасдифидан ўтган янги сон режаси тушга бориб таниб бўлмас даражада ўзгариб кетиши мумкин. Зеро, режа – догма эмас, уни истаганча ўзгартирса бўлаверади. Чиндан ҳам бугунги кун учун долзарб масалалар эртага эскириб, ўқувчи назаридан қолиши ҳеч гап эмас.

Бильд-муҳаррир тушунчаси таҳририятларнинг жамоалари луғатига янги компьютер технологиялари билан бирга кириб келди. Бильд-муҳаррир атамаси газета учун юқори сифатли фототасвирларни саралаш ва тақдим этишга масъул мутахассисни англатади. Гарчи, штат рўйхатига бундай лавозим киритилмаган бўлса ҳам, бу жамоада бильд-муҳаррир умуман йўқ ёки керакмас деганини англатмайди. Кўп холларда бу вазифани навбатчи муҳаррир, версткачи, масъул котиб бажаради. Ҳудудий газеталарда эса бу вазифа техник редактор, электрон ҳарф териш оператори зиммасига юклатилади.

Шу ўринда бир нарсага аниқлик киритиб ўтиш жоиз: масъул котибининг вазифалари газета сонини безашдан анча кенгроқ, одатда у нашрни режалаштириш, бўлимларнинг бир маромда ишлаши ва газе-

танинг жадвалда белгиланган муддатда чиқишига жавобгар. У яна ёш фотомухбирлар билан ишлаши, вазифалар бўлиб бериши ҳам керак. Бошқача айтганда иши жуда кўп. Бунинг устига унинг маҳорати ҳар доим ҳам бугунги кун талабига жавоб берадиган.

Бильд-таҳрир бизга профессионал реклама нашрлари ва фотоа-гентликлар кенг қўлланиладиган Farbdan кириб келди. Бильд-муҳар-рир газета дизайнери ва масъул муҳаррир тушунчаларининг яна бир синоними сифатида қўлланила бошлади. Агар таҳририятда малакали, ижодкор дизайнер-безакчи фаолият юритаётган бўлса, улар чиқара-ётган газета бошқа нашрлардан умуман фарқ қиласиди.

Баъзан таҳририятга дизайнер штати ўзи керакми, йўқми деган савол ҳам кўндаланг бўлиб туради. Газетани бадийй безаш, ўзига хослик яратишда маҳорат, малака ва диднинг ўрни бекиёс. Айниқса, компьютер версткасида бу ихтисослик жуда керак, чунки кун мобай-нида аввалдан режалаштирилган газета безаклари бир неча марта ўзгартиришга учраши мумкин.

Бильд-муҳаррир – жарангдор ва ўзига хос сўз. Лекин у ифодалайдиган бу лавозимни қойилмақом қилиб уddeлайдиган савияси баланд, диди яхши мутахассисни қаердан топса бўлади?

Журналистика факультетларида қўп нарса: вёрстка, фотожурнали-стика асослари, фототехника ўргатилади. Назарий билимлар амалиёт ёрдамида мустаҳкамланади. Амалиёт эса тажриба тўплашнинг энг ишончли усули бўлиб, ундан журналист бутун фаолияти давомида фойдаланади. Шунингдек, ушбу ўйналишдаги мутахассисларни санъ-ат институти ва бадийй академияларда ҳам тайёрлаш мумкин.

Рақамли фототехниканинг пайдо бўлиши газета-журнал чиқа-ришни осонлаштириш билан бирга тайёрланаётган сонга яхши иллю-страция, сурат танлашда бир қанча муаммоларни ҳам юзага келтиро-моқда: авваллари фотомухбир фотоплёнка ва фотоматериални исроф қилмаслик учун ҳар бир кадрни композицион яхлит, мукаммал холга келтириб, кейин суратга олган бўлса, ҳозир буни деярли учратмайсиз. Рақамли техника ҳар қандай обьектни жуда кўп марта тасвирга туши-риш имкониятини беради. Бу эса фотоматериал сифатига таъсир кўр-сатмасдан қолмайди. Қарабисзки, сон сифат ва савияни тўсиб қўяди. Баъзи фоторепортёrlар масъул котибга илгариги каби 2-3 та тасвир эмас, 20-30 тагача расм тақдим этишга қодирлар. Улар орасидан энг мақбулини танлаб олиш учун қанча диққат ва вақт кетишини ҳисоб-лаб чиқиш қийинмас.

Ҳар қандай ижодкор фаолиятида бўлганидек, бильд-муҳаррир ҳам ўз устида ишлаши, дидини ўстириши керак. Ўқиб ўрганмайдиган,

кузатишга ҳафсаласиз одам ҳеч қачон маҳорат чўққисига етолмайди. Демакки, замон шиддати ундан ўзиб кетади ва мутахассис сифатида орқада қолади.

Фотосуратнинг яхши ё ёмонлигини қандай қилиб аниқласа бўлади?

Агар сиз фотокўргазмага борсангиз, ташкилотчиларга бемалол ишонаверинг: улар материал устида жиддий ишлаганлари аниқ. Лекин шундай бўлса ҳам улар берган баҳони ўзингизники билан қиёсланг. Вақти келиб бу иш билан профессионал даражада шуғулла-нишингизга ва тақдим этाएтган маҳсулотингизнинг сифатига жавоб беришингизга тўғри келади. Бадиий дидни ривожлантириш унча қийин иш эмас. Бунинг учун рассомчилик, ҳайкалтарошлиқ, мусиқа, адабиёт каби санъат турларига қизиқиш, уларни ўрганиш керак. Бу санъат турларининг барчасида композиция қонунияти амал қиласи. Шакл ва мазмун бирлиги сақланади. Яхши фотосурат ҳам ана шу эсте-тик қоидага амал қилиши керак. Профессионал фотосуратда ёдда қо-ладиган образ муҳрланган бўлиши шарт. Агар фотокўргазмага ташриф пайти кўрган суратларингиз орасидан ақалли биттаси хотирангизга ўрнашиб қолса, билингки, муаллиф чинакам образ яратиб, уни сизга етказиб беришга муваффақ бўлибди.

Бадиий ва ҳужжатли фотография орасида фарқ бўлса-да, уларни бизга тақдим этилаётган образ бирлаштириб туради.

Энг яхши фотосурат танланаётганда деталларга эътибор қаратиш жуда муҳим. Айнан ана шу деталлар ва ўзига хосликлар яхлит композицияни ҳосил қиласи. Мунаққид А. Картье-Брессон таъкидлагани-дек, яхши ва ўртамиёна асар орасидаги фарқ миллиметрлардангина иборатdir. Фотоасар қаҳрамонининг биргина нигоҳи ёки қимтилган лаблари сизга ҳар қандай таъриф ва тасвирдан кўра кўпроқ нарсани сўзлаб беришга қодир.

Суратчиликда муваффақият гарови бўлмаса ҳам томошабин эъти-борини тортишга қодир қоидалар бор. Масалан, муҳим деб ҳисоблаган объективнингизни ҳар доим марказга жойлаштиришга уриниш унчалик тўғримас. Масалан, уфқ чизиғи тасвирни иккига бўлиб турибди. Бун-дай манзара туширилган суратни томоша қилиш бирмунча ноқулай-лик туғдиради. Томошабин нигоҳи юқори ва қуйи қисмлар орасида довдираб қолади. Бундай ҳолларда ерми ёки кўк – қай бирини кўрса-тиш муҳимроқлигини белгилаб олиш керак бўлади.

Ҳаракат эфектини бериш учун объект қайси томонга қараб ҳара-катланаётган бўлса, ўша томондан бир оз кенглик қолдириш тавсия қилинади. Биз чапдан ўнгга қараб ўқиганимиз учун тасвирларни ҳам

шу тахлит томоша қилишга ўрганиб қолганмиз. Шунинг учун ҳам объектни ўнгдан чапга ўтказиб кўрсатишнинг самараси кўпроқ. Чапдан ўнга ўтказиш уни сусайтиради.

Умумий план суратга туширилаётганда объектни “кесиб” қўйиш яхши эмас. Агар у кадрга бутунлигича сифмай қолса, орқа планни олиб ташлаб, объектнинг олд томонида бир оз жой қолдирилса, тасвири тақдим этилаётган объект аниқ эътиборни тортади.

Суратга олиш жараёнига жиддий ҳозирлик кўриш кейин ушбу фотоматериал устида ишлашни осонлаштиради. Қайси объектларни ажратиб кўрсатиш зарур, қай бирларини хиравоқ қолдирса бўлади, кадрни нима безайди, хиссий яхлитлик бағишлиайди, нима асосий ғоядан чалғитади, суратни бузади – шуларни аниқлаб олиш зарур.

Суратга олиш жойини тўғри танлаш ҳам муҳим – нимани қандай ракурсда тасвирга туширмоқчисиз, бир нечта суратга олиш нуқталарини белгилаб олинг, айнан нимани суратга муҳрламоқчилигингизни яхшилаб ўйлаб олинг, қандай унсур ёки предметлар ортиқча бўлиб кўриняпти, қайсилари кадрда бўлишини зарур деб ҳисоблайсиз?

Орқа ёки ўрта пландаги предметлар олд пландагиларидан ёрқинроқ бўлмаслиги керак, яъни фон асосий кадрдан эътиборни тортмаслиги керак. Контраст, яъни бир-бирининг зидди бўлгандан қўра нейтрал, хиравоқ бўлгани яхши. Ёрқин ранг тўқ рангда, тўқ ранг ёрқин рангда яхши кўринади. Масалан яшил майка кийган футболист май-сазор фонида яхши кўринмайди. Қизил футболка яшил фонда жуда чиройли кўринади.

Тасвирдаги объект тезлигини турли ракурслар, ёритиш усуллари, суратга тушириш нуқталари, “чаплашган” фон орқали бериш мумкин.

Фотосуратда деталь муҳим роль ўйнайди. Бунда ижодкор у ёки бу буюмдан ҳам қўра кичиккина бир деталга эътибор қаратишимиизни истагани учун ҳам шу йўлни тутади. Баъзан шундай бўладики, та-жрибасиз фотомухбир ўз қаҳрамонининг ҳолатини етказиб беришга, унинг нигоҳини муҳрлашга, характеристини кўрсатишга қизиқиб кетиб, унинг атрофидаги нарсаларни назардан қочиради. Натижада бошидан япроқлар ўсисб чиққан одам портрети ҳосил бўлади.

Бильд-муҳаррирнинг вазифаси энг яхши суратни танлаб ола билишдан ташқари суратчи, фотомухбир, фотожурналистга у ёки бу материални нима учун танлаб олганини тушунтириб бериши керак. Бу ҳар доим ҳам муаллиф фикрига мос келавермайди. Мутахассис мазкур тасвир қандай муҳим вазифани адо этаяпти, фотосурат орқали муаллиф нима демоқчи, асосий ғоя ажralиб турибдими, унугилмас образ яратишга муваффақ бўлиндими, сурат кайфият ва туйғуларни

етказиб бера оляптими – шулар ҳақидаги ўз кузатув ва хulosаларини ўртоқлашиши керак. Фотография жанрлари кўп бўлмаса-да, улардан ўз ўрнида фойдалана билиш бильд-редакторнинг маҳоратини намо-йиш этиш баробарида газетанинг савиясини кўтаради. Ўқувчи портрет, натюрморт, пейзаж ва фотомонтаж каби жанрларнинг бетакрор таъсиридан баҳраманд бўлади.

Хуоса қилиб шуни айтиш мумкинки, энг яхши фотосуратни тан-лай билиш учун:

- кўриш хусусиятини машқ қилдириш, хотирани кучайтиришга ҳаракат қилиш;
- фотокўргазма, бадиий салонлар, музейларга бориш, ҳам-каслар, фотомухбир, фотожурналистлар билан тез-тез суҳбатлашиб туриш;
- маҳсус фотожурналларни мунтазам кузатиб бориш;
- ўзи ҳам суратга туширишга ҳаракат қилиш;
- бирорларнинг хатосидан хуоса чиқариш;
- хато қилишдан қўрқмаслик;
- деталларни назардан қочирмаслик. Композиция маркази, кадр формати, ранг ва ёруғликка эътиборли бўлиш;
- ҳар бир суратдан янгилик ахтариш керак бўлади.

Газета дизайнни билан шуғулланадиган мутахассисиз таҳририятнинг иши битмайди. Ўқувчиларига дунё янгиликларидан ташқари бир олам фикр, соғлом ғоя етказишига астойдил бел боғлаган ижодий ва техник жамоанинг ишини юзага чиқарадиган, омма эътиборини қозониб берадиган бильд-редакторнинг маҳорати ва машаққатли меҳнатидир.

Савол ва топшириқлар:

1. Бильд-муҳаррир деб кимларни аташади?
2. Навбатчи муҳаррир, версткачи, масъул котибдан бильд-муҳар-рир нимаси билан фарқ қиласди?
3. Фотографияда детальнинг қандай ўрни бор?
4. Фотомухбир, фотожурналистлар ижод жараёнида қандай шартларга амал қилишлари керак?
5. Фотомухбир, фотожурналистлар билан бильд-редактор ораси-даги муносабатлар ҳақида нима дея оласиз?

Тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. In the trenches with combat photographer. USA. 2013
2. Dennis P. Curtin The textbook of digital Photography. USA. 2011

3. Photojournalism: Principles and Practices. Dubuque, Iowa: W. C. Brown Co., 1976. ISBN 0-697-04303-7
4. Harold Evans. They Made America: From the Steam Engine to the Search Engine: Two Centuries of Innovators Hardcover. 2004.
5. Stephens, Mitchell, "Top Ten Works of Journalism of the Decade. 2000-2009" (<http://journalism.nyu.edu/decade/>) New York University Arthur I. Carter Journalism Institute. <http://journalism.nyu.edu/decade/>. Retrieved 18 March 2013
6. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. Пособие. Минск, 2000.
7. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
8. Евгений Додолев «Степень свободы слова» // «Однако» : журнал. — Москва, 2009. — № 11. — С. 62-65.
9. Роль журналистской этики в становлении гражданского общества. <http://articlekz.com/article/5941>

5-§. 2. Фотожурналист фаолиятига қўйиладиган касбий талаблар

Касб этикаси жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариiga нисбатан татбиқ қиласдиган касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши, шунингдек, касб этикаси ёшлар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маънавий-маърифий тус берадиган хулқатвор кодекси ҳам бўлиб, касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот, умумий ахлоқ қоида ва нормаларни турли касб хусусиятларини ҳисобга олиб, инсон онги ва қалбига татбиқ этиш ҳамдир. Касб этикаси касбларга хос ахлоқ ҳақидаги таълимот бўлиб, умумий ахлоқий тамойил ва нормаларни, турли касбларнинг хусусиятларини ҳисобга олиб, татбиқ этишидан иборатдир. Касб этикаси-жамият томонидан қабул қилинган ахлоқ қоидаларини кишиларнинг ихтисосликлариiga нисбатан татбиқ қиласдиган, касбий бурч, шаън, ор-номус, қадр-қиммат каби хатти-ҳаракатларнинг мажмуи, умумий ахлоқнинг кишилар касб-коридаги ўзига хос кўриниши. Касб этикаси атамаси кишилар ўртасидаги касбий фаолият билан боғлиқ муносабатларга маърифий тус берадиган хулқатвор кодексидир, дейиш ҳам мумкин. Касб этикаси умумий этиканинг бир қисми бўлиб, ҳар қандай алоҳида, маҳсус, конкрет нарса сингари умумий нарсадан фақат ўзига хос шакл ўзгари-

ши билангина эмас, балки умумий нарсани ўз ичига ололмайдиган ўзигагина хос жиҳати билан бойроқдир. Умумун, касб этикаси барча учун бирдек тааллуқли бўлмаган, балки муайян касб эгаларигагина тегишли ижтимоий хулқ-автор қоидалари, меъёрлариdir. Журналистикада касб этикаси аввало журналистнинг воқеани ёритишда унга қайси нуқтаи назар билан ёндашиши ва оммага уни тақдим этишда холислик критерияларини ажратиб олиши билан белгиланади.

Бугунги кунда журналистикада конвергенция шароитида журналистлар олдиға касбий ахлоқ меъёрларига риоя этишдек масъулият юкландади. Бир кўринишда арзимасдек туюлган бу масала, фан-техника ривожида холис ахборот тарқатиш, қалбаки суратларнинг пайдо бўлиши, шахсий даҳлсизликка риоя этилмаган ҳолда инсон нафсониятига тегиш, унинг рухсатисиз фотосуратини ОАВда чоп этиш, зиддиятли вазиятлар қурбони ва гувоҳлари суратларини берухсат омма эътиборига ҳавола этиш ҳолатлари кўпайиб бормоқда. Чунки журналист ва фотожурналист гўёки ҳаваскор сифатида тезкор воқеаларни қийин вазиятларда ҳам телефон ҳаттоқи камералар орқали суратга олиб, ўз аудиториясига тақдим этишмоқда. Фотожурналист Микаэл Конъенинг фикрига кўра, ахлоқ меъёрларига риоя этилиши фотожурналистнинг таҳририятда ишлаш ёки ишламаслиги билан боғлиқ. Чунки “аксарият газеталар, агентликлар, журналлар ўзларининг ишчи ходимлари ва фотожурналистлари билан шартнома тузиб, унга қатъий риоя этишни талаб этишади. Кутилмаган манипуляциядан улар биргина расм орқали манфаатдор. Янгилик агентликлари эса қаҳрамонларнинг суратларини уларнинг рухсати билан олишар экан, бу расмлар кейинчалик улар учун далил вазифасини ўтайди. Янгилик гуруҳлари асосан маблағ йиғиш билан шуғулланади шунинг учун улар маҳсус фотожурналист ёнлашмайди. Фотожурналист ёнлаш билан боғлиқ муаммо шундаки бу кўпгина маблағ талаб қиласди”.

Расмларни турли мақсадларни кўзлаб ўзгартириш, яъни фотошоп қилиш этика меъёрларига зид ҳисобланади. Суратларнинг асл кўринишини ўзгартириб оммага тақдим қилиш очиқ ойдин халқни алдашдир. Бугунги кунда турли давлатларнинг ахлоқ кодексларида фотосуратни қайта ишлашнинг ўзига хос меъёрлари қабул қилинган. Буларда: томошибинни жалб қилиш, чалғитиш, мувофиқлаштириш ҳосил қилиш аҳамиятли. Фойдаланилган ранглар минимал даражада бўлиши лозим.

Журналистиканинг бошқа йўналишларида ҳам ахлоқ нормаларига риоя этиш муҳимдир. Асрлар давомида шаклланиб келган ушбу қоидалар аввало журналистлар томонидан ўз аудиторияси манфаатларига зид бўлмаган ҳолда фаолият олиб боришни тақозо этади.

Бугунги кунда жаҳоннинг турли мамлакатлар учун бирдек амал қилаётган ва қатор давлатлар ана шу қоидалардан келиб чиқсан ҳолда ўз журналистларининг касб этикасини ишлаб чиқсан ҳалқаро тамойиллар 1954 йили Журналистлар ҳалқаро федерацияси томонидан “Журналистлар фаолиятининг тамойиллари ҳалқаро декларацияси” да қабул қилинганди.

1978 йили эса 400 минг нафар журналист ЮНЕСКО байроғи остида бирлашадилар ва Декларация тамойилларини кўриб чиқишиади. Мазкур ҳалқаро тамойиллар 1978 йилдан 1983 йилга қадар дунёning турли мамлакатлари ташкилотларининг маслаҳат учрашувларида тасдиқланди. Журналистларнинг ҳалқаро ташкилоти (JOI-МОЖ), Журналистларнинг ҳалқаро федерацияси (IFJ-МФЖ), Матбуотнинг ҳалқаро католик уюшмаси (UCIP), Лотин Америка журналистлар федерацияси (FELAP), Лотин Америка матбуот ходимлари федерацияси (FELATRAP), Араб мамлакатлари журналистлари федерацияси (FAJ), Африка журналистлари уюшмаси (UAJ) ўз навбатида кодексларини қабул қилиб, ҳудуд ва жамият хусусиятларидан келиб чиқсан ҳолда ахлоқ меъёрларига ўзгартиришлар киритишиди. 1983 йилнинг 20 ноябрь куни Парижда бўлиб ўтган Ҳалқаро журналистлар федерацияси томонидан “Журналист касбий ахлоқининг ҳалқаро тамойиллари” ЮНЕСКО ташаббуси билан қайта таҳрирдан ўтказилиб, қабул қилинди ва у барча журналистларнинг ахлоқ кодекслари асосини ташкил этди. Мазкур тамойиллар қўйидагилардан иборат:

Тамойил № 1. Фуқароларнинг холис ахборотга бўлган ҳуқуқи

Тамойил № 2. Воқеаларни холис ёритиш — журналист бурчидир

Тамойил № 3. Журналистнинг ижтимоий масъулияти

Тамойил № 4. Журналистнинг касбий адолатлилиги

Тамойил № 5. Жамиятнинг ахборотга эгалиги ва ОАВда қатнашиш

Тамойил № 6. Хусусий ҳаёт ва шахсга бўлган ҳурмат

Тамойил № 7. Жамият манфаатларини ҳурмат қилиш

Тамойил № 8. Умумий қадриятлар ва маданиятлар хилма хиллиги-ни ҳурмат қилиш

Тамойил № 9. Инсониятга хавф солаётган уруш ва бошқа хавфларга қарши қураш

Тамойил № 10. Янги ҳалқаро ахборот ва коммуникацион тартибнинг ривожланиши.

Бунда журналист замонавий дунёда янги ҳалқаро муносабатларга интилиш ва янги ахборот тартибини ўрнатиш шароитида фаолият юритади. Ахборот соҳасида ҳалқаро муносабатларнинг демократлашувига ҳисса қўшиш журналистнинг бурчидир.

Бугунги кунда ОАВ ўз-ўзларини назорат қилиш учун ўз таҳририятлари ахлоқ кодексларига қуидаги бандларни киритишмоқда. Бу:

Аниқлик;

Жавоб бериш имконияти.

Шахсий дахлсизлик.

Таъқиб қилмаслик.

Болаларнинг жинсий зўравонлиги ёки шунга ўхшаш жиноий ишларни ёритишда уларга жисмоний ва руҳий зиён етказмаслик.

Касалхоналар, адаптация марказларида даволанаётган шахсларни ёритишда уларга зиён етказмаслик.

Жиноий ишларни ёритишда “айбсизлик презумцияси”га амал қилиш.

Яширин йўллар билан ахборот олишдан қочиш.

Жинсий зўравонлик қурбонларининг уларнинг розилигисиз исм-шарифларини бермаслик.

Камситилишга йўл қўймаслик.

Бизнесни ёритишда унинг сирларини эгасининг розилигисиз ошкор этмаслик.

Ахборот манбасини муҳофаза қилиш;

Жиноятчиларга ахборотучун ҳақтўламаслик ваҳоказо. [25.01.2017]

Шу билан биргаликда қатор мамлакатларда бевосита давлат томонидан ОАВ ходимлари фаолиятини назорат қилувчи органлар ҳам мавжуддир. Масалан, Буюк Британияда Матбуотга шикоятлар кенгаши ҳар йили 3000 га яқин фойдаланувчилардан оммавий ахборот воситаларида берилаётган материаллардан норозигарчилик характеристига эга бўлган шикоятларни қабул қиласди. Германияда матбуот кенгаши ҳам худди шу вазифани бажаради ва шикоятларнинг учдан икки қисми дастлабки босқичлардаёқ ҳал қилинади.

Ахборот маданиятининг ижтимоий-сиёсий, миллий, маънавий-маърифий, ҳуқуқий, фалсафий, эътиқодий, иқтисодий, умуминсоний аспектлари ҳақида биринчи навбатда, ахборот маданиятини шакллантирувчи бош субъект – журналист қайғуриши керак.

Мамлакатимизда Республика журналистлари касбий ахлоқ кодексини қабул қилиш учун бир неча маротаба уренишлар бўлди. Аксарият таклиф этилаётган касб ахлоқи кодеслари ўзида миллий қадриятларимиз ва менталитетимиз тамойилларини акс эттирганлиги учун қабул қилинмади. 2013 йилдан бошлаб ЮНЕСКОнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, Журналистлар ижодий уюшмаси, Журналистларни қайта тайёрлаш маркази ҳамкорлигига “Ўзбекистон журналистларининг касб этикаси кодекси”ни ишлаб чиқиш ва қабул қилиш учун

ҳаракат бошланди. Айни пайтда Кодекс лойиҳаси ишлаб чиқилган. Тавсия этилаётган Кодексни тайёрлашда халқаро тажрибалардан, хусусан, касб кодекслари ва шу сингари ҳужжатлардан, шунингдек Ўзбекистон мустақил босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликларини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш жамоат фонди томонидан ишлаб чиқилган “Босма оммавий ахборот воситалари ва ахборот агентликлари журналистларининг ахлоқ-одоб кодекси”дан ҳамда кўп йиллик шахсий тажрибадан фойдаланилди.

Кодексдан амалиётда фойдаланиши осонлаштириш йўллари кўзланди. Шу мақсадда журналистлик фаолияти билан боғлиқ барча жараёнлар асосан қуидаги уч босқичда қамраб олишга ҳаракат қилинди:

- материални ёзиш олдидан кўриладиган тайёргарлик босқичи;
- материални эълон қилиш босқичи;
- мақола эълон қилинганидан кейинги босқичда кечадиган муносабатлар.

“Қўшимча шартлар” қисмида эса турфа вазиятлар, жараёнлар, шунингдек журналист шахсининг фазилатларига айланиши мумкин бўлган хусусиятлар билан, касбий-инсоний қиёфасига путур етказиши мумкин бўлган айрим иллатларга эътибор қаратилди. Айни пайтда мазкур Кодексни муҳокама этиш ва қабул қилиш учун ҳаракат қилинмоқда.

Ҳар қандай шароитда ҳам ахлоқий меъёрларга риоя қилиш лозим. Бунда яширин видео камера, диктофон ёрдамида ғаразли материаллар тайёрлаш, шахснинг ахборот бериш ёки бермаслик ҳуқуқига дахл қилиш, интернет материалларидан фойдаланганда муаллиф ёки сухбатдош манфаатларини инобатга олмаслик ва бошқа негатив ҳолатлар объектнинг нафсониятига тегиши билан бир вақтда журналистнинг, қолаверса, у фаолият кўрсатаётган ОАВ обўсига путур етказиши ҳам мумкин. Иқтисодий томондан олиб қарайдиган бўлсак, журналист тайёрлаган материал у фаолият кўрсатаётган нашр ёки бошқа ОАВнинг истеъмолчиларга тақдим этадиган маҳсулотидир. Бу маҳсулотнинг сифатли ва самарали бўлиши ОАВнинг ҳар томонлама мавқеи ошишига ва аксинча нуфузи тушишига олиб келади. Шу сабабдан ҳам ҳар бир журналист материал тайёрлашда ўз зиммасида юридик, иқтисодий ҳамда инсонийлик нуқтаи назаридан жавобгарликни ҳис қилиши керак.

Этика қоидалари бугунги кунда ахборот бозорида асосий муҳим роль ўйнайди. Журналист фаолияти ҳеч қачон расмий ахлоқ меъёrlари томонидан бошқарилмайди. Бунинг учун ОАВ соҳасида қабул

қилинган қонунлар мавжуд. Этика қоидаларига риоя этиш эса аввало журналистнинг маданияти, интеллектуал даражаси, вижданан иш тутиши билан узий боғлиқдир.

Бугунги кунда юртимизда ахборот соҳасини ислоҳ этиш, ахборот ва сўз эркинлигини таъминлашга катта эътибор қаратиласпти. Бунинг учун зарур ташкилий-хуқуқий пойdevор яратилиб, у замон талаблари асосида такомиллаштириб борилмоқда. Шубҳасиз, кенг шарт-шароитлар қалам аҳли зиммасига янада катта ва шарафли ма-съулият юклайди. Мазкур фаолиятни профессионализм тамойиллари асосида амалга оширишда эса нафақат қонунчилик, балки одоб-ахлоқ меъёрларига риоя этиш ҳам алоҳида аҳамият касб этади. Зеро, журналистнинг асосий вазифаси мамлакатда рӯёбга чиқарилаётган кўламли ислоҳотларни кенг ва холис ёритиш, фуқароларнинг масс-медиага бўлган ишончини мустаҳкамлашдан иборат.

ХХ асрнинг бошида Европа ва Америкада буюк газеталарнинг гуллаб-яшнаши рўй бериб, улар жамоатчилик фикрини ва омма онгини манипуляция қилишга тушган эди. Кейинчалик, жамиятни демократлаштириш, журналистларнинг омма онгига салбий таъсир кўрсатишининг олдини олишни кўзлаган ҳолда бир неча қонунлар, жумладан, журналистлар учун касбий этика нормалари вужудга келди. Жаҳон Этикаси институтининг асосчиси Рушворд Киддернинг таъкидлашича, этика бу ёзилмаган қонундир, яъни журналистлар ўз ишларини ҳақгўйлик билан вижданан бажаришлари керак. Негаки, ҳар қандай касбнинг жавобгарлиги бор, ошпаз таомнинг мазали бўлиши учун жавобгар (бу ёзилмаган бўлса ҳам), шунингдек, автобус ҳайдовчиси йўловчиларнинг манзилига ўз вақтида хавфсиз етиб олиши учун ва шу каби, журналист ўз материалининг, ўз сўзининг тўғрилиги учун жавобгардир.

Ҳозирги цивилизациялашган жамиятда сўз эркинлиги қонун билан кафолатланади ва шу билан бирга тартибга солинади. Сабаби, биз ҳуқуқий, ахлоқий нормаларга ва жамоатчилик фикрига риоя қилишимиз даркор. Ҳар қандай фикрлар плюрализмида ҳам ўзимизни бузғуни таъсирлардан ҳимоялашимиз лозим. Шунинг учун журналистлар фаолиятини тартибга солувчи ахлоқ меъёрлари белгилаб берилган.

Ўзбекистонда сўнгги йилларда оммавий ахборот воситаларининг сони кескин ошди. 2017 йилнинг 1 январь ҳолатига кўра юртимизда 1740 та ОАВ қайд этилди. Унинг салмоқли улушкини ташкил этувчи фуқаролик жамиятини шакллантиришнинг муҳим омили ҳисобланган мустақил ОАВ мамлакатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаётида тобора муҳим аҳамият касб этмоқда. Жумладан, мамлакатдаги қарийб 60

фоиз босма нашрлар, 67 фоиз телерадиоканаллар ва 95 фоиз интернет-нашрларнинг нодавлат муассасалар қаторига кириши бунинг ёрқин далилидир. Мазкур ОАВда фаолият юритаётган журналистлар, хусусан фотожурналистлар касб ахлоқига риоя этишда қайси мезонларга таяниб иш кўришлари лозим?

Маълумки, журналистлар профессионал мажбуриятларини бажаришда риоя қилиши керак бўлган асосий ахлоқий-этик йўналишлар мавжуд. Унда журналист жамият олдидаги касбий мажбуриятини тўлақонли тушуниб этиши ва унинг манфаатларига хизмат қилиши, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий, ахлоқий масалаларни ёритишда холислик тамойилига риоя қилиши, ҳаёт ҳақиқатларини ҳаққоний ва холисона акс эттириши, холис ёндашув ва нейтрал позициядан келиб чиқиб, одамларни ташвишлантирувчи ҳолатларни жамоат муҳокамасига олиб чиқиши ва республикамиз миллий манфаатлари, мустақиллиги ва ҳудудий яхлитлигини ҳурмат ва муҳофаза қилиши, мамлакатда ички сиёсий барқарорлик, тинчлик ва хотиржамлик, конфессиялараро ва миллатлараро тотувликни сақлаш йўлида ҳаракат қилиши белгилаб қўйилган.

Бундан ташқари, журналист фаолиятининг асосий тамойиллари, яъни касбий бурчни бажаришда холислик, адолат ва бетарафлик, яъни журналист бунда баҳолашларни ҳар тарафлама ўйлаши, ўз иши учун холис, тўғри ва масъулиятли бўлиши, ўз қарашлари ва тамойилларига асосан фаолият юритиши, у ахборот олишнинг ноқонуний ўйларидан фойдаланмаслиги, олдиндан ёлғон бўлган маълумотларни чоп этмаслиги, воқеаларни ўзгартирмаслиги ёки жамият учун муҳим ахборотни яширмаслиги лозим.

Агарда журналист томонидан ёлғон маълумотни тарқатиш ёки ҳақиқийини яширганлик учун тўлов олинса, унинг бу иши жиддий касбий жиноят сифатида талқин этилади. Нотўғри маълумотлар ёки фактлар тарқалган тақдирда эса журналист дарҳол шу ОАВда ўз айбини тан олиши ва хатосини тузатиши керак. Шунингдек, журналист жамият манфаатлари, шахснинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларига зарар етказувчи қайдларни ОАВда чоп этилишига йўл қўймаслиги ва ҳамкасларининг касбий ҳуқуқларини ҳурмат ва ҳимоя қилиши, адолатли рақобат қонунларига риоя этиши, шахсий мулк ҳуқуқларини ҳурмат қилиб, бегона фикрлар ва асарлар, материалларни қисман ёки тўлиқ ўзлаштирмай, ҳеч қачон плагиат билан шуғулланмаслиги лозим.

Бугунги кунда журналистиканинг ажралмас қисми бўлган фотографистика юртимизда ҳам ривожланиб бормоқда. Фотожурнали-

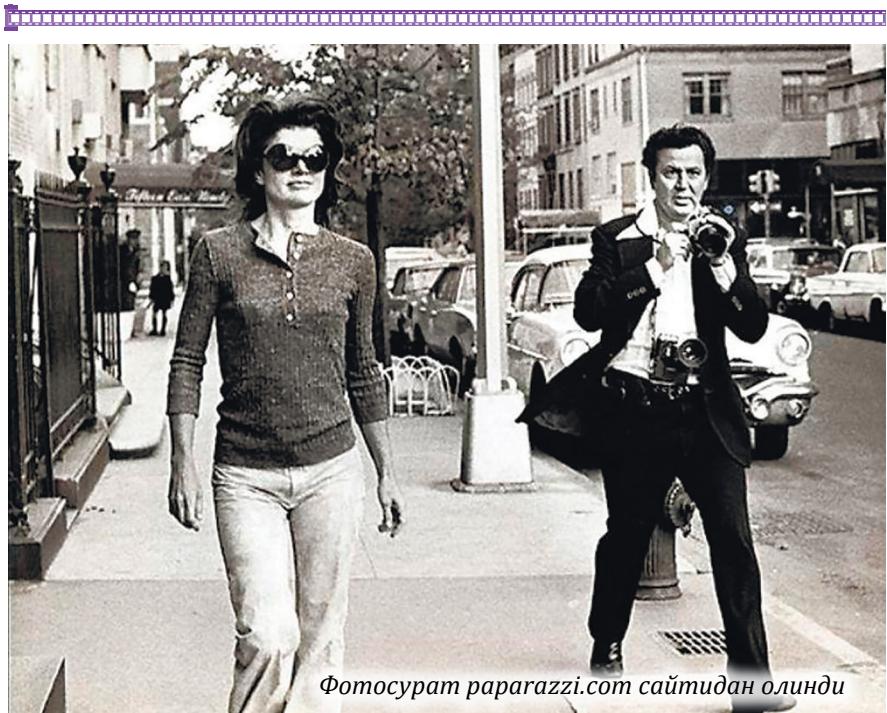

стика муаммолари ҳануз түлиқ тадқиқ әтилмаган “қўриқ”дир. Зеро, айнан ОАВда фаолият юритаётган фотожурналистлар ўз фаолиятлари жараёнида бир қанча муаммоларга дуч келишишади. Ана шулардан бири фотожурналист фаолиятидаги ахлоқ масалалариридир. Фотожурналист — совуқон, ҳолис ва профессионал инсон ҳисобланади. У техник томон асосий эмаслигини, аксинча унинг мазмуни ва этикаси муҳимлигини англаши керак.

Китобларда суратлар этикаси ҳақидаги расмларга доим детал, факт билан жавоб беришга ҳаракат қилинган. Машхур фоторепортёр Клифф Эдомнинг “Фотожурналистика” асарида бир фоторепортаж тарихини келтириб ўтган. Эдом машхур шифокор Джон Мерил ҳаёти ва фаолияти ҳақида фоторепортаж тайёрлайди, у орқали фотожурналистика этикаси тарихи ҳақида маълумот беради. Муҳаррирлардан расмларни манипуляция қиласликларини сўрайди. Гарольд Эванс и нинг “Бетлардаги суратлар” (1978) китоби классик фотожурналистика учун ўқув қўлланма бўлиб, икки бети “таъсирчанликнинг тўрт томони”га бағишиланган .

Журналистикада ахлоқ мавзусида журналист ва фоторепортёр тайёрланадиган материали туфайли турли зиддиятларга дуч келиши мумкин. Баҳсли янгилик материалларида, масалан, ота вафот этган ўғли учун аза тутади. Журналист бунда блокноти яширган ҳолда “кадр ортида” қолиши мумкин. Фоторепортёр эса аксинча. Шундай пайтда уларга билдирамасдан, яширинча суратга олиши эҳтимолдан ҳоли эмас. Аммо бундай суратлар камдан-кам сифатли чиқади. Бунда манбанинг рухсатисиз яширин камерадан фойдаланиш мумкин эмаслигини ҳам журналист ёдда тутмоғи лозим. Фоторепортёр милиция ходимидан ёки матбуот ходимини хушламайдиган инсонлардан азият чекиши мумкин.

Журналистикада фоторепортёрлар ўзларини замонавий тарихчилар деб аташади. Аммо буни натижасида сифатсиз, ёқимсиз суратлар олиниши мумкин. Бундай фалсафа мансабпарастлик белгиси ҳисобланади. Бу ўқувчига ҳам ёқмайди. Бундай фикрлар турли мамлакатларда ўз менталитетларига хос тарзда муҳокама қилинган. Таъсирчан материалларда компромиссга жой кам ажратилади. Баъзида оиласи ҳақида омма билишини истамаган инсонларнинг суратлари газеталарнинг биринчи саҳифасида нашр қилиниши мумкин. Одатда бундан кўпинча машҳур инсонлар, шоу бизнес юлдузлари азият чекишиади. Жаҳон фотожурналистикасида бундай ҳолатларга кўплаб дуч келиш мумкин. Фотожурналист, Пулитцер мукофотининг совриндори Тейлор Портис Хикснинг шиори доимо: “Суратни қўлга кирит, қолган нарса ҳеч нарса

Фотосурат *paparazzi.com* сайтидан олинди

муҳим эмас" эди . 1970 йилларда сенсация ортидан қувиш, инсонларнинг шахсий ҳаёти дахлсизлигига риоя этмаслик, фотожурналистикада қатор ахлоқий масалаларни келтириб чиқарди. Масалан, Бруно Хауптнинг суд жараёнидан тайёрланган фотопортаж бунга яққол мисол бўла олади. У учувчи Чарлз Линдбергнинг фарзандини ўғирлаб кетиб, ўлдирган эди. Фоторепортёрнинг душманлари жанжал уюштириб, уни номини қорага булғайдилар. Ушбу воқеадан сўнг АҚШда суд жараёнида фотожурналистнинг қатнашиши мумкин ёки мумкин эмаслиги хусусида янги қонун жорий этилади. Яна бир мисол. Фоторепортёр Рон Галлела Джек Онасис ва унинг оиласини суратга олиб, Онасиснинг биргина сурати орқали 20 млн. АҚШ доллари ишлаб олади. У Онасиснинг оиласини ҳам доимий равишда кузатиб юрган. Бир куни Онанис фарзандлари билан йўлда кетаётганида буталар орасидан сакраб чиқиб "Мени яна кўрганингдан хурсандмисан, Джек?" деганича, уни қўрқитиб юборган. У ҳатто грек кемачилари каби кийиниб олиб, Чаён оролида Онасис қуёшда тобланиб ётганида суратга олган. Кейинчалик эса бу суратни "Хастлер" журналида нашр этилади. Судда эса Галлела шунчаки ўзининг журналистик материали учун ҳақ олмоқчи бўлғанлигини таъкидлаган. Суд унга Онасисга бундан кейин 8 метр-

Фотосурагат paparazzi.com сайтидан олинди

гача бўлган масофагача яқинлашмаслиги хусусида қарор чиқаради ва унга 120 млн. АҚШ доллари миқдорида жарима солиб, Онасис ва унинг оиласига яқинлашмаслиги тўғрисида тилхат ёздириб олишади.

Папарацилар фаолияти журналистикада касб ахлоқига зид бўлган фаолиятдир. Аммо Ғарбда айнан папарацилар ОАВ таҳририятларига миллионлаб даромад келтиришади.. Фоторепортёр Росс Баугман “машҳурлар ҳам бизга ўхшаган оддий одамлар. Фақат фарқи уларни омма танийди, уларнинг ҳаёти оддий одамга нисбатан оммага қизиқроқ” деган эди.

Фотожурналистикада ахлоқ масалаларига тўхталар эканмиз унинг баъзи бир амал қилиниши лозим бўлган, аммо фотожурналистлар томонидан доимо бузилиб келинадиган томонларига эътибор қаратамиз:

1. Ҳаддан ташқари инсон ҳаёти фаолиятига аралашув.

Рухсат бериш ҳаддан ташқари аралашувнинг олдини оладиган омиллардан бири ҳисобланади. Ахлоқ кодекслари тамойилларига кўра, очик, омма кўра оладиган жойларда ҳар қандай нарсани суратга олиш мумкин. Бошқа ҳолларда эса алоҳида рухсат берилиши талаб қилинади. Рухсат берган одам бунга мажбур эмаслигини фотограф доимо ёдда тутиши лозим. Яна бир жиҳат, сир тутилган маълумотни ошкор этишдир. Бу ҳолатда фоторепортёр белгиланмаган ҳудудга киришидан олдин, рухсат олган бўлиши керак.

2. Фактларни фотосуратларда нотүғри акс эттириш. Агар суратдаги шахс ёлғон жойда ёки ёлғон вазиятда акс эттирилса, бунда фоторепортёр бўхтонни ёритиш айби орқали суд залида жавоб бериси керак бўлади. Гап фотомонтаждан фойдаланиш ҳақида кетмоқда.

3. Ноқонуний белгилаш. Фотожурналистга яна бир катта муаммо туғдирадиган нарса маҳфий суратларни бошқалар номидан рухсатсиз чоп этишдир. Фотожурналистга кўчада хоҳлаган вақтида ва жойида суратга олиши рухсат берилган бўлсада, суратни респондентнинг рухсатисиз чоп этиш ҳуқуқи берилмаган. Агар фоторепортёр бундай қонунбузарликларни яна давом эттиrsa, суд уни оммага ва машҳурларга яқинлашмаслиги ҳақида қарор чиқариши мумкин. Чунки қонунлар ҳар доим ҳам ахлоқий томонларни эътиборга олмайди, аммо томошабинда ҳар доим “сурат ҳеч қачон алдамайди” деган фикр мавжуд. Аммо фан-техника ривожланган ҳозирги замонда фотошопдан фойдаланган ҳолда қалбаки суратларни тайёrlаш осон.

Фотожурналистика тарихида муҳаррирлар пулни тежаш мақсадида қалбаки суратлардан кўп фойдаланишган. Ҳатто, Пулицер мукофоти лауреатлари ҳам суратни чиройлироқ кўрсатиш учун фотомонтаждан фойдаланишган. ОАВ кўплаб шафқатсиз суратлар учун

фоторепортёрларни танқид қиласи. Бу одамларни дунёга шафқатсиз тарзда қарашга ўргатиб қўяди. Технологияни тез ривожланиши фотомонтаж кенгайишига ҳам йўл очмоқда. Чунки бу ҳақиқий маълумотни яшириш ёки бўхтон аралаштириш билан тенг ҳисобланади. Аудиторијага бўлган мумомала, янгилик материалларидағи ёлғонлар омманинг журналистикага бўлган ишончини ўйқотмоқда. Нима содир бўлганда ҳам ҳақиқатни ёритадиган фотожурналист шафқатсиз кадрлардан қочиб, ижобий савиядаги суратларни олишга ҳаракат қиласи.

Касбий ахлоқ тамоилларидан воз кечган ҳолда, зўрлаш оқибатида вафот этган жасадни оммага қўрсатиш шарт эмас деб ҳисоблаган фотожурналист шок ҳолатига туширадиган сурат олмайди. Ўқувчи ҳеч қачон босма нашрларда қўрқинчли, шафқатсиз сурат камлиги ёки ўйқлигидан нолимайди. Аммо кўплаб ижобий суратларни нашр қиласириш ҳам ўқувчининг ўша нашрга қизиқишини сусайтириши мумкин.

Фотосуратга қаерда олиш мумкин, қаерда мумкин эмас?

1. Фотосуратга олиш қачон шак-шубҳасиз ман этилган:

- маҳфий объектлар рўйхатига киритилган объектларда;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатасининг ёпиқ мажлисларида;
- Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Сенатининг ёпиқ мажлисларида;
- турли инстанциядаги судларнинг ёпиқ мажлисларида.

2. Қачон суратга олиш учун рухсат олиш зарур:

- ҳар қандай судларнинг суд мажлисида суратга олиш мазкур иш бўйича суд раисининг рухсати билан амалга оширилади;
- маданий қадриятлар сақланадиган объектларда, яъни музейлар, фондлар, архивларда, агар бошқа шарт белгиланган бўлмаса.

3. Фотосуратга олиш учун қачон рухсат талаб этилмайди:

- Жамоат жойларида:
- давлат органлари ва ўзини ўзи бошқариш органлари ҳудудларида (ташқарида ва ичкарида);
- судларда (ёпиқ суд мажлисида суратга олиш ман этилган);
- кўча ва ҳиёбонларда;
- истироҳат боғларида;
- давлат ва тармоқ муассасаларида, шунингдек, хусусий биноларда, хоналарда, ҳудудларда, савдо марказларида ва бошқа барча

объектларда (маҳкумлар ушлаб туриладиган жойлардан ташқари):

- юқорида кўрсатиб ўтилган объектларда юз берадиган воқеа ва ҳодисаларни.

4. Кўйидагиларга халақит бермаса суратга олиш ман этилмайди:

- матбуот учун уюштирилган тадбирларда (агар ташкилотчилар буни ҳеч бўлмаса оғзаки тарзда ман этмасалар);
- худудда (фотосуратчи ўзи шу худуд ичida бўлса).
- Юқорида айтиб ўтилган объектларнинг барчасида, агар руҳсат олиш кераклигига ишора қиласиган белги, ёзув ва огоҳлантириш бўлмаса, шунингдек, мулк эгаси (унинг вакили, қоровул) эътиroz билдириласа, эркин тарзад фотосуратга олиш мумкин.

5. Жамоат жойларида одамларни суратга олиш тақиқланмайди:

- матбуот анжуманларида;
- ўз хизмат вазифасини бажараётган ички ишлар, ёнгин хавфсизлиги, шифокор ва қутқарув хизмати ходимларини;
- намойиш, норозилик чиқишилари иштирокчилари ва бу тадбирларда сўзга чиққанларни;
- ҳалокат ва тўқнашув иштирокчиларини;
- юқорида санаб айтиб ўтилган ҳолатларни суратга олаётганда кадрга тасодифан тушиб қолган одамларни (агар бундай одамларни суратга олиш шахсий мақсадга қаратилган бўлса);
- агар одамлар эътиroz билдириласа (қўй билан яширинмаса ёки бошқа тарзда норозилик билдириласа).

Ёдингизда бўлсин! Вояга етмаганларнинг фотосуратларини фикат ота-онаси ёки васийларнинг руҳсати билан жойлаштириш мумкин.

Хулоса ўрнида айтиш жоизки, бугунги кунда фоторепортёр қайси оммавий ахборот воситаларида ишламасин, аввало фотожурналисти-канинг оддий ахлоқ меъёrlарига риоя этиши, ўз фаолияти билан ўзи ва таҳририятнинг имиджига путур етказмаслиги лозим.

Савол ва топшириқлар:

1. Касб одоби деганда нимани тушунасиз?
2. Журналист касб одоби қандай мезонларга асосланиши керак?
3. Фотожурналист ижодининг ўзига хос хусусиятлари.
4. Фотожурналистнинг касбий вазифаси, бурчи, мастьулияти ва касбий-инсоний одоби ўртасидаги мувозанатни изоҳлаб бера оласизми?
5. Фотожурналист материални тайёrlаш жараёнида нималарга эътибор бериши керак?

Мавзу бўйича тавсия этилаётган адабиётлар:

1. Stacy Pearsall. In the trenches with combat photographer. USA. 2013
2. Dennis P. Curtin The textbook of digital Photography. USA. 2011
3. Photojournalism: Principles and Practices. Dubuque, Iowa: W. C. Brown Co., 1976. ISBN 0-697-04303-7
4. Harold Evans. They Made America: From the Steam Engine to the Search Engine: Two Centuries of Innovators Hardcover. 2004.
5. Stephens, Mitchell, «Top Ten Works of Journalism of the Decade. 2000-2009» (<http://journalism.nyu.edu/decade/>) New York University Arthur I. Carter Journalism Institute. <http://journalism.nyu.edu/decade/>. Retrieved 18 March 2013
6. Ладутько В.Н. Основы фотографии: основные понятия, жанры и образность фотографии. Учеб.-метод. Пособие. Минск, 2000.
7. Малышев В.А. Искусство видеть. М., 1985.
8. Евгений Додолев «Степень свободы слова» // «Однако» : журнал. — Москва, 2009. — № 11. — С. 62-65.
9. Роль журналистской этики в становлении гражданского общества. <http://articlekz.com/article/5941>
10. Рон Галелла - самый знаменитый папараци Америки. <http://www.liveinternet.ru/users>
11. История фотографии. http://www.photoisland.net/pi_hist_text.php
12. <http://www.michaelcoyne.com.au>
13. Қосимова Н. Журналист касб одоби масалалари: кечча ва бугун. http://trif.uz/article_view.php?id=375

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РҮЙХАТИ

Расмий адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси (24.04.2003 й., № 470-II Қонун таҳририда).
2. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот эркинлиги тамойиллари ва қафолатлари тўғрисида”ги Қонуни (12.12.2002 й. № 439-II).
3. Ўзбекистон Республикасининг “Ахборот олиш қафолатлари ва эркинлиги тўғрисида”ги Қонуни (24.04.1997 й. № 400-I).
4. Ўзбекистон Республикасининг “Давлат сирларини сақлаш тўғрисида”ги Қонуни (07.05.1993 й. № 848-XII).
5. Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонуни. (26.12.1997 й. www.lex.uz).
6. Ўзбекистон Республикасининг “Журналистлик фаолиятими химоя қилиш тўғрисида”ги Қонуни, 1997 й..
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ахборот-коммуникация технологияларини янада ривожлантиришга оид бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори (08.07.2005 й. № ПҚ-117).
8. Каримов И.А. Биздан озод ва обод Ватан қолсин. – Т.2. Т.: Ўзбекистон, 1996.
9. Каримов И.А. Ватан равнақи учун ҳар биримиз масъулмиз. – Т.: Ўзбекистон, 2001.
10. Каримов И.А. Хавфсизлик ва тинчлик учун курашмоқ керак. Т.: Ўзбекистон, 2002.

Асосий адабиётлар

1. Dennis P.Curtin. The Textbook of Dijital photography. <http://www.shortcourses.com>. Inc. 2007
2. Baradell, Scott. Ethics, photojournalism,technology and What's Right and WRong today? Black Star Publishing Co., Inc. 2012
3. Kobre, Kenneth. Photojournalism, Sixth Edition: The Professionals' Approach. Focal Press, 2008
4. Gee, Catherine. “The Demise of Photojournalism.” Cardiff University School of Journalism. Media and Cultural Studies. December 15, 2006.
5. Ultimate field guide to photography. National Geographic Photography Basics. USA.2012

Қўшимча адабиётлар

1. Кистории фотографии в Узбекистане. <http://blog.leicacamera.ru>
2. Ефимов М.В. и др. Технические средства переработки текста и иллюстраций. -М.: «Мир книги», 1994.
3. Қосимова Н.С. Фуқаролик жамиятини ривожлантиришда ННТ ва ОАВ роли. -Т.: “Журналистларни қайта тайёрлаш маркази”, 2015.
4. Нери, Грация. Лекции по фотожурналистике // <http://www.photographer.ru>
5. Қосимова Н.С. Ахборот хизматлари учун амалий қўлланма. Жамоатчилик билан самарали мулоқот. -Т.: БМТТД. 2013.
6. Қосимова Н., Тошпўлатова Н., Ўзбекистон ОАВда болалар мавзусини ёритишнинг назарий ва амалий асослари. -Т.: ЮНИСЕФ, 2014.
7. Коулман А. Документальная фотография, фотожурналистика и пресс-фотография сегодня. Вопросы и ответы. <http://www.photographer.ru>

Интернет сайтлар

1. <http://www.webmascon.com>
2. www.shortcourses.com
3. www.photographer.com
4. Коулман А. Д. Документальная фотография, фотожурналистика и пресс-фотография сегодня: Вопросы и ответы // <http://www.photographer.ru/magazine/articlejprint.htm?rubrika=6>.
5. Нери, Грация. Лекции по фотожурналистике // <http://www.photographer.ru/magazine/articlejprint.htm?rubrika=6>.
6. Фотография как вид искусства // <http://art.rin.ru/cgi-bin/index>.

ГЛОССАРИЙ

ENGLISH	РУСЧА	ЎЗБЕКЧА	МАЗМУНИ
Aberration	Аберрация	Аберрация	Тасвирнинг сифатсиз чиқишига олиб келадиган фотообъективнинг оптик носозлиги.
Auto Bracket	Автобрекетинг	Автобрекетинг	Қатор кадрларни автоматик равиша олиш
Autofocus	Автоматическая фокусировка	Автоматик фокуслаш	Резкостга автоматик созлаш.
The white balance	Баланс белого	Оққа баланс	Нурнинг қайси томонидан тушишидан қатъий назар оқ объектлар ҳеч қандай қўшимча жилоланиш ҳосил қиласди. Балансни нотўғри танлаш суратнинг сарғиш ёки кўкиш рангда чиқишига сабаб бўлади.
Dwell	Выдержка	Выдержка	Затворнинг очиқ ҳолдаги вақт орлағи
Flash	Вспышка	Вспышка	Ички ва ташқи бўлиши мукин. Барча рақамли фотоаппратларда мавжуд. Сурат олаётганда уни ёритиш қурилмаси
Image Histogram	Гистограмма изображения	Тасвир гистограммаси	Турли хил ёрқинликдаги рақамли тасвирнинг статистик тарқалиш жадвали.

Diaphragm	Диафрагма	Диафрагма	Объектив элементларидан бири, ёруғликин керагига ўтказиш мосламаси.
Dagerotipiya	Дагеротипия	Дагеротипия	Фотографиянинг биринчи номи, ихтирочи олим Луи-Жек-Монде Дагер номига қўйилган.
Genre	Жанр	Жанр	Фотожурналистикада материални бериш усули
Zoom	Зум	Зум	Объектни яқинлаштириш ёки узоқлаштириш
Backlight	Контровый свет	Контр ёруғлик	Ёрқин сюжетларни олишда қўлланилади.
Calotypy	Калотипия	Калотипия	/"Макроколлоид"/-Негативдан фотоқоғозга нусха кўчириш усули. /позитивга/ кўпайтириш усули.
Kselografiya	Кселография	Кселография	Тахтага ўймакорлик асосида сурат ҳосил қилиш.
Camera	Камера	Камера	Ёруғлик ўтказмайдиган қутича
The camera obscura	Камера-обскура	Камера-обскура	Леонардо да Винчи яратган аппарат, илк фотокамера кўриниши
Contrast	Контраст	Контрастлик	Фотоплёнка ёки фотоқоғоздаги тасвирнинг энг қора ва энг оқ жойларни бир-биридан ажратиб кўрсата олиш қобилияти

Cliche	Клише	Клише	Металл парчасига ишлов берилиб сурат туширилган пластишка.
Macro Photography	Макро-съемка	Макросъемка	Объективга жуда яқин жойлашган нарсаларни суратта тушириш имконияти
Matrix	Матрица	Матрица	Камера ичига ўрнатилган ёруғликка сезувчан қурилма
Lens	Объектив	Объектив	Оптик таъсир ҳосил қиласиган мослама.
Optical zoom	Оптический зум	Оптик зум	Объектив ичидаги линзаларнинг ҳаракати натижасида тасвирни яқинлаштириш ёки узоқлаштириш.
Lighting	Освещение	Ёритиш	Объектни табиий ёки сун'ий равишда ёритиш, нур бериш
Pixel (picture element)	Пиксель	Пиксель	Сурат элементи, рақамли фотокамерада сурат ҳақидаги маълумотни ўзида жамлаган нуқталар.
Positive	Позитив	Позитив	Тасвирнинг айнан кўриниши.
Reproduction	Репродукция	Репродукция	Тасвирдан нусха кўчириш
Focusing	Фокусировка	Фокусировка	Нарсага, жойга объективни тўғирлаш, объектгача масофани ўлчаш.
The photo	Фотография	Фотография	“Фотос” ёруғлик, “графо” ёзаман.

Compensation	Экспокоррекция	Экспокоррекция	Натижавий кадрни ёритишнинг энг содда усули.
JPEG (Joint Photographic Experts Group)	JPEG	JPEG	Тасвир формати. JPEG форматида сақланган файллар компьютер бир хил соҳани топиб уни кодлаштиради
Tagged Image File Format)	TIFF	TIFF	Тасвирни йўқотишларсиз сақладиган формат
RAW (raw)	RAW	RAW	Тасвир қайта ишланмаган формат
Exposure	Экспонирование	Экспонирлаш	Ёруғлик сезгир қатламни объектив туширган оптик тасвир билан ёритиш усули.
Exposure meter	Экспонометр	Экспонометр	Суратга олишда ёруғлик миқдорини белгилаб берувчи асбоб

Наргис ҚОСИМОВА, Амрулло КАРИМОВ,
Хилола ФАЙЗУЛЛАЕВА

ФОТОЖУРНАЛИСТИКА

ўқув қўлланма

Тошкент «TURON-IQBOL» – 2018
100011. Тошкент ш., Навоий кўчаси, 30-үй
Телефон: (71) 244-25-58, факс: (71) 244-35-38

Муҳаррир	<i>C. Алимбоева</i>
Техник мухаррир	<i>T. Смирнова</i>
Мусаххих	<i>C. Абдунашибеева</i>
Саҳифаловчи	<i>Э. Абдикайырова</i>

Нашриёт лицензияси AI №223, 16.11.12.
Босишига 03.12.2018 йилда руҳсат этилди. Бичими $60 \times 84 \frac{1}{16}$
«Times New Roman» гарнитураси. Офсет босма усулда босилди.
Шартли босма табоги 7,9. Нашр табоги 7,8.
Адади 100 нусха. 136-сонли буюртма.

«TURON-MATVAА» МЧЖ босмахонасида чоп этилди.
Тошкент ш., Олмазор тумани, Талабалар кўчаси, 2-үй.